



## Premi *Hèracles* 2010-2011

### **Tercer premi**

Autora: Sara MARIAS GONZÁLEZ

Títol del treball: *Ilerdam uideas*: del tòpic a la realitat

Tutora: M. Teresa Quintillà Zanuy

Centre: INS Guindàvols (Lleida)

# ILERDAM VIDEOS

Del tòpic  
a la realitat

VII Premi HÈRACLES al Millor Treball de  
Recerca de Batxillerat curs 2010-2011



“Que l’aprenentatge sigui per a l’infant com un joc”

QUINTILIÀ, *instituto oratoria* I 3, 11



---

**ÍNDEX**

I. INTRODUCCIÓ	3
I.1 Motivacions	3
I.2 Objectius	3
I.3 Metodologia	4
I.4 Estructura	4
I.5 Dificultats i limitacions	5
II. BASES TEÒRIQUES	6
II.1. La història de la Lleida romana	6
II.2. Descobriment i estat actual de les restes arqueològiques de Lleida	8
III. ESTAT DE LA QÜESTIÓ	14
IV. DIAGNOSI: ANÀLISI I RESULTATS	15
IV.1. ENQUESTA POBLACIÓ ADOLESCENT	15
A. Introducció	15
B. Descripció de la població enquestada	15
C. Resultats de l'enquesta a la població adolescent	16
IV. 2. ENQUESTA POBLACIÓ ADULTA	28
A. Introducció	28
B. Descripció de la població enquestada	28
C. Resultats de l'enquesta a la població adulta	30
V. CONCLUSIONS A LA DIAGNOSI	43
VI. ELABORACIÓ DE MATERIALS DIDÀCTICS	46
VII. CONCLUSIONS FINALS	47
VIII. BIBLIOGRAFIA	49
VIII. ANNEXOS	51
Annex 1. Enquesta alumnat	51
Annex 2. Enquesta població adulta	52
Annex 3. La guia didàctica	53





## I. INTRODUCCIÓ

### I.1 Motivacions

La tutora del treball, que és també la meva professora de llatí, em va oferir la possibilitat de tractar el tema de “La Lleida romana”, ja que era una tema relacionat directament amb la matèria de llatí de segon de batxillerat i sobre el qual la gent de la ciutat en sabia poca cosa i estava poc promocionat pel que fa a realitzar rutes, excursions, visites guiades, etc.; i, la veritat, primer pensava que seria un avorriment de treball, però a mesura que buscava informació, passava les enquestes i m’endinsava més i més en el tema, cada vegada em motivava més. En acabar el treball, m’he adonat que fer-lo m’ha ajudat a saber més coses sobre la meva pròpia ciutat i, a més, ha ajudat també altra gent de la ciutat i de fora a assabentar-se de coses que no sabien.

### I.2 Objectius

L’expressió “Ilerdam Videas” que apareix al títol i que es pot traduir com “tant de bo vegis llerda”, era una maledicció emprada a Roma quan es desitjava el pitjor per algú, equivalent a la nostra “ves a la quinta forca” i de la qual es desprèn la idea que llerda era un lloc llunyà i perdut per als romans. Però, fins a quin punt avui en dia llerda o lleida encara és considerada “la quinta forca” i és una gran desconeguda per a la gent de fora o, fins i tot, per a la pròpia gent de lleida? Aquesta és la qüestió que es vol abordar en aquest treball.

Així doncs, el treball que ara presento sosté la hipòtesi inicial que la població lleidatana no sap més que l’essencial (i això essent molt optimistes) sobre el passat romà de la seva pròpia ciutat i que això és degut essencialment a la falta d’una política de promoció pedagògica sobre les restes romanes que hi ha a lleida, que no són poques. A partir d’aquí, el que he pretès en aquest treball és assolir dos objectius:

- En primer lloc, assabentar-me objectivament i de primera mà del grau de coneixement que la població de lleida té sobre aquesta ciutat, és a dir, comprovar què sap la població lleidatana, tant adults com joves, sobre la història de la seva ciutat, objectiu per al qual vaig elaborar dos models d’enquesta (una dirigida a alumnes de 4t ESO i Batxillerat i una altra adreçada a població adulta major de divuit anys), amb una sèrie de preguntes (gairebé les mateixes en els dos models) molt bàsiques sobre la història romana de la ciutat i les restes que hi són visibles.
- I, en segon lloc, un cop comprovada la necessitat o no de donar a conèixer aquesta part de la nostra història, idear alguna estratègia per aconseguir que la població lleidatana tingués un major coneixement sobre la història romana de lleida i de les seves restes i, per això, vaig decidir elaborar un material didàctic (concretament, un



quadern d'activitats) que servís alhora per a l'alumnat de secundària i batxillerat, però que pogués ser interessant també per a la població adulta.

### **I.3 Metodologia**

La metodologia que he seguit per fer aquest treball ha estat la següent. Primer, he recopilat tota la informació possible per tal d'elaborar les bases teòriques del treball, ja sigui sobre la història romana de Lleida o sobre tot allò relacionat amb restes arqueològiques d'aquesta època.

Després, com ja he avançat, he passat unes enquestes per poder saber què sap la població de Lleida i l'alumnat d'ESO i Batxillerat. Pel que fa a l'enquesta a l'alumnat del meu institut, he de dir que l'he passat personalment per tal de garantir el màxim nombre d'alumnat possible participant a la mostra. I pel que fa a l'enquesta de la població adulta, vaig aprofitar diferents dissabtes per la tarda per anar al Carrer Major, a la piscina o a supermercats del barri, i vaig anar oferint a la gent la possibilitat de participar en el meu Treball de recerca responent a una sèrie de preguntes sobre la història romana de Lleida. A partir de les dues enquestes, vaig crear una base de dades mitjançant un programa informàtic (Microsoft Access) amb els resultats obtinguts, que he anat analitzant i il·lustrant amb els gràfics i taules corresponents.

Finalment, i un cop comprovada la necessitat de fer alguna mena de material didàctic sobre el tema, em vaig proposar elaborar una ruta didàctica per la Lleida romana. Els passos que vaig seguir per fer aquests materials didàctics, van ser, en primer lloc, recopilar i analitzar alguns exemples de materials didàctics existents sobre altres ciutats com Tàrraco, Barcino, Caesar Augusta, etc., o sobre altres períodes històrics de la pròpia Lleida ja existents.

En segon lloc, seguint la ruta proposada per M. Pérez (2007), vaig recórrer tots els llocs d'interès de la Lleida romana, fent fotografies de tots els espais i prenent notes, a partir de les quals vaig elaborar la meua pròpia proposta de visita didàctica.

### **I.4 Estructura**

Pel que fa a l'estructura d'aquest treball, podem dir que aquest es pot dividir en les parts diferenciades següents.

En una primera part, de caràcter introductori, hi ha les bases teòriques que emmarquen el meu estudi i repassa una mica per sobre la història romana de la ciutat; a continuació s'analitza l'estat de la qüestió, és a dir, tot allò que s'ha escrit o fet sobre el tema central d'aquest treball: la història romana de la ciutat i el que sap la gent de Lleida sobre aquesta qüestió.

Un segon apartat consisteix en l'exposició i anàlisi dels resultats obtinguts a partir de les enquestes passades a 200 individus, gent adulta i estudiant de secundària i Batxillerat.



Un tercer apartat conté l'explicació de la ruta didàctica elaborada per conèixer la Lleida romana i, finalment, apareixen les conclusions generals, que he pogut extreure de l'anàlisi dels resultats de les enquestes i del procés d'elaboració de la ruta didàctica, així com la bibliografia i els annexos.

### **I.5 Dificultats i limitacions**

Al llarg d'aquest treball m'he anat trobant amb diverses dificultats.

En primer lloc, em vaig trobar que alguns llocs que havia de visitar per al meu recorregut estaven tancats al públic aquell dia en concret o, com ara, en el cas del Museu de Lleida, no admetien més que visites guiades d'alumnes o per a grups.

En segon lloc, vaig tenir algun que altre inconvenient pel que fa a les enquestes de l'alumnat, atès que em vaig trobar amb alguns alumnes estrangers que tenien dificultats per entendre la llengua de l'enquesta, cosa que va fer que hagués de desestimar algunes enquestes, per incompletes o intel·ligibles, ja que no donaven algunes dades o no contestaven determinades preguntes, etc.

En el cas de l'enquesta a la gent adulta de Lleida, alguna persona no em van voler respondre a la pregunta: "Quina edat té?" o "De què treballa vostè?", de manera que l'enquesta quedava incompleta.

Però la principal dificultat va estar en el fet que jo mai havia utilitzat una base de dades, imprescindible per buidar i interpretar adequadament una enquesta, així que primer vaig haver d'aprendre a fer servir aquest tipus de programa a partir de les indicacions de la meva tutora i preguntant a d'altres alumnes que, abans que jo, havien realitzat un treball de recerca de característiques semblants, per tal d'introduir i classificar les dades obtingudes de les enquestes. Amb tot, ara és una habilitat informàtica que ja conec i que podré utilitzar en un futur si la necessito.



## II. BASES TEÒRIQUES

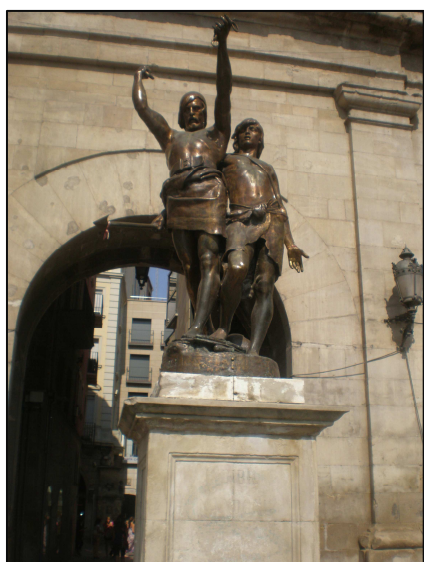
### II.1. La història de la Lleida romana<sup>1</sup>

Aquest apartat del meu treball pretén ser una síntesi de la informació que en aquest moment es coneix sobre l'època romana en la ciutat de Lleida. D'aquesta manera, es possible assolir una visió espacial de la ciutat antiga i al mateix temps una ordenació temporal de totes les restes que la configuren.



#### A. D'ilergets a ilerdenses. La darrera revolta

Durant els anys 196 i 195 abans de Crist es va produir l'última gran guerra dels ibers contra l'ocupació romana. Brutalment reprimida pel cònsol Marc Porci Cató, aquesta revolta va marcar el final definitiu d'una època.



Els ilergets no van participar en aquest aixecament. Encara sofrien les conseqüències de la desfeta de 205; eren vençuts i, per tant, havien hagut de pagar col·lectivament un impost militar; no eren esclaus, però tampoc ciutadans, i romanien en la indefinició legal; no eren res, havien estat anorreats com a poble, reduïts a no-res.

Amb la victòria de Roma, les legions tenien obertes les portes cap a l'interior peninsular. Tarraco esdevindria el bastió a la costa i *Ilerda* la primera posició avançada de l'interior. Per la Via Augusta circularien, ja de forma definitiva, els nous temps.

Roma estava vertebrada per una sòlida organització política republicana en la qual només hi podia participar qui tenia reconegut l'estatus de ciutadania. El Senat era l'òrgan de govern; resolvia tots els assumptes relatius a les altes finances, la política exterior o la guerra i nodria els càrrecs executius i les diferents magistratures de la república.

Els romans que van arribar a Hispània després de la conquesta van portar un nou sistema polític i administratiu, una llengua, uns costums i, en definitiva, una nova manera d'entendre el món que, inexorablement, s'anava imposant.

<sup>1</sup> Per a l'elaboració d'aquesta introducció teòrica al tema de la Lleida romana, m'he basat essencialment en JUNYENT i PÉREZ (2003) i en el *Projecte Museogràfic* del Museu de Lleida Diocesà i Comarcal.



## El bronze d'Àscoli

L'anomenat bronze d'Àscoli es va trobar l'any 1909 al fòrum de Roma. Es data sobre el 89 abans de Crist i és excepcional per l'escassetat de documents d'aquesta època.

És un decret emès pel cònsol Gneu Pompeu Estrabó de concessió de la ciutadania romana a un esquadró de cavallers hispans que es van distingir en la batalla d'Àsculum, en el qual apareix per primera vegada el nom d'Ilerda,

El llistat dels militars s'organitza segons les seves ciutats de procedència i, encapçalant la segona columna, hi consta la paraula: *Ilerdenses*. El bronze d'Àscoli, en definitiva, és un indicador del



procés d'adopció dels costums i de la cultura romana per part dels ilergetes. D'altra banda, i pel que fa al nom de la ciutat, és la menció més antiga conservada en forma llatina: *Ilerda*.

## Municipium Civium Romanorum

Ilerda rebé l'estatus jurídic de municipi en època d'August. Un municipi romà constituïa una *civitas*, que era el conjunt format pel nucli urbà (*urbs*) i pel seu territori (*territorium* o *ager*). El territori d'un municipi contenia unitats menors de poblament, aldees, granges, vil·les i altres. Molts cops l'*ager* s'havia reparcel·lat i redistribuït en lots regulars. Una part dels boscos i de les pastures del municipi restaven en reserva com a propietat municipal i formaven l'*ager publicus*. I per últim, com ja hem vist, Roma reordenava el món que conqueria.

## B. ILERDA

Ilerda probablement rebé l'estatus municipal de mans d'August en una data pròxima al canvi d'era. Amb la concessió del nou estat municipal, Ilerda va viure un notable procés de monumentalització, tot i que sense afectar massa la vella trama urbana d'època republicana. En tot cas, és segura la concessió del dret romà, i no del llatí, més limitat en alguns aspectes, als ciutadans lliures del municipi.

El taller monetari d'Illirta, tan prolífic durant l'època republicana, concloué l'activitat amb l'encunyació de dues emissions de bronze sota el govern d'August. La primera emissió es considera fundacional per la seva referència al nou estatus rebut per la ciutat: municipi romà. En el revers d'aquestes dues emissions, que semblen dels anys 29 i 13 abans de Crist, es presenta la lloba capitolina romana substituïnt el llop ilerget. És una prova clara que Ilerda ja era una ciutat plenament romana, que el nou model social s'havia imposat totalment.

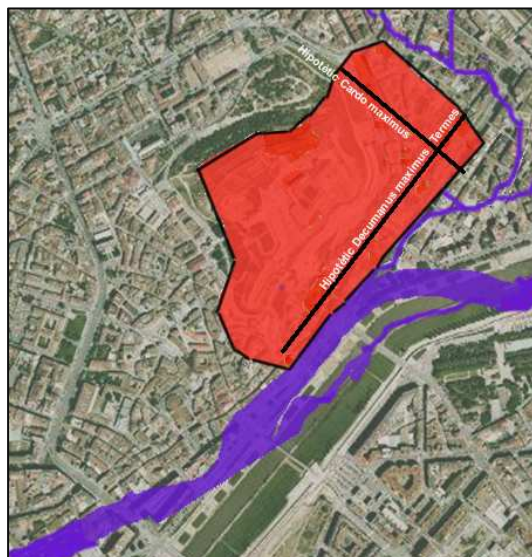




## Evolució urbana d'Ilerda

Ja s'ha dit que les intervencions arqueològiques en el nucli urbà demostren que durant l'època d'August Ilerda viu un notable procés de monumentalització amb la construcció de edificis públics i amb la configuració dels seus principals eixos viaris, el *cardo* i el *decumanus*.

Sembla que el segle II és l'època més estable i dinàmica de la ciutat, quan es construeix un gran complex termal i es registra un notable creixement urbà que comportà la reordenació d'alguns eixos viaris. Aquesta plenitud urbana, però, tindria un abans i un després amb relació a la crisi del segle III. L'abandó de diversos edificis indica una crisi d'abast considerable que ja no se superà; sobre les ruïnes es localitzen zones d'enterrament, ja del segle IV, o noves construccions d'èpoques més recents.



L'eix principal de comunicacions que coincidia amb la situació d'Ilerda era, a més a més del riu, la via terrestre que des de *Tarraco*, la capital provincial, portava a *Caesaraugusta*, la seu del convent jurídic a la qual pertanyia. La via *Tarraco-Ilerda-Osca-Caesaraugusta* és l'única que apareixia esmentada en el document conegut com "Itineraris d'Antoní", del segle III, en el qual es relacionaven 362 rutes terrestres i marítimes de tot l'Imperi, trenta-quatre

de les quals a *Hispania*.

### II.2. Descobriment i estat actual de les restes arqueològiques de la ciutat de Lleida

Un fet extensible a totes les ciutats romanes de la península és la intensa activitat arqueològica realitzada en els últims anys motivada per la reforma i adequació dels centres històrics. En canvi, resulta específic d'unes poques ciutats romanes el silenci de la seva concreció física abans l'inici de les excavacions i la posada en pràctica de l'arqueologia urbana. Aquests és el cas d'Ilerda, tan citada per les fonts clàssiques, però una gran desconeguda en el terreny arqueològic. A diferència d'altres ciutats que han conservat dempeus restes estructurals com muralles o algun edifici singular reaprofitat i on s'han produït troballes casuals, la ciutat d'Ilerda restava totalment destruïda i soterrada sota una ciutat andalusina i cristiana. La continua activitat arqueològica desenvolupada els darrers anys va, a poc a poc, aportant dades per aproximar-nos a l'evolució de la ciutat romana,



tenint en compte però que de les 95 intervencions realitzades amb resultats positius tant sols en 24 s'han documentat restes pertanyents a la ciutat romana.

Només deixar constància que, en aquest segon apartat, els resultats d'aquest estudi només són una aproximació a l'estat de la qüestió des d'una perspectiva estrictament arqueològica, i per tant, aquests estan sotmesos i oberts a les aportacions de futures excavacions que poden contextualitzar, matisar o canviar, bona part de les conclusions que se'n deriven.

Amb motiu de la destrucció de l'antiga església de Sant Joan l'any 1868 i remodelació de la plaça, a partir de 1880, es van posar al descobert importants restes arquitectòniques d'època romana, concretament un capitell corinti, un fust amb vint-i-dues estries i diversos tambors de columna. Però, la primera notícia que ens testimonia amb seguretat la recuperació d'una peça arqueològica i la seva valoració com a testimoni històric de l'antiga ciutat d'Ilerda, parla d'una làpida trobada a les rodalies de la Porta de Boters per Onofre Cerveró a finals del segle XVI, col·locada a la façana de casa seva, que correspon amb el C/ de la Palma actual, i on encara es conserva.



A més a més, en l'any 1926 i com ja he dit abans, la construcció de l'estació del Ferrocarril posa al descobert importants restes de la necròpolis de la ciutat romana d'Ilerda. Desgraciadament només es va poder realitzar un salvament parcial i les escasses referències topogràfiques. Segons es desprèn en aquestes petites anotacions, les restes van aparèixer en una zona de més de 200 m<sup>2</sup> i demostraven una continuïtat molt marcada que anava des del segle I d.C fins al V d.C.

Es van poder recuperar set sarcòfags de pedra, dos dels quals contenien taüts de plom i una cinquantena d'enterraments o tombes de tègula. També es van recuperar quatre làpides epigràfiques d'època Alt-Imperial. Una de les troballes més notables d'aquesta necròpolis és, sens dubte, la làpida de Teodora, que ens mostra la primera senyal de cristianisme de la ciutat. Es tractaria d'una ampla zona dedicada als enterraments situada al costat de l'antic camí de Corbins que segons semblen indicar les construccions localitzades a l'interior del recinte urbà de la ciutat, pertanyia amb tota seguretat a la prolongació del *decumanus* principal. La passarel·la de l'estació que comunica el centre de la ciutat amb el barri de Pardinyes segueix el traçat d'aquest antic camí.



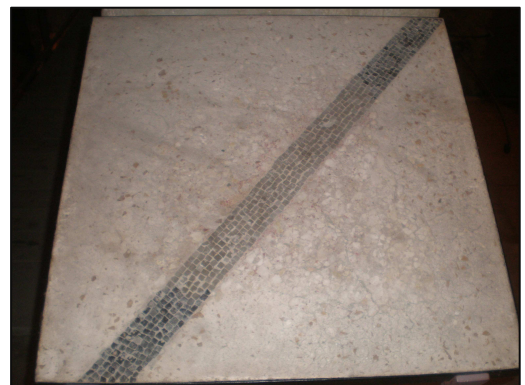


La següent troballa ens trasllada als anys seixanta quan l'Ajuntament de Lleida procedeix a l'adequació del soterrani de Paeria. En aquestes obres es va realitzar un seguiment acurat dels treballs i es van documentar importants restes materials d'època romana, alhora que es documentaren els talls estratigràfics obtinguts de les excavacions realitzades. Podem dir que es

tractava de la primera excavació arqueològica realitzada a l'interior de la ciutat antiga.

En la plaça Sant Joan, el centre de la ciutat, i on es troba l'espai públic més gran del centre històric, es va construir un aparcament subterrani l'any 1975. Desgraciadament només es va poder realitzar un seguiment i salvament de les principals restes. A banda de la recollida d'abundants materials, l'aportació més destacada va consistir en la documentació de diversos talls estratigràfics que demostraven l'existència de nivells d'ocupació pertanyents a l'antiga ciutat d'Ilerda durant l'època tardorrepública i l'Alt Imperi a tant sols 50 centímetres del nivell de la plaça. Cal recordar que aquest era l'únic lloc de tota la ciutat on s'havien produït troballes d'època romana a partir de les quals s'havia ubicat el pretès fòrum provincial de la ciutat.

Una de les troballes més significatives van ser diversos fragments d'*opus signinum* (diferents aparells utilitzats en l'arquitectura i enginyeria hidràulica romana) decorats amb tesselles blanques i negres. Un d'ells encara restava en el seu emplaçament original i estava construït sobre una base de palets de riu clavats verticalment, demostrant l'existència de construccions a la part



baixa de la ciutat. Sens dubte la datació d'aquests paviments, mitjançant una excavació estratigràfica de la zona, hagués estat una de les grans aportacions per situar temporalment la refundació de la ciutat a la part baixa. Un altre element significatiu recuperat fou un basament de columna amb l'arrencament del fust. De seguida es va pensar que podia relacionar-se amb un capitell i un fust trobats l'any 1880.

A la Paeria, el soterrani de la qual, allotja la seu municipal és el lloc més veterà en intervencions arqueològiques. Van aparèixer importants restes constructives davall de la línia de façana de l'edifici medieval que s'estenien per sota de la plaça a uns sis metres de profunditat respecte al nivell actual.

Sobre el llit de graves del riu es va documentar una potent sedimentació de dos metres d'alçada creada per la combinació de sorres, graves i llims aportats pel riu i materials



arrossegats per l'erosió. Per la proximitat al riu Segre i les dimensions de la construcció sembla que es tractaria d'un edifici singular de funcionalitat estretament lligada al curs fluvial.

Entre els anys 1984 i 1987 i amb motiu de la construcció de l'Auditori Municipal, una gran excavació urbana va permetre documentar una seqüència molt ampla de la ciutat, aportant dades sobre la ciutat andalusina i medieval fins llavors desconeguda. Sota d'aquests nivells i molt afectat per les sitges andalusines, va aparèixer un gran edifici d'època romana, del qual es va poder excavar una superfície aproximada de 800 m<sup>2</sup>.

Tot i que s'havia plantejat la possibilitat de que es tractés d'una vil·la suburbana avui dia les restes han quedat definitivament contextualitzades dins de la planta de la ciutat, gràcies a d'altres troballes i a un coneixement arqueològic més acurat de l'extrem oriental de la ciutat. Pel que fa la funcionalitat d'aquest espai no sembla que pugui relacionar-se amb cap edifici de tipus industrial o emmagatzematge com s'havia suggerit, ja que tots els indicis arqueològics semblen indicar una activitat pròpia d'una *domus* de la ciutat, en aquest cas les dimensions són l'únic element que caldrà considerar com un fet excepcional.



Una excavació d'urgència realitzada en un solar situat molt a prop del curs del riu i on es suposava que podien aparèixer restes del límit sud o façana fluvial de la ciutat romana,



donava lloc a unes restes d'un edifici dividit en dues habitacions. Pel que fa a la funcionalitat cal destacar que al centre d'una de les habitacions s'hi va trobar un molí de pedra volcànica vesubiana que indica possiblement que l'estança era dedicada a la transformació dels cereals en farina. Desgraciadament les preses no van permetre accedir al paviment de l'estança, per la qual cosa resulta impossible intentar un anàlisi més acurada d'aquest aspecte. A l'habitació contínua destacava l'abundància de materials ceràmics, amb peces senceres i llànties imperials, algunes d'elles sense utilitzar, que fan pensar en un espai destinat a emmagatzematge de la vaixela.



L'any 1992 es va poder realitzar una excavació d'urgència en un solar de planta rectangular que s'estenia entre el carrer del Carme i el carrer de l'Aiguardent. Aquí es va documentar per primer cop l'existència de restes constructives in-situ d'època tardorrepublicana i un important edifici d'època augustal. A la fase més antiga corresponen dos murs construïts en sentit est-oest de petites pedres i palets de riu lligats amb terra assentats sobre dues terrasses ben diferenciades. Així, el mur situat sobre la terrassa superior ubicada al nord només conservava dues filades mentre que el situat a l'inferior, encara en mantenia vuit.

Al punt més alt del Turó, on s'aixecà el Palau reial de la Suda, s'han realitzat diverses intervencions arqueològiques. L'any 1986 no va oferir cap evidència arqueològica d'època antiga ja que l'excavació va consistir bàsicament en la recuperació de la planta del palau cristià. L'aspecte més interessant per l'època antiga fou la recuperació de materials descontextualitzats que ens indicaven una ocupació de l'indret des del segle V a.C.

Les excavacions es van reprendre l'any 1992 i 1993, constatant que l'únic lloc que conservava estratigrafia antiga corresponia a l'extrem nord-oriental. A escassos metres es van localitzar dues alineacions muràries construïdes sobre la roca i cobertes per un estrat on es va recuperar un conjunt de vaixel·la d'importació republicana de molta qualitat que vam



datar cap a finals de segle II a.C; es tractava doncs de les restes constructives més antigues trobades a la ciutat i no seria estrany pensar que estem davant del primer indicatiu constructiu de l'*oppidum* ilergeta.

En un solar dins del carrer Costa Magdalena, les restes de la primera ocupació es localitzen estrictament en l'extrem oriental de l'àrea excavada. Al primer fet constructiu correspon una



habitació rectangular de 21 m<sup>2</sup> que formaria part d'un edifici de majors proporcions. L'espai estava delimitat per murs i l'estat de conservació d'aquests era magnífic.

Com ja he dit abans, la necròpolis de l'estació va perdurar, almenys fins al segle V d.C i s'hi van realitzar enterraments bàsicament de significat cristià però per això no volem descartar que a l'interior de la ciutat s'haguessin produït de forma contemporània els primers enterraments i que aquests no siguin testimoni de com s'ha volgut proposar una reducció





del recinte urbà de la ciutat tardorromana, ja que recentment també han aparegut inhumacions en el que seria el centre de la ciutat.

En el cas d'aquesta intervenció resulta també molt suggerent que l'àrea de la necròpolis que havia desaparegut sota les construccions andalusines coincideixi amb l'emplaçament de l'antiga església romànica de Santa Maria Magdalena consagrada l'any 1163, pocs anys després de la conquesta cristiana de la ciutat el 1149. Es tractaria doncs d'una clara



evidència arqueològica de l'entrada dels morts a l'interior de les ciutats.



Una de les troballes més significatives de la ciutat romana d'Ilerda són les termes públiques en el carrer Cardenal Remolins descobertes l'any 1998. Ocupaven tota l'extensió d'aquest solar de 950 m<sup>2</sup> situat a l'extrem sud-est del barri de Magdalena i s'estenien fins a una excavació veïna localitzada al Carrer Democràcia on va aparèixer el tancament occidental del complex. Segons l'estudi realitzat, les termes ocuparien una superfície de 1800 m<sup>2</sup> en dos espais: una palestra i un cos de bany. La construcció és perfectament ortogonal amb un cos central de bany compost per la successió de tres àmbits rectangulars (*frigidarium-tempidarium* i *caldarium*) disposats sobre un eix lineal que implicaria als usuaris un recorregut d'anada i tornada per les mateixes habitacions. A l'oest del cos de bany hi havia una gran palestra de 625 m<sup>2</sup>, i a l'est, un espai rectangular semblant a un corredor, destinat a les estructures de combustió i manteniment (*praefurnia*, conduccions, etc), pendent d'una segona fase d'excavació. Al nord, un gran *apodyterium* o basílica rectangular amb pòrtic interior unia la façana oest del complex amb el *frigidarium* al temps que tancava pel nord la palestra. Trencant la tendència axial del cos de bany hi ha una estança (excavada parcialment) quadrada adossada a l'angle nord-est del *frigidarium* amb hipocaust que podria pertànyer a una *sudatio*.

Malgrat aquestes evidències arqueològiques l'estat de conservació de l'edifici fa extremadament difícil concretar les diferents fases i reutilitzacions de l'edifici ja que les parts que les patirien, com són els paviments, els murs en alçada, portes i coberta no s'han conservat.

Malgrat aquestes evidències arqueològiques l'estat de conservació de l'edifici fa extremadament difícil concretar les diferents fases i reutilitzacions de l'edifici ja que les parts que les patirien, com són els paviments, els murs en alçada, portes i coberta no s'han conservat.



### III. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Com ja s'ha vist a la part introductòria, en les bases teòriques, són diversos els estudis que s'han ocupat del tema que constitueix el nucli del present treball: la història de la Lleida romana i les seves restes arqueològiques. De fet, la bibliografia de caràcter científic, ja sigui des del punt de vista històric com del punt de vista arqueològic és molt àmplia i de gran qualitat. La majoria d'aquests estudis s'ocupa de l'evolució espacial, cronològica i arqueològica de l'antiga ciutat d'Ilerda. En aquest sentit, tenim el treball de Xavier Payà, I. Gil, A. Lorient, A. Lafuente i M. Moran, "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'Ilerda" (1996). A més a més, dels mateixos autors, comptem amb el treball "La ciutat romana d'Ilerda. Darreres aportacions al seu coneixement", accessible a través de la Secció d'Arqueologia de l'Ajuntament de Lleida (2003). En la mateixa línia està publicat, al 74é *Arxiu Espanyol de Arqueologia*, escrit per I. Gil, A. Lorient, M. Moran, X. Payà i A. Pérez, "De la l'itirra prerromana a la llerda tardoromana" (2001). O la ponència de X. Payà (Secció d'Arqueologia de Lleida) i A. Pérez (Universitat de Lleida): "Ilerda, fonts i arqueologia d'una ciutat oculta, dins del llibre *Estudis clàssics: imposició, apologia o seducció?*"(2007), on s'exposen els diferents plans d'actuació arqueològica a la ciutat de Lleida, l'estat de conservació, la seva superfície i forma, les diferents èpoques per les que va passar, i les diferents restes arqueològiques, etc. També és destacable el primer volum de la *Història de Lleida*, dedicat a l'època romana aparegut el 2003, obra de Emili Junyent i Arturo Pérez<sup>2</sup>.

Si analitzem ara quins treballs o estudis s'han fet amb finalitats pedagògiques o, fins i tot, turístiques, la situació és molt diferent. Només conec algunes experiències pràctiques, com ara la ruta proposada per M. Pérez i Díaz, professora de l'INS Caparrella de Lleida, en la qual es proposen una sèrie de passos a seguir per tal de visitar les restes arqueològiques romanes que es poden veure encara a Lleida. Pel que fa a la web [www.lleidatur.com](http://www.lleidatur.com), que proposa una sèrie de llocs importants a visitar a la ciutat de Lleida, com la Seu Vella, el Palau de la Paeria, l'antic hospital de Santa Maria, etc., aquesta ofereix també una ruta anomenada *La Lleida secreta*, que promet mostrar les restes i secrets de la Lleida romana i medieval, tot i que, un cop feta la ruta, es pot comprovar com les restes romanes queden en un lloc molt i molt secundari. Tampoc he trobat cap entitat que, de forma específica, com s'ha fet amb altres períodes de la història de Lleida, s'hagi ocupat de l'elaboració de materials didàctics o rutes guiades per tal de donar a conèixer el passat romà de la ciutat d'Ilerda. Només el Museu de Lleida ofereix una visita virtual parcial que pot ajudar a fer-nos una idea del que era la llerda romana, però no existeix cap tipus de ruta o visita guiada que permeti visitar totes aquestes restes *in situ*, sobre el terreny.

---

<sup>2</sup> JUNYENT, E. i PÉREZ, A. *Història de Lleida I. L'antiguitat, d'Iltirra a llerda*. Lleida: Pagès Editors, 2003.



## IV. DIAGNOSI: ANÀLISI I RESULTATS

A fi de donar resposta al primer objectiu d'aquest treball, a saber, assabentar-me del grau de coneixement que la població lleidatana té sobre la història de la Lleida romana, vaig elaborar dues sèries d'enquestes: una per a l'alumnat d'ESO i Batxillerat i una altra per a gent adulta, amb una sèrie de preguntes molt senzilles sobre la història romana de la ciutat.

### IV. 1. ENQUESTA A LA POBLACIÓ ADOLESCENT

#### A. Introducció

Per saber l'opinió de l'alumnat adolescent vaig confeccionar una enquesta<sup>3</sup>, que era anònima i on només es demanaven dades relatives al sexe, curs, edat, lloc de naixement i anys de residència a Lleida.

L'enquesta per a l'alumnat consta de nou preguntes. Pel que fa al seguiment d'aquesta enquesta, he de dir que l'he passat personalment, anant classe per classe i recollint jo mateixa els resultats, per tal de garantir el màxim nombre d'alumnat possible participant a la mostra i que totes les preguntes fossin respostes.

#### B. Descripció de la població enquestada

La base de dades que he elaborat consta de les dades de les enquestes passades a 100 individus en edat adolescent, ja que aquest número ens va semblar prou significatiu per extreure'n una diagnosi i per a l'elaboració dels materials. Les persones enquestades són totes alumnes del meu institut, l'INS XXXXXXXXXXXX de Lleida, de quart d'ESO fins a segon de Batxillerat, i les seves edats van dels 14 fins als 18 anys.

En la meva enquesta, han participat un total de 100 alumnes, el 46% dels quals són nois i el 54% són noies. He passat la meva enquesta a tres cursos i nivells d'estudi diferents: 4rt d'Eso i 1r i 2n de Batxillerat, dels quals un 7% corresponen a segon de Batxillerat, un 38% a primer i un 55% a 4rt d'ESO. Pel que fa al lloc de naixement, la majoria d'alumnes de l'ESO del centre de l'INS XXXXXXXXXXXX són de nacionalitat espanyola (concretament un 71%), la resta (un 29%) són d'altres nacionalitats: Xina (1%), Uruguay (1%), Ucraïna (2%), Ucraïna (1%), Rússia (1%), Rumania (2%), Paraguai (1%), Marroc (2%), Ecuador (3%), Cuba (1%), -Colòmbia (1%), Bulgària (1%), Brasil (2%), Bolívia (2%), Argentina (1%), Argèlia (3%) i Alemanya (1%). Amb tot, 3 alumnes del centre (un 3%) no han indicat el lloc de naixement.

Passem ara a l'anàlisi de les respostes obtingudes a l'enquesta.

---

<sup>3</sup> L'enquesta apareix a l'annex 1.



## C. Resultats de l'enquesta a la població adolescent

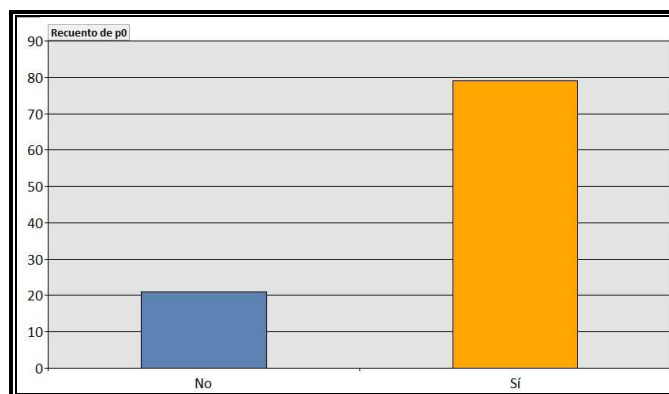
### Pregunta 0. Has estudiat a classe la història de Roma?

Aquesta pregunta inicial es va formular per assegurar-nos que els continguts històrics sobre els que es preguntava a l'enquesta pertanyien al currículum de l'alumnat enquestat i que aquest recordava que aquests continguts s'haguessin donat a classe. Com podem observar en el gràfic 1, un 79% dels adolescents enquestats confirmen haver estudiat alguna vegada a classe la història de Roma. Per contra, un 21% confessa no saber-ne res.

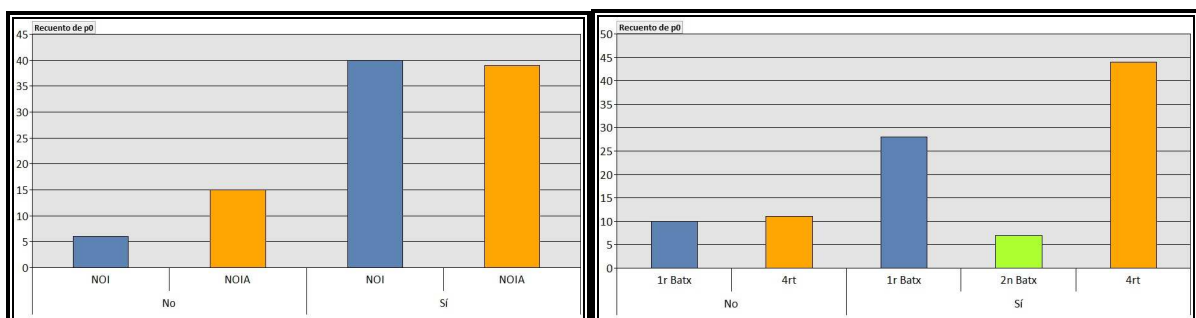
Si segreguem ara les dades per sexes, tal i com podem veure en el següent gràfic, és superior el percentatge de nois que diuen haver estudiat a classe la història de Roma que el de les noies (un 87% dels nois en front d'un 72% de les noies).

Si analitzem seguidament els resultats tenint en compte la variable "curs", comprovem que només l'alumnat de 4rt d'ESO i 1r de Batxillerat ha contestat negativament a la pregunta que se'ls proposava (concretament un 20% i un 26%, respectivament), mentre que el 100% de l'alumnat de 2n de Batxillerat diu haver estudiat la història de Roma a classe<sup>4</sup>.

**Gràfic 1. P 0: Resultats totals**



**Gràfic 1.1 i 1.2. P 0: Discriminació per sexes i per cursos**



### Pregunta 0a. Quan (indica el curs i la matèria)?

Sobre el curs i matèria en què havien donat aquests continguts, tal com il·lustren la taula 1 i la taula 2, podem veure les respostes més i menys habituals (pel que fa a les assignatures o als cursos) que els alumnes han donat a la segona part de la pregunta 0.

<sup>4</sup> També val a dir que els alumnes enquestats de 2n de Batxillerat cursen la matèria de Llatí.





Taula 1. Matèries en què s'ha estudiat Història de Roma

RESPOSTES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
Història / Ciències Socials	50	50%
Llatí	21	21%
Cultura clàssica	7	7%
Català	1	1%
No contesta	21	21%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

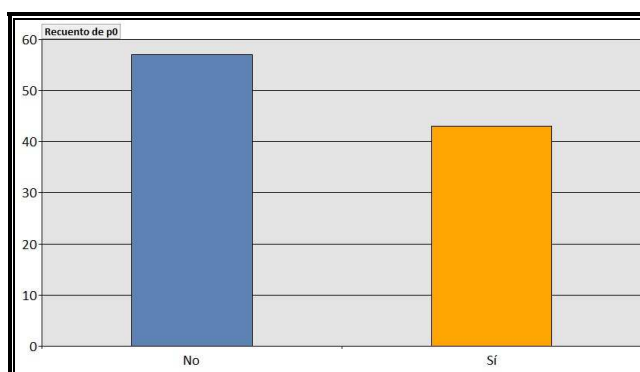
Taula 2. Cursos en què s'ha estudiat Història de Roma

RESPOSTES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
2n d'ESO	25	25%
3r d'ESO	15	15%
Durant l'ESO	10	10%
4rt d'ESO	9	9%
1r d'ESO	8	8%
1r/2n de Batx.	7	7%
Estudis Primaris	5	5%
No contesta	21	21%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

### Pregunta 1. Saps si Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l'Imperi Romà?

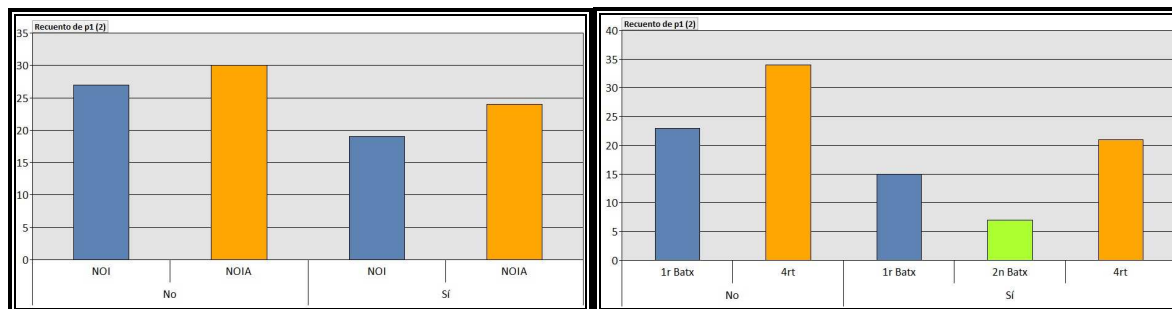
Tot i que, com s'ha vist, un 79% reconeixia haver estudiat Història de Roma a l'institut, tal com es pot comprovar en el gràfic 2, podem observar que un majoritari 58% de l'alumnat enquestat confessa no saber quin moment va ocupar Lleida dins de la història de l'Imperi Romà, en front d'un 42% que confessa saber-ne alguna cosa. Si segreguem les dades per sexes, veiem que no hi ha massa diferències: un 41% dels nois i un 44% de les noies diuen saber que Lleida va tenir un moment molt important en la història de Roma. Si analitzem els resultats per cursos, tal com veiem en el següent gràfic, veiem que hi ha grans diferències entre l'alumnat de 4rt d'Eso i 1r de Batxillerat, i el de 2n de batxillerat: un 38% de 4rt d'Eso i un 39% de 1r de Batxillerat afirmen saber alguna cosa sobre la història de Roma. Contràriament, igual que a la pregunta anterior, un 100% de 2n de Batxillerat ha contestat positivament la pregunta.

Gràfic 2. P 1: Resultats totals





**Gràfic 2.1. i 2.2. P 1: Discriminació per sexes i per cursos**



### Pregunta 1a. Quin?

Quan es preguntava a l'alumnat enquestat "quin" era aquest moment tan important, la diversitat de respostes ha estat la tònica general. A més, com podem observar en la taula 3, només un 40% de les persones que anteriorment havien dit que sí coneixien el paper important de Lleida en la història de Roma, donaven alguna resposta; és a dir, la majoria de gent que en la pregunta 1 responia afirmativament, després en la segona part, a la pregunta "Quin?", no contestaven.

**Taula 3. Respostes donades a la pregunta 1a**

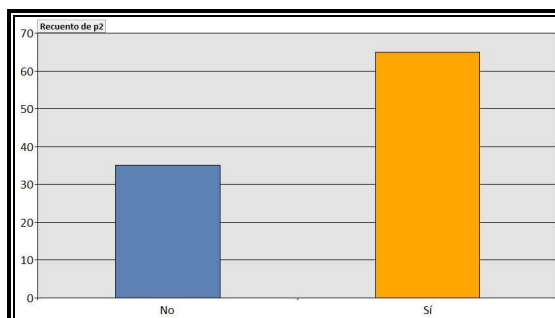
RESPOSTES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
Quan els romans estaven a la Península	6	6%
Lluita d'Indíbil i Mandoni	5	5%
Seu Vella	3	3%
Batalla del Segre	3	3%
Batalla Cèsar vs. Pompeu	3	3%
Ilerda	2	2%
Vila Forter Natus	1	1%
No contesten	77	77%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

### Pregunta 2. Saps si a Lleida hi ha restes romanes?

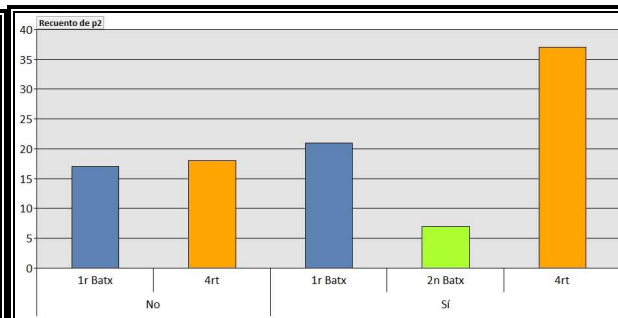
Com podem observar seguidament en el gràfic 3, un 65% de l'alumnat sap de l'existència de restes romanes a la ciutat, en front d'un 35%, que confessava no saber-ne res, dades que no varien en absolut, si desagreguem les dades per sexes. Novament, tal com passava ja a les preguntes anteriors, la totalitat del grup de 2n de Batxillerat afirma conèixer que hi ha restes romanes a Lleida, mentre que un 33% i un 45% de 4rt d'Eso i 1r de Batxillerat confessa no saber-ne res.



**Gràfic 3. P 2: Resultats totals**



**Gràfic 3.1. P 2: Discriminació per cursos**



**Pregunta 2a. Esmenta'n alguna**

A continuació, en la segona part de la pregunta 2 es preguntava quines eren aquestes restes romanes que encara sobreviuen en la ciutat de Lleida, i podem veure l'opinió de la gent en la taula 4. Hem de fer notar que dels 65 alumnes que anteriorment havien confessat saber-ne alguna cosa, un 65% (42 persones) en aquesta pregunta no han contestat res, i només un 35% (23 persones) han donat alguna resposta:

**Taula 4. Respostes donades en la pregunta 2a**

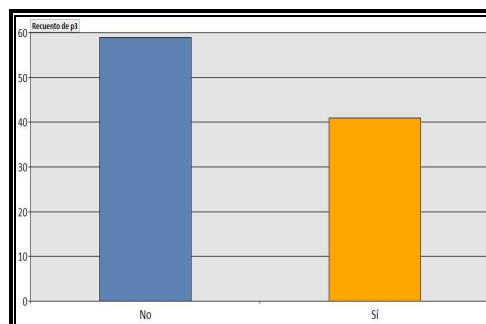
RESTES ROMANES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
Seu Vella	9	9%
Restes de muralla	8	8%
Termes romanes	4	4%
Indibil i Mandoni	3	3%
No contesten	77	77%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Pregunta 3. Saps en quin lloc de la ciutat estan?**

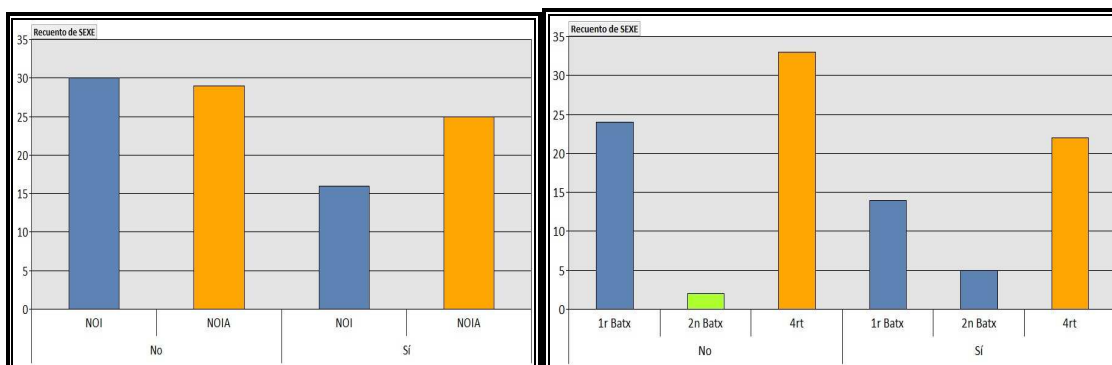
Pel que fa la tercera pregunta, se'ls preguntava si sabien en quin lloc de la ciutat estaven aquestes restes arqueològiques esmentades anteriorment. Com podem observar en el gràfic 4, un 59% de gent contestava que sí que ho sabia, però un 41% afirmava no saber-ne res. Si tenim en compte la variable sexe, veiem que hi ha moltes diferències; així, un 35% dels nois i un 46% de les noies diuen saber on es situen i a quin lloc estan les restes romanes esmentades anteriorment, mentre que un 65% de nois i 54% de noies diu no saber-ne res. Seguidament, tal com veiem en el següent gràfic, gent de tots els cursos enquestats, 4rt d'Eso i 1r i 2n de Batxillerat, ha contestat negativament a la pregunta que se'ls proposava, cosa que no havia passat en les preguntes anteriors (concretament fins un 60%, un 63% i un 29% respectivament).



**Gràfic 4. P 3. Resultats totals**



**Gràfic 4.1. i 4.2. P 3: Discriminació per sexes i per cursos**



**Pregunta 3a. Quin?**

En la taula 5 podem observar totes les respostes que l'alumnat em va anar donant, de més a menys habituals:

**Taula 5. P 3a. Ubicacions restes romanes**

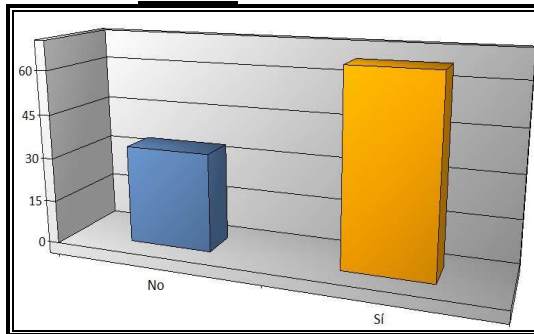
UBICACIONS	Nº total (100)	Percentatge (%)
Auditori	12	12%
Seu Vella	11	11%
Casc Antic	8	8%
Carrer Major	4	4%
Baixos de la botiga Zara	3	3%
Estació de trens	1	1%
Indíbil i Mandoni	1	1%
No contesten	77	77%
<b>TOTAL</b>	<b>23</b>	<b>23%</b>

**Pregunta 4. Saps quin era el nom llatí de la ciutat de Lleida?**

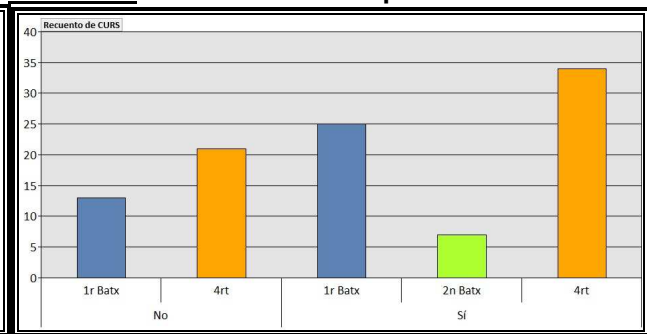
Com podem observar en el gràfic 5, un 65% de l'alumnat enquestat afirma saber el nom llatí de la ciutat de Lleida (Ilerda), mentre que un 35% confessa no tenir-ne ni idea, dades que no varien en absolut quan desagreguem els resultats per sexes. Seguidament, tal com veiem en el següent gràfic, només la gent de 4rt d'Eso i 1r de Batxillerat ha contestat negativament a la pregunta que se'ls proposava (concretament un 38% i un 34%, respectivament). A més a més, un 62% i 66% de 4rt d'Eso i 1r de Batxillerat, respectivament, ha confessat saber el nom llatí de la seva ciutat. També val a dir que, igual que a la pregunta anterior, un 100% de 2n de Batxillerat ha contestat positivament la pregunta.



**Gràfic 5. P 4: Resultats totals**



**Gràfic 5.1. P 4: Discriminació per cursos**



**Pregunta 4a. Quin?**

En la segona part de la pregunta 4, es demanava als enquestats que escrivissin el nom llatí de la ciutat, i hi ha hagut més d'una resposta, respostes que podem observar en la taula 6.

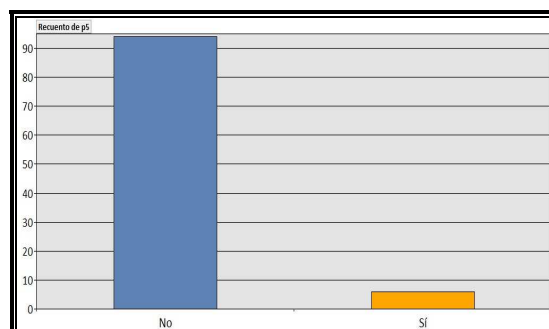
**Taula 6. Respostes donades a la pregunta 4a**

RESPOSTES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
Ilerda	59	59%
Lerida (o Lérida)	3	3%
Larida	1	1%
Lirida	1	1%
No contesten	36	36%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Pregunta 5. Saps quin era el nom llatí del riu Segre?**

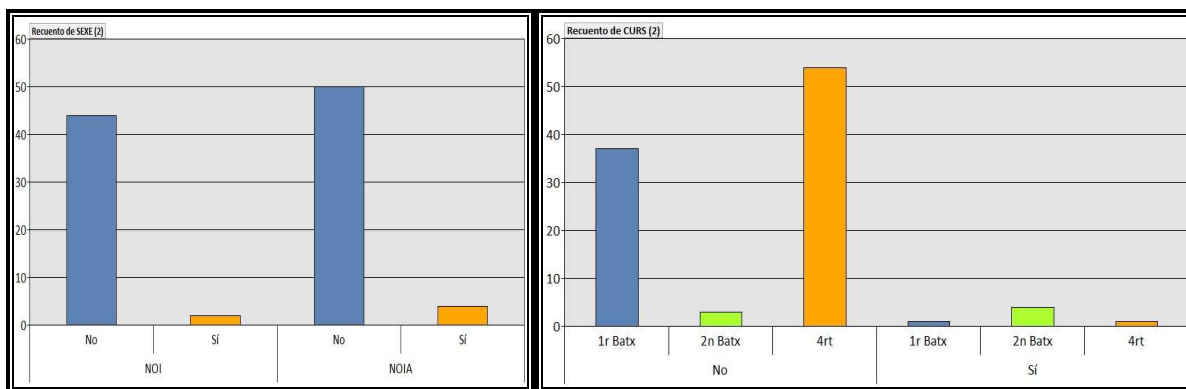
En aquesta pregunta, molt semblant a l'anterior, es preguntava a l'alumnat si tenien idea de quin era el nom llatí del riu Segre. Com podem veure en el gràfic 6, un 94% dels enquestats confessava no saber el nom llatí del famós riu. Per contra, un 6% (només 6 de les 100 persones enquestades) saben que el nom llatí del Segre era Sicoris. Si segreguem els resultats per sexes, un 4% dels nois i un 7% de les noies afirma saber el nom llatí del riu Segre, l'actual riu de la ciutat, mentre que un 96% de nois i 93% de noies confessa no saber-ne res. Seguidament, si tenim en compte la variable curs, veiem que un 2%, 3% i 57% de 4rt d'Eso, 1r i 2n de Batxillerat, respectivament, confessa no saber el nom llatí del riu Segre.

**Gràfic 6. P 5: Resultats totals**





**Gràfic 6.1. i 6.2. P 5: Discriminació per sexes i per cursos**



**Pregunta 5a. Quin?**

De les 6 persones que han contestat afirmativament aquesta pregunta, hem obtingut dos respostes diferents: 5 persones encerten en el nom llatí del riu Segre (Sícoris) i una dona una resposta errònia (Segrià), resultats il·lustrats per la taula 7.

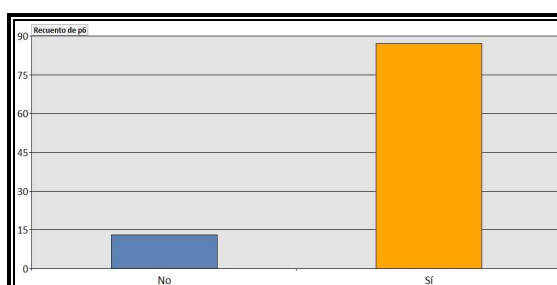
**Taula 7. P 5a: Noms llatins del riu Segre**

NOMS DEL RIU SEGRE	Núm. totals (100)	Percentatge (%)
Sicoris	5	5%
Segrià	1	1%
No contesta	94	94%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Pregunta 6. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni: Saps en quin lloc de la ciutat està situada?**

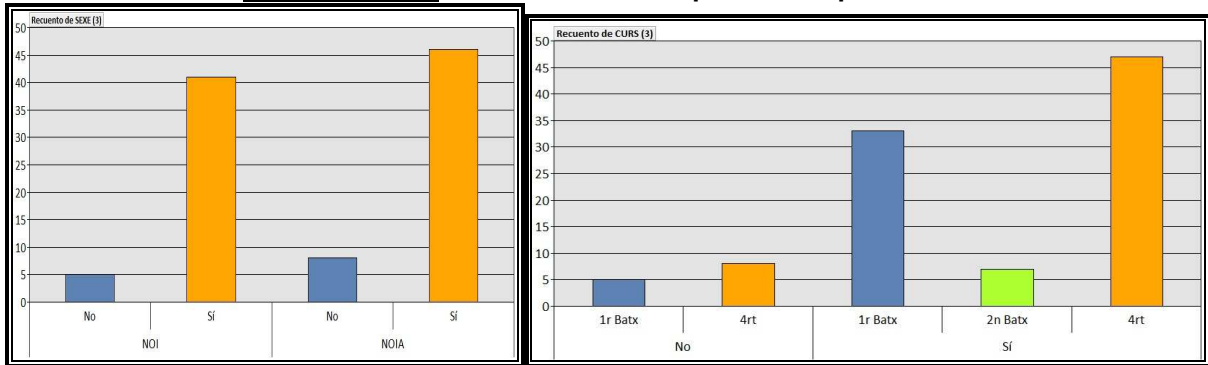
En el següent gràfic podem veure que un 87% de l'alumnat enquestat afirma saber on està situada aquesta estàtua-escultura, mentre que només un 13% confessa no saber-ho. Si distingim els resultats per sexes, veiem que no hi ha gaires variacions, ja que és un 89% dels nois i un 85% de les noies qui diuen saber on està situada. Tampoc observem grans diferències si analitzem els resultats per cursos, excepció feta de l'alumnat de 2n de batxillerat, un 100% del qual ha contestat positivament la pregunta; així a 4rt d'Eso i 1r de Batxillerat un 85% i 87%, respectivament, afirma saber on està situada l'estàtua-escultura d'Indíbil i Mandoni.

**Gràfic 7. P 6: Resultats totals**





**Gràfic 7.1. i 7.2. P 6: Discriminació per sexes i per cursos**



**Pregunta 6.1. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni: Saps en quin lloc de la ciutat està situada? Quin?**

En la taula següent podem observar quines han estat les respostes donades quan se'ls preguntava quin era el lloc on estava situada l'escultura d'Indíbil i Mandoni, que han estat d'un total de 84 respostes.

**Taula 8. P 6.1: Ubicació de l'estàtua d'Indíbil i Mandoni**

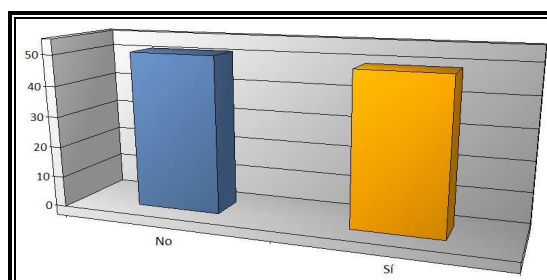
RESPOSTES	Núm. total (100)	Percentatge (%)
Pont Vell	38	38%
Rambla Ferran	21	21%
Carrer Major	20	20%
Porta Vella	5	5%
No contesten	16	16%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

Del que es desprèn dels resultats, comprovem que, tot i que els punts de referència són diferents (Pont Vell, Rambla Ferran, Porta Vella) la majoria ubica correctament aquest monument, tret de vint persones que parlen del Carrer Major que en realitat comença una mica més avall d'on està situada l'estàtua.

**Preguntes 6.2 i 6.3. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni: Saps quina relació té amb la història de la ciutat? Quina?**

Dels resultats obtinguts a l'enquesta (il·lustrats pel gràfic 8) veiem que un 51% de l'alumnat afirma saber quina és la relació que manté aquesta escultura amb la història de la ciutat en front d'un 49% que confessa no saber-ho.

**Gràfic 8. P 6.2: Resultats totals**







A l'hora de concretar quina és el significat històric de l'estàtua, la taula 9 ens mostra les respostes més representatives:

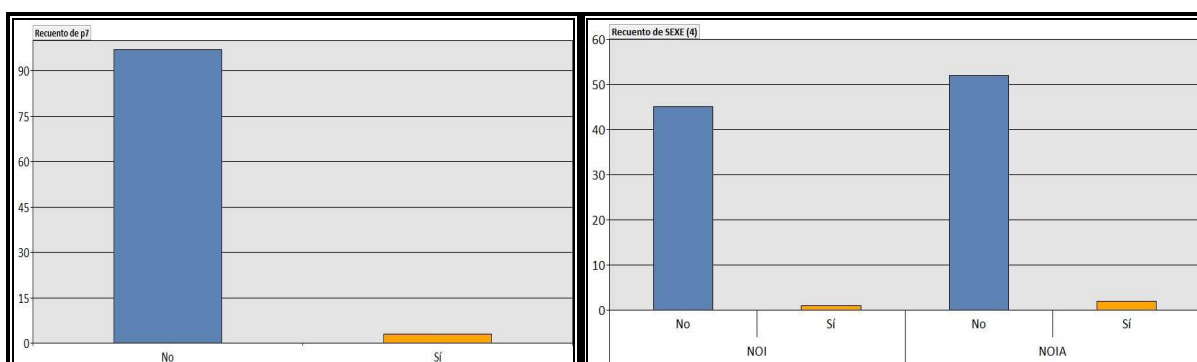
**Taula 9. Respostes donades a la pregunta 6.3**

RESPOSTES	Núm. total (100)	(%)
Guerrers ibers defensors de la ciutat de Lleida	42	42%
Alliberaren Lleida dels musulmans	3	3%
Fundadors de la ciutat	2	2%
Uns conqueridors	2	2%
No contesten	51	51%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Preguntes 7 i 7.1. A Lleida també hi ha una estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar: Saps en quin lloc de la ciutat està situada? Quin?**

En el gràfic 9 podem veure que un 4% de la gent enquestada diu saber on està situada aquesta estàtua-escultura, mentre que un altíssim 96% confessa no saber-ho. A més a més, tal i com podem veure en el gràfic 9.1, un 2% dels nois i un 4% de les noies diuen saber el lloc on està situada l'estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar, mentre que un 98% de nois i un 96% de noies confessa no saber-ne res.

**Gràfic 9 i 9.1. P 7: Resultats totals i discriminació per sexes**



A l'hora de concretar quin és el lloc on està ubicada aquesta estàtua, observem que només un 1% de les persones enquestades saben situar-la correctament, zona del Campus universitari de Cap-pont: vora de la canalització del riu Segre, al carrer Jaume II:

**Taula 10. P 7.1**

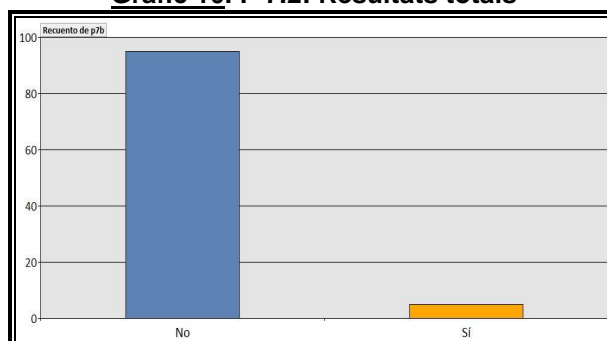
RESPOSTES	Nº total (4)	Percentatge
Zona Campus (Cappont)	1	1%
Seu Vella	1	1%
Entrada Carrer Major	1	1%
“VACIAS”	1	1%
NO SABEN UBICAR-HO	96	96%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Preguntes 7.2 i 7.3. Saps quina relació té (sc. el personatge de Juli Cèsar) amb la història de la ciutat? Quina?**



Pel que fa a aquesta tercera part de la pregunta 7, en el gràfic 10, podem observar que només un 5% afirma saber quina és la relació que manté aquest personatge amb la història de la ciutat, en front d'un 95%, que confessa no saber-ho.

**Gràfic 10. P 7.2: Resultats totals**



Pel que fa a les respostes donades sobre quina relació té amb la ciutat l'estàtua de Juli Cèsar, la taula 11 ens mostra les respostes donades i les més representatives:

**Taula 11. Respostes donades a la pregunta 7.3 (relació de J. Cèsar amb Lleida)**

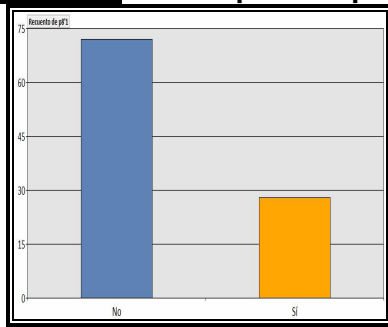
RESPOSTES	Nº total	Percentatge
Batalla Juli Cèsar vs. Pompeu	1	1%
Emperador de l'Imperi Romà	1	1%
Protagonitzà la Batalla del Segre	1	1%
Va dirigir l'Imperi Romà a l'atacar Lleida	1	1%
Que era romana (l'estàtua-escultura)	1	1%
No saben la relació	95	95%
<b>TOTAL</b>	<b>100</b>	<b>100%</b>

**Pregunta 8.** De la llista següent indica aquells personatges d'època romana que van tenir alguna relació amb la ciutat de Lleida: Pompeu, Adrià, Ròmul i Rem, Indíbil, Juli Cèsar, Petreu, Sèneca, Afrani, Mandoni i Cal·ligula.

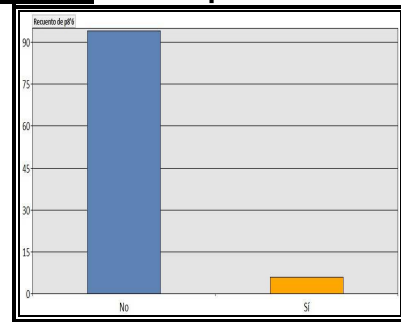
En aquesta pregunta es proposava un llistat de 10 personatges destacats de la història de Roma, dels quals 6 tenien una vinculació directa amb la ciutat de Lleida (Pompeu, Indíbil i Mandoni, Cèsar, Afrani i Petreu), mentre que els altres 4 no (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca, Cal·ligula). Per fer més fàcil la interpretació dels resultats, analitzarem el grau de coneixença o no de cadascun dels personatges proposats i de la seva relació amb la ciutat de Lleida de manera individual, a partir d'una sèrie de gràfics que ens mostraran quin percentatge d'alumnat ha considerat que el personatge en qüestió estava vinculat a la nostra ciutat.



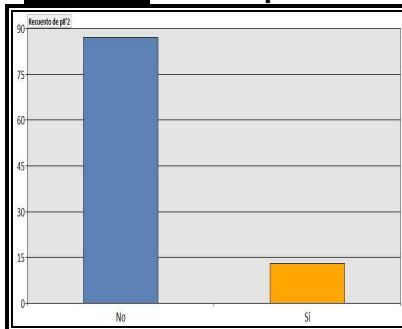
**Gràfic 11. Recompte Pompeu**



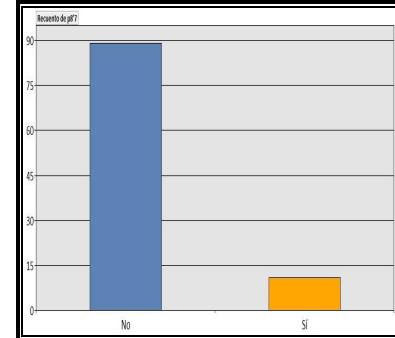
**Gràfic 16. Recompte Petreu**



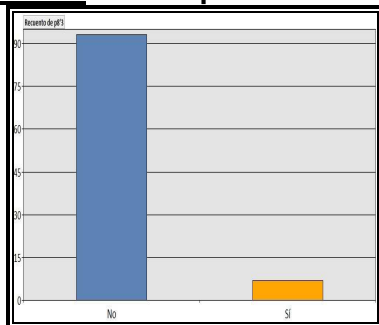
**Gràfic 12. Recompte Adrià**



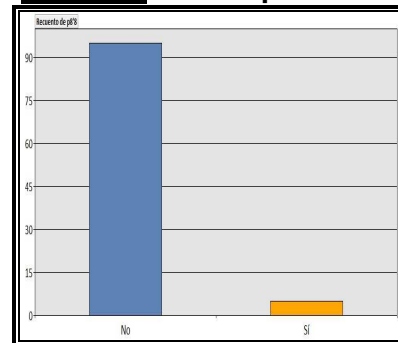
**Gràfic 17. Recompte Sèneca**



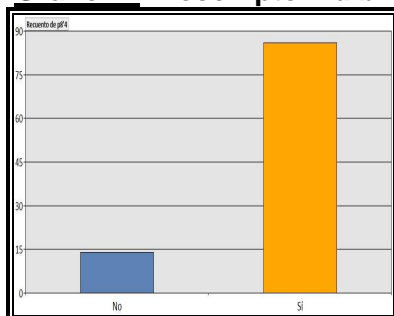
**Gràfic 13. Recompte Ròmul i Rem**



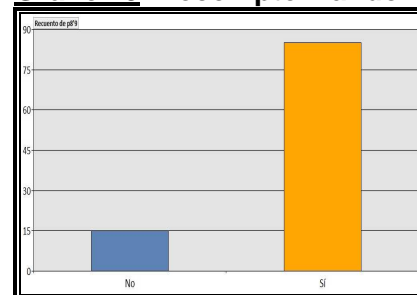
**Gràfic 18. Recompte Afrani**



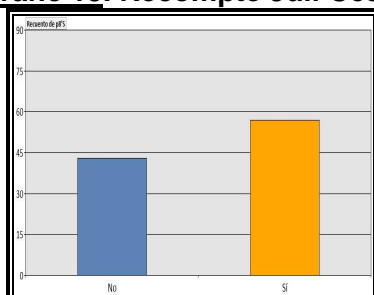
**Gràfic 14. Recompte Indíbil**



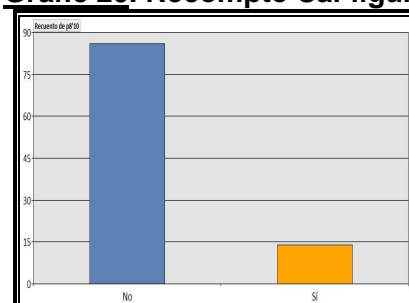
**Gràfic 19. Recompte Mandoni**



**Gràfic 15. Recompte Juli Cèsar**



**Gràfic 20. Recompte Cal·lígula**





Primerament, com podem observar en el gràfic 11, un 72% dels adolescents enquestats creu que Pompeu no té res a veure amb la història de la ciutat. Observem, doncs, que gairebé  $\frac{3}{4}$  parts de l'alumnat ha respost erròniament, ja que la batalla d'Ilerda, que va tenir lloc el 50 aC a la ciutat romana d'Ilerda, actual Lleida, fou una batalla decisiva en la guerra civil que Juli Cèsar i Pompeu van protagonitzar.

Pel que fa a l'emperador Adrià, observem que un majoritari 87% creu que tampoc no va tenir res a veure amb la història de Lleida, i ho ha encertat, ja que Adrià, que fou emperador de l'imperi romà del 117 al 138, tot i pertànyer a una família senatorial de la Bètica i ser d'origen hispànic, no va tenir cap relació directa amb la nostra ciutat.

En el gràfic 13 observem els resultats relatius a Ròmul i Rem: un 93% dels adolescents enquestats han triat la resposta correcta, ja que creuen que els llegendaris Ròmul i Rem no tenen cap relació amb la història de Lleida.

En el gràfic 14, i com era d'esperar, la majoria d'alumnat creu que Indíbil sí ha tingut alguna cosa a veure en la història de la ciutat, i aquest 86% de població està ben encaminat, ja que Indíbil (juntament amb Mandoni) van ser dos cabdills ilergetes, que protagonitzaren una revolta contra Roma al segle III aC.

A continuació, en el gràfic 15, observem una forta divisió entre l'alumnat que creu que Cèsar sí va tenir alguna cosa a veure amb Lleida (concretament un 57%) i el que creu que no (un 43%). La resposta correcta era que sí, ja que Juli Cèsar va traslladar la guerra civil a Hispània, on va vèncer els generals pompeians Afrani i Petreu a la famosa batalla d'Ilerda (Lleida) entre la confluència dels rius Cinca i Segre.

En el gràfic 16 observem que un aclaparador 94% creu que Petreu no va tenir res a veure amb la història de Lleida. En aquest cas, aquest 94% s'equivoca, ja que Petreu era un dels dos lloctinents de Pompeu en la denominada batalla d'Ilerda.

En el gràfic 17, observem que la majoria de gent (concretament un 89%) pensa que Sèneca no va tenir res a veure en la història de la nostra ciutat, encertant així la resposta, ja que Sèneca va ser un filòsof romà, polític i dramaturg de l'edat d'argent de la literatura llatina, que no va tenir cap relació directa amb la ciutat de Lleida.

Pel que fa a Afrani, un dels dos lloctinents de Pompeu a la batalla d'Ilerda (cf. gràfic 18), observem que un destacat 95% va errat i creu que aquest personatge no va tenir res a veure amb la història de la ciutat.

En el gràfic 19, i com era d'esperar, novament la majoria de gent creu que Mandoni sí està relacionat directament amb la història de la ciutat, i aquest 85% va ben encaminat, ja que Mandoni (juntament amb Indíbil) va protagonitzar la resistència ilergeta contra els romans.

Finalment (cf. gràfic 20), observem que un 86% pensa que Cal·lígula no va tenir res a veure en la història de la nostra ciutat, de manera que la majoria encerta la resposta, ja que Cal·lígula, tercer membre de la dinastia julio-clàudia, que governà des de l'any 37 fins al 41, conegut per les seves extravagàncies i crueltat no té cap vinculació directa amb Lleida.



De tot l'anterior, concloem que dels 6 personatges que tenien alguna vinculació directa amb Lleida, l'alumnat enquestat només n'ha reconegut la meitat, concretament: els emblemàtics Indíbil i Mandoni i Juli Cèsar. Amb tot, només ho ha fet de forma clara (amb un 86 i 85% respectivament), en el cas dels ilergetes Indíbil i Mandoni, mentre que en el cas de Juli Cèsar les opinions estaven molt dividides i només un 57% de l'alumnat tenia clara la seva relació amb Lleida. Pel que fa a la resta de personatges, sense vinculació directa amb la ciutat d'Ilerda (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca i Cal·lígula), majoritàriament l'alumnat tenia clar que no tenien vincles amb la nostra ciutat.

## IV. 2. ENQUESTA POBLACIÓ ADULTA

### A. Introducció

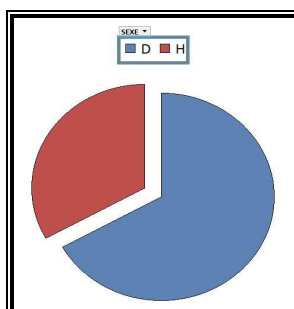
A més a més de l'enquesta per a la "gent jove" vaig elaborar-ne una altra per saber què sabia de la llerda romana la "gent adulta". L'enquesta, molt senzilla, consta de vuit preguntes, encara que algunes tenien sub-apartats, i era anònima, tot i que es demanava dades relatives al sexe, edat, lloc de residència, lloc de naixement, professió i nivell d'estudis. Per passar aquesta enquesta he seguit dos criteris: intentar triar a la gent que enquestava per tal de tenir representants de totes les franges d'edat possibles i, a més a més, procurar elegir homes i dones per igual (encara que finalment no ho hagi aconseguit).

### B. Descripció de la població enquestada

La base de dades que he elaborat consta de les dades de les enquestes passades a 100 individus. Les persones enquestades són totes ciutadanes de Lleida, d'edats compreses entre els 19 i els 80 anys. Les dades de la població enquestada apareixen aquí sota en els gràfics 1, 2 i 3, els quals fan referència a la distribució per sexe, edat i lloc de naixement.

Al gràfic 1 podem veure que la població dominant és la de les dones amb un 66%, seguida de la dels homes amb un 34%; aquesta desproporció s'explica pel fet que les dones han tingut molta més disponibilitat que els homes a col·laborar i respondre'm l'enquesta, i a que les limitacions de temps m'han obligat a treballar amb les enquestes obtingudes en una primera batuda.

**Gràfic 1. Sexe de la població**





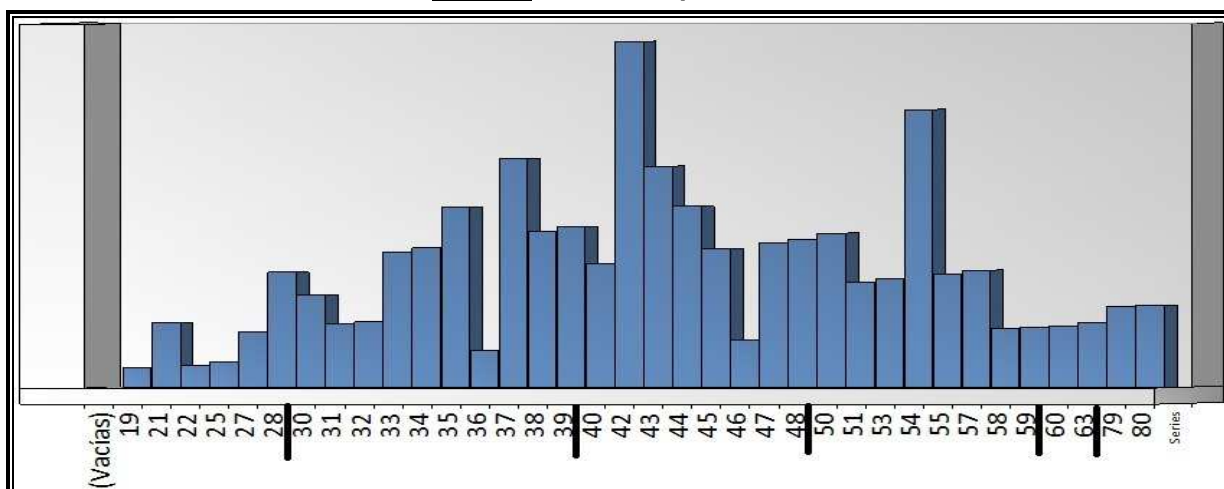
Pel que fa a la distribució per edats, tal com es pot veure a la taula 1 i al gràfic 2, he agrupat la població enquestada en dècades, per tal d'obtenir uns resultats més il·lustratius:

**Taula 1. Distribució per edats i sexe de la població enquestada**

Grups d'edat	Núm. d'individus	% total	% dones	% homes
19-29	12	12%	6%	6%
30-39	35	35%	23%	12%
40-49	30	30%	24%	6%
50-59	18	18%	10%	8%
60-69	2	2%	1%	1%
70-80	2	2%	1%	1%
NS/NC	1	1%	1%	0%
<b>TOTAL</b>	100	100%	66%	34%

Com podem observar en la taula 1 i el gràfic 2, el grup més nombrós d'edat és el que està entre 30 i 39 anys, seguit també pel va d'entre 40 i 49 anys. Novament sóc conscient que l'ideal hagués estat tenir un nombre igual d'individus a cada franja d'edat.

**Gràfic 2. Edat de la població**



Si analitzem ara la població enquestada en funció del lloc de naixement, la majoria de la població enquestada va néixer a Lleida (concretament un 86%), la resta (un 14%) en d'altres ciutats/pobles: Zaragoza (1%), Vilafranca del Penedès (1%), Reus (1%), Ponts (1%), Osca (1%), Montoliu de Lleida (1%), Massalcoreig (1%), Les Borges Blanques (1%), Guadalajara (1%), Càceres (1%), Burgos (1%), Belloc (1%), Barcelona (1%) i Almeria (1%).

Passem ara a l'anàlisi de les respostes obtingudes a l'enquesta.

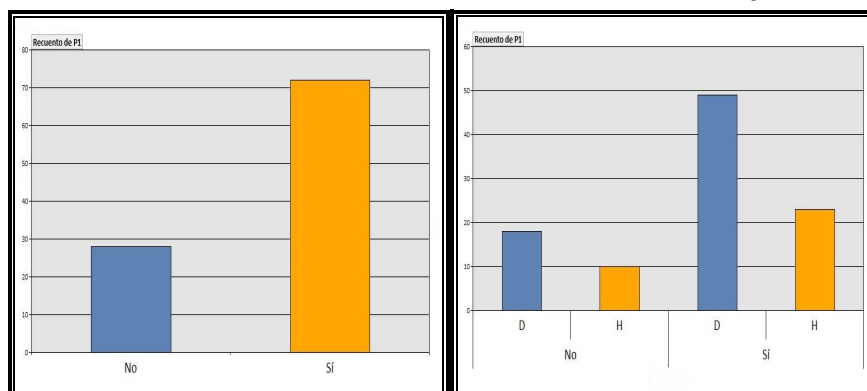


### C. Resultats de l'enquesta a la població adulta de Lleida

#### Preguntes 1 i 1a. “Sap si Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l’Imperi Romà? Quin?”

Tal i com podem observar en el gràfic 3, un 72% de la població enquestada assegura que Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l’Imperi Romà mentre que només un 28% de la gent enquestada confessa no saber-ne res. Si tenim en compte la variable sexe, observem en el gràfic 3.1 que un 74% del col·lectiu femení ha contestat positivament mentre que un 26% també del mateix grup afirma no conèixer-ho. Per contra, tenim que un 32% del col·lectiu masculí ha afirmat no saber res del moment tan important que va tenir Lleida en la història de l’Imperi Romà, però un 68% confessa saber-ne alguna cosa. Per tant sembla el percentatge de dones que diuen saber coses d’Ilerda és superior al dels homes.

**Gràfic 3. P 1. Resultats totals**    **Gràfic 3.1. P 1: Resultats per sexes**



Quan se'ls preguntava quin era aquest moment important o destacat en la història de l’Imperi Romà, només un 44% de la població enquestada donava una resposta, mentre que un 56% (més de la meitat dels enquestats) no era capaç de donar cap resposta (sorprenent si tenim en compte que un 72% afirmava conèixer la resposta. Si segreguem les dades per sexes, veiem que el percentatge d’individus que donen una resposta (encertada o no) varia: un 44% dels homes i un 62% de les dones. Pel que fa a les respostes donades, aquí en tenim una relació, de més a menys freqüents (cf. taula 2):

**Taula 2.**  
**Respostes donades a la pregunta 1a**

RESPOSTES	NÚM. TOTAL	%
Batalla entre romans i ilergetes	13	13%
Guerra Cèsar vs. Pompeu	10	10%
Indíbil i Mandoni	7	7%
Segona Guerra Púnica	5	5%
Conquesta de Lleida per Juli Cèsar	4	4%
Alliberament de la ciutat	3	3%
No ho sé amb exactitud	2	2%
<b>TOTAL RESPOSTES DONADES</b>	<b>44</b>	<b>44%</b>
SENSE RESPOSTA	56	56%



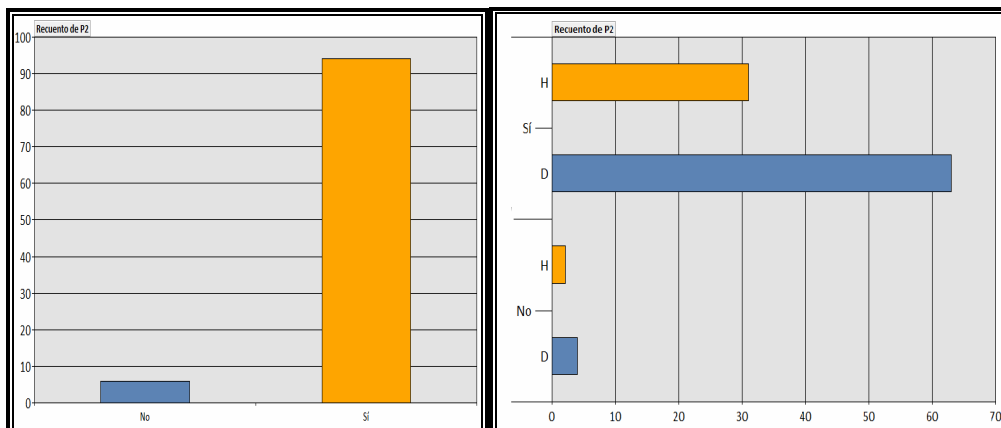


**Preguntes 2 i 2a. “Sap si a Lleida hi ha restes romanes?” Esmenti’n algunes**

Seguidament, i tal com podem observar en el gràfic 4, quan a la gent se li preguntava si sabia de l’existència de restes romanes en la seva ciutat, un 92% afirma saber-ne alguna cosa i un 8% confessava no conèixer-ne res.

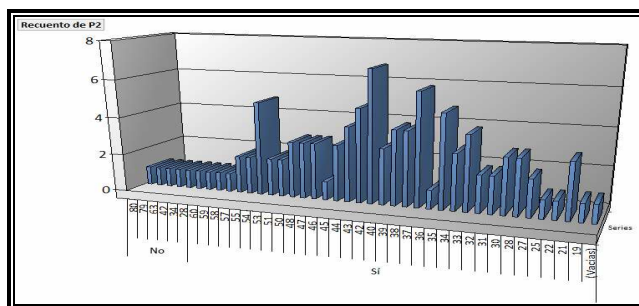
**Gràfic 4. P 2. Resultats totals**

**Gràfic 4.1. P 2: Resultats per sexes**



A continuació, realitzant una segregació dels resultats per sexes, podem observar en el gràfic 4.1 que no hi ha massa diferències: un 95% de les dones i un 91% dels homes afirmen conèixer l’existència de restes arqueològiques. I si segreguem les respostes per edats, observem que són les persones entre 27 i 54 anys les que més han respost positivament a la pregunta i, al contrari, la població que va dels 60 als 80 ha estat la que ha confessat més no saber-ne res.

**Gràfic 4.2. P 2: Discriminació per edats**



Quan se’ls demanava el nom d’aquestes restes romanes que encara romanien en la ciutat de Lleida, tot i que en la pregunta anterior un 92% afirmava saber que a Lleida hi havia restes romanes, ara només un 74% era capaç de esmentar-ne algun exemple (encertat o no), mentre que un 26% (més d’un quart dels enquestats) no donava cap resposta. Pel que fa a les respostes donades, aquí tenim una relació entre elles de més a menys freqüents. Com es pot veure, la resta romana més esmentada han estat les *muralles romanes*, amb un 20% de la gent:

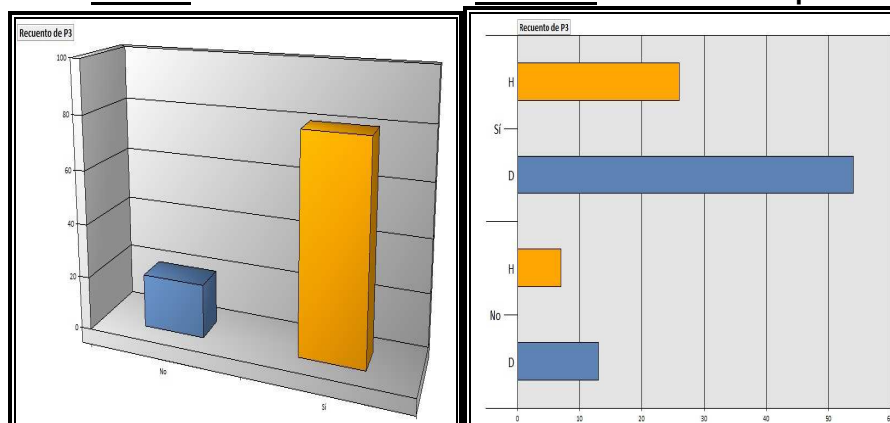
**Taula 3.** Respostes donades a la pregunta 2a

RESPOSTES	TOTAL (74)	%
Muralls romanes	20	20%
Plaça St. Joan	16	16%
Termes públiques (Banys públics)	14	14%
Seu Vella (Turó)	11	11%
Museu de la Paeria // Ajuntament	8	8%
Pont Vell	5	5%
<b>TOTAL RESPOSTES</b>	<b>74</b>	<b>74%</b>
SENSE RESPOSTA	26	26%

### **Preguntes 3 i 3a.** Sap en quin lloc de la ciutat estan? Quin?

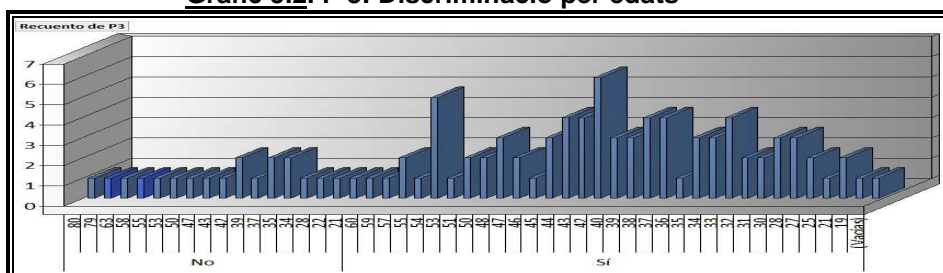
A la tercera pregunta se'ls preguntava si sabien en quin lloc de la ciutat estaven aquestes restes arqueològiques esmentades anteriorment. Un 79% contestava que sí que ho sabia, enfront d'un 19% que afirmava no saber-ho. També val a dir que un 2% (dues persones) no em van contestar a aquesta pregunta.

**Gràfic 5. P3: Resultats totals**    **Gràfic 5.1. P 3: Resultats per sexes**



Si dins de les respostes ens fixem en la variable del sexe, podem observar, tal com veiem en el gràfic 5.1, que un alt percentatge de dones afirma saber on estan aquestes restes (concretament un 82%) i que dos terços dels homes (un 76%) també afirmen saber-ho.

A continuació, i com podem observar en el gràfic 5.2, existeix un alt percentatge de gent que respon positivament quan se'ls pregunta sobre el lloc on estan situades aquestes restes romanes dins de la franja d'edat que va dels 32 als 54 anys. Si ens fixem en les respostes negatives, observem que destaca per sobre de tots els altres la franja d'edat que va dels 34 als 39 anys.

**Gràfic 5.2. P 3: Discriminació per edats**

Quan se'ls preguntava el lloc on situarien aquestes restes romanes que encara romanien en la ciutat de Lleida, la majoria (un 74%) era capaç de donar una resposta, però un 26% (un quart dels enquestats) no donava cap resposta (dels quals un 7 eren homes i un 19 eren dones). Pel que fa a les respostes donades, aquí en tenim una relació de més a menys freqüents. Com es pot veure, la resposta més donada ha estat *Plaça Sant Joan*, amb un 24% de les enquestes:

**Taula 4. Respostes donades a la pregunta 3a**

Ubicació de les restes romanes	Núm. totals	%
<b>Plaça St. Joan (*)</b>	<b>24</b>	<b>24%</b>
<b>C/ Cardenal Remolins</b>	<b>12</b>	<b>12%</b>
<b>C/ Magdalena</b>	<b>12</b>	<b>12%</b>
<b>Auditori</b>	<b>9</b>	<b>9%</b>
<b>Museu de la Paeria</b>	<b>9</b>	<b>9%</b>
<b>Ajuntament</b>	<b>8</b>	<b>8%</b>
<b>TOTAL respostes</b>	<b>74</b>	<b>74%</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>26</b>	<b>26%</b>

(\*)Comentari: crida l'atenció que les restes romanes més conegudes per la població siguin les muralles, però en canvi, la ubicació més coneguda per la gent sigui la plaça Sant Joan, on no hi ha restes de muralles...

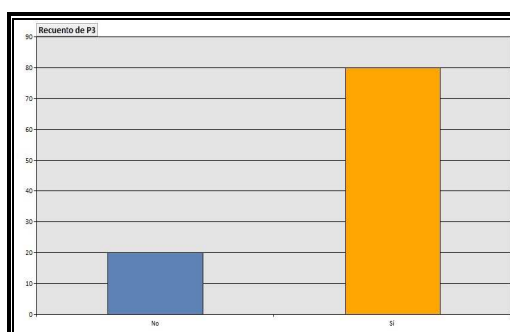
#### **Preguntes 4 i 4a. Saps quin era el nom llatí de la ciutat de Lleida? Quin?**

Com podem observar en el gràfic 6, un 80% de la gent enquestada afirma saber el nom llatí de la ciutat de Lleida (*Ilerda*) i un 20% confessa no tenir-ne ni idea. Si tenim en compte la variable sexe, observem en el gràfic 6.1 que és un 89% del col·lectiu femení el qui ha contestat positivament, mentre que un 11% també del mateix grup afirma no conèixer-ho. Per contra, tenim que un 9% del col·lectiu masculí ha afirmat no saber res del moment tan important que va tenir Lleida en la història de l'Imperi Romà, però un 91% confessa saber-ne alguna cosa. Per tant, tot i que les variacions són petites, són més els homes els qui coneixen el nom llatí de Lleida (un 91%) que no pas les dones (un 89%).

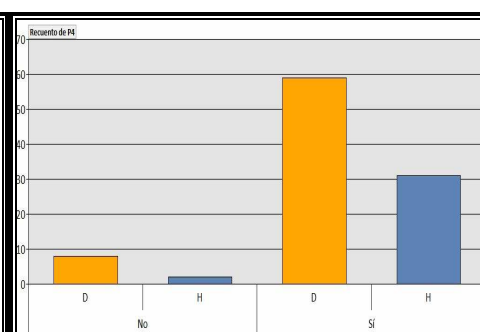
Si analitzem els resultats segregant les dades per grups d'edat, ens adonem que el major percentatge de gent que contesta negativament a la pregunta se situa entre els 35 als 47 anys, mentre que el major percentatge dels qui confessen saber el nom llatí de la ciutat de Lleida dins està en la franja d'edat que va dels 25 als 48.



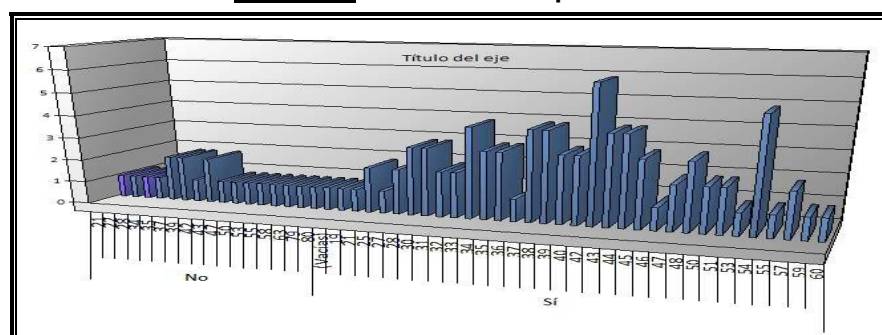
**Gràfic 6. P4: Resultats totals**



**Gràfic 6.1. P 4: Resultats per sexes**



**Gràfic 6.2. P 4: Resultats per edats**



En la segona part de la pregunta 4, per comprovar que realment coneixien el nom llatí de Lleida (*Ilerda*), es demanava als enquestats que escrivissin el nom llatí de la ciutat, i hi ha hagut més d'una resposta, les quals podem observar en la taula 5.

**Taula 5. Respostes donades a la pregunta 4**

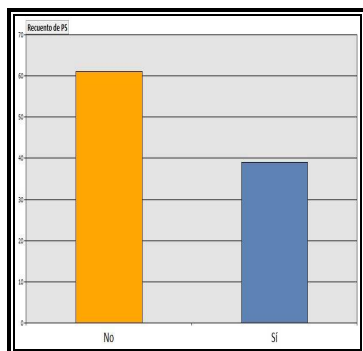
RESPOSTES	Núm. total	%
<b>ILERDA</b>	<b>86</b>	<b>86</b>
<b>ILTIRDA</b>	<b>1</b>	<b>1</b>
<b>ILTRIDA</b>	<b>1</b>	<b>1</b>
<b>TOTAL</b>	<b>88</b>	<b>88</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>12</b>	<b>12</b>

**Preguntes 5 i 5a. Saps quin era el nom llatí del riu Segre? Quin?**

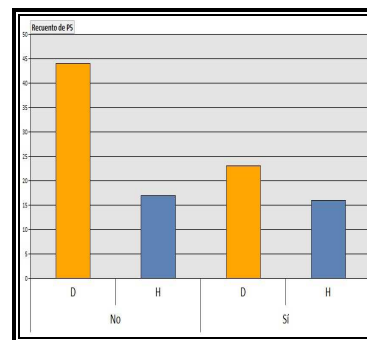
En aquesta pregunta, molt semblant a l'anterior, es preguntava a la població adulta de Lleida si tenien idea de com era el nom llatí del riu Segre. Com podem veure en el gràfic 7, fins un 61% dels enquestats confessava no saber el nom llatí del nostra famós riu (tot i que hi ha un club esportiu que porta el seu nom "Sicoris"). Per contra, un 39% de les persones enquestades sí sabien que el nom llatí del Segre era *Sicoris*. Si tenim en compte la variable sexe, observem en el gràfic 7.1 que és un 66% del col·lectiu femení el qui ha contestat positivament mentre que, en el col·lectiu masculí, és un 50%. Per tant, són les dones les qui afirmen conèixer millor l'origen llatí del nom Segre.



**Gràfic 7. P 5: Resultats totals**

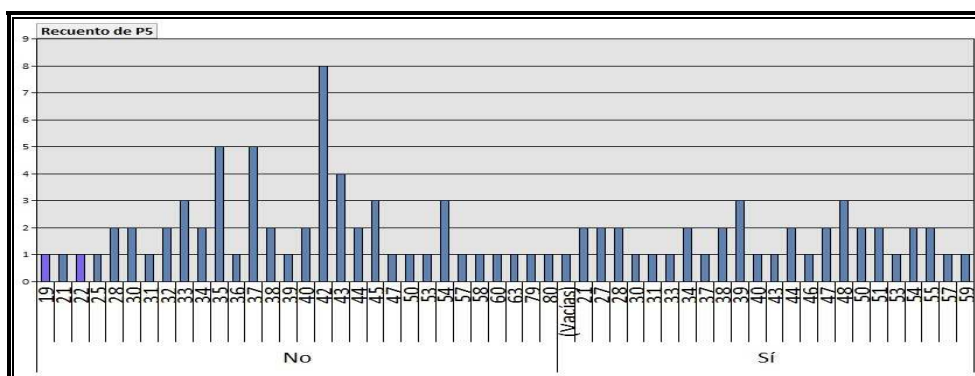


**Gràfic 7.1. P 5: Resultats per sexes**



Si analitzem els resultats segregant les dades per grups d'edat, ens adonem que un alt percentatge de gent que va dels 32 als 45 anys contesta negativament a la pregunta, però també que el major percentatge de població que contesta afirmativament està dins la franja d'edat dels 28 als 48.

**Gràfic 7.2. P 5: Discriminació per edats**



Tal com havíem fet a la pregunta 4a, per comprovar si realment coneixien el nom llatí del Segre (*Sicoris*), es demanava als enquestats que l'escrivissin. Podem observar les respostes donades a aquesta pregunta en la taula 6.

**Taula 6. Respostes donades a la pregunta 5a**

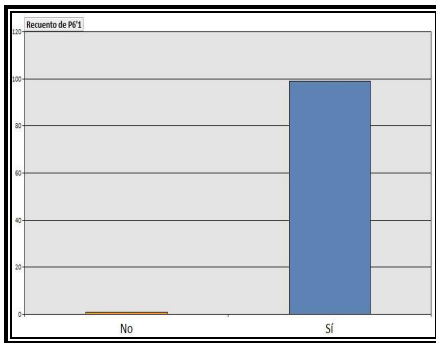
Nom llatí del Segre	Núm. total	Percentatge
<b>SICORIS</b>	<b>34</b>	<b>34%</b>
<b>SEQUERE</b>	<b>3</b>	<b>3%</b>
“No ho recordo”	1	1%
<b>TOTAL</b>	<b>38</b>	<b>38%</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>62</b>	<b>62%</b>

**Preguntes 6 i 6a. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni: Saps en quin lloc de la ciutat està situada? Quin?**

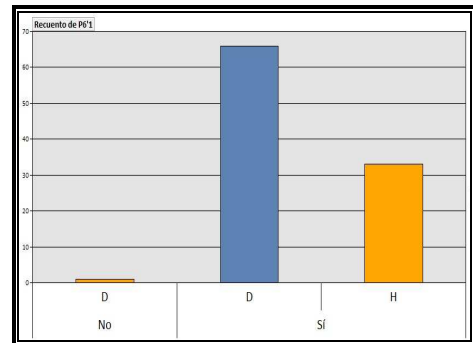
Tal com ja passava amb l'alumnat del meu institut, en el següent gràfic podem veure que la pràctica totalitat (un 99%) de la població adulta enquestada sap on està situada aquesta estàtua-escultura, mentre que només un 1% confessa no saber-ho.



**Gràfic 8. P 6: Resultats totals**

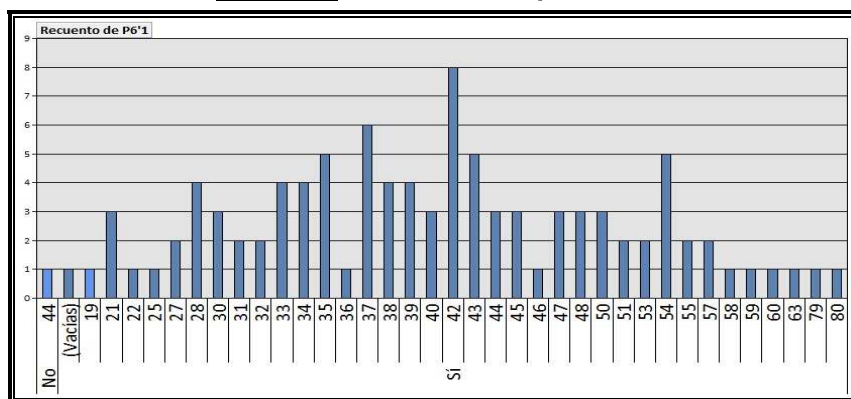


**Gràfic 8.1. P 6: Resultats per sexes**



Si tenim en compte la variable sexe, observem en el gràfic 8.1 que és un 98% del col·lectiu femení el qui ha contestat positivament mentre que un 2% també del mateix grup afirma no conèixer-ho. Per contra, tenim que el 100% del col·lectiu masculí ha afirmat decididament saber el lloc on està situada l'estàtua-escultura d'Indíbil i Mandoni. I si analitzem els resultats segregant les dades per grups d'edat, ens adonem que només un 1% de la gent enquestada, és a dir, només una persona de 44 anys, no sap el lloc on està situada la famosa escultura, mentre que una franja d'edat bastant ampla (dels 28 als 54 anys) sap perfectament on és.

**Gràfic 8.2. P 6: Resultats per edats**



A l'hora de concretar el lloc on està situada l'estàtua d'Indíbil i Mandoni, veiem que només un 3% no ha donat cap resposta. En la següent taula podem observar quines han estat les respostes obtingudes:

**Taula 7. P 6.1. Ubicació estàtua Indíbil i Mandoni**

Ubicacions	Nº total	%
<b>Pont Vell</b>	<b>74</b>	<b>74</b>
<b>C/ Francesc Macià</b>	<b>13</b>	<b>13</b>
Carrer Major	3	3
Plaça Sant Joan	2	2
Rambla Ferran	2	2
Plaça Agelet i Garriga	1	1
Plaça La Sal	1	1
NS/NC	3	3
<b>TOTAL</b>	<b>99</b>	<b>99</b>

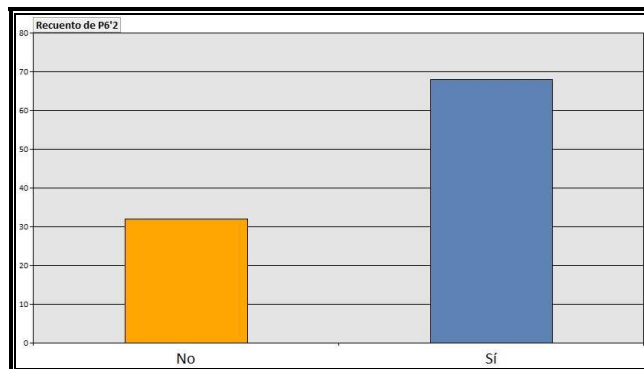




**Preguntes 6.2 i 6.3. Saps quina relació té amb la història de la ciutat?**

Pel que fa a aquesta tercera part de la pregunta 6, en el gràfic 9 podem observar que un 68% afirma saber quina és la relació que mantenen aquests personatges amb la història de la ciutat, mentre que un 32% confessa no saber-ho.

**Gràfic 9. P 6.2: Resultats totals**



I a continuació, pel que fa a les respostes donades sobre quina relació té amb la ciutat l'estàtua d'Indibil i Mandoni, el gràfic 12 ens mostra les respostes més representatives<sup>5</sup>.

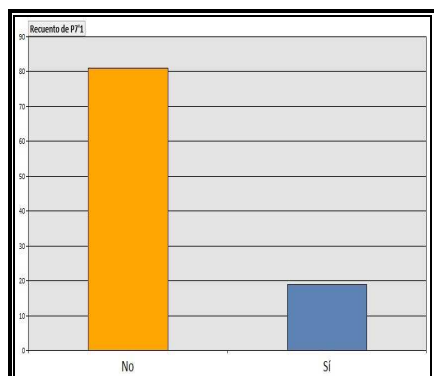
**Taula 8. P 6.3: Relació d'Indibil i Mandoni amb Lleida**

Relació d'Indibil i Mandoni amb Lleida	Núm. total	%
<b>Guerrers íbers defensors de la ciutat de Lleida</b>	<b>42</b>	<b>42</b>
<b>Alliberaren Lleida de la mà dels romans</b>	<b>15</b>	<b>15</b>
Guerrers a les ordres d'Anníbal	7	7
<b>TOTAL</b>	<b>64</b>	<b>64</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>36</b>	<b>36</b>

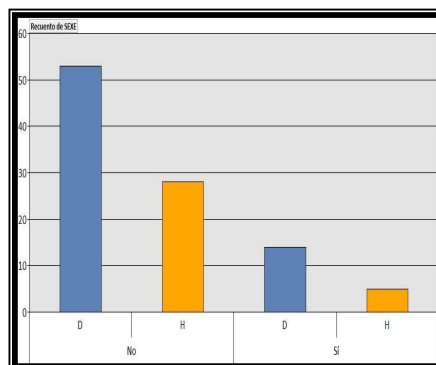
**Preguntes 7 i 7.1. A Lleida també hi ha una estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar: Saps en quin lloc de la ciutat està situada? Quin?**

En el següent gràfic 10 podem veure que només un 19% de la gent enquestada sap on està situada aquesta estàtua-escultura, mentre que un altíssim 81% confessa no saber-ho.

**Gràfic 10. P 7: Resultats totals**



**Gràfic 10.1. P 7: Resultats per sexes**



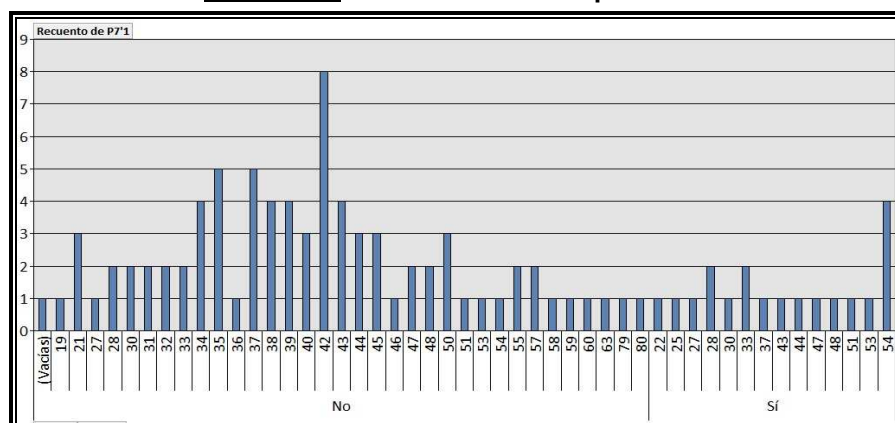
<sup>5</sup> Per fer més il·lustratiu els resultats he agrupat les respostes semblants en una mateixa categoria.



Si tenim en compte la variable sexe, observem en el gràfic 10.1 que és un 20% del col·lectiu femení el qui ha contestat positivament mentre que un 80% també del mateix grup afirma no conèixer-ho. Per contra, tenim que un 75% del col·lectiu masculí ha afirmat no saber res de la localització de la estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar, però un 25% confessa saber-ne alguna cosa. Per tant el coneixement de la ubicació d'aquesta estàtua és major entre els homes (25%) que entre les dones (20%), tot i que les variacions no són molt importants.

Si analitzem els resultats segregant les dades per grups d'edat, ens adonem que la franja d'edat més representativa que respon negativament a la pregunta és la gent que va dels 33 als 50 anys, mentre que el grup que afirma sí saber on està situada l'estàtua-escultura de Juli Cèsar, se situa en els grups d'edat de 28, 33 i 54 anys.

**Gràfic 10.2. P 7: Discriminació per edats**



I a continuació, pel que fa a les respostes donades sobre quina és la ubicació de l'estàtua de Cèsar (zona del Campus universitari de Cap-pont: vora de la canalització del riu Segre, al carrer Jaume II), la taula 9 ens mostra les respostes més representatives. Crida l'atenció que de les poques persones que afirmen conèixer l'existència i donen una ubicació concreta a aquesta estàtua (16), només 10 donen una ubicació encertada.

**Taula 9. Respostes donades a la pregunta 7.1**

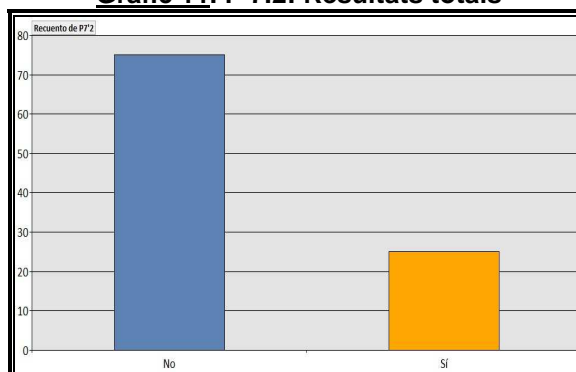
RESPOSTES	Núm. total	%
<b>Zona Lauren (Campus Universitari)</b>	<b>7</b>	<b>7</b>
<b>Porxos (C/Major)</b>	<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Av. Jaume II</b>	<b>2</b>	<b>2</b>
<b>Av. Jaume I (C/ Jaume I)</b>	<b>2</b>	<b>2</b>
<b>C/ Castella</b>	<b>1</b>	<b>1</b>
<b>Pont Nou</b>	<b>1</b>	<b>1</b>
<b>"No existeix cap estàtua"</b>	<b>1</b>	<b>1</b>
<b>TOTAL</b>	<b>16</b>	<b>16</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>84</b>	<b>84</b>



### **Preguntes 7.2 i 7.3. Saps quina relació té (sc. Juli Cèsar) amb la història de la ciutat? Quina?**

Pel que fa a aquesta tercera part de la pregunta 7, en el gràfic 11 podem observar que només un 25% afirma saber quina és la relació que manté aquest personatge amb la història de la ciutat, mentre que un 75% confessa no saber-ho:

**Gràfic 11. P 7.2: Resultats totals**



I a continuació, pel que fa a les respostes donades sobre quina relació té amb la ciutat la figura de Juli Cèsar, la taula 10 ens mostra les respostes donades i les més representatives.

**Taula 10. Respostes donades a la pregunta 7.3**

RESPOSTES	Núm. total	%
<b>Batalla per a l'alliberació de la ciutat</b>	<b>18</b>	<b>18</b>
Protagonitzà la Batalla del Segre	4	4
Emperador romà de l'època	3	3
<b>TOTAL</b>	<b>25</b>	<b>25</b>
<b>SENSE RESPOSTA</b>	<b>75</b>	<b>75</b>

**Pregunta 8.** De la llista següent indica aquells personatges d'època romana que van tenir alguna relació amb la ciutat de Lleida: Pompeu, Adrià, Ròmul i Rem, Indíbil, Juli Cèsar, Petreu, Sèneca, Afrani, Mandoni i Cal-lígula.

En aquesta pregunta es proposava un llistat de 10 personatges destacats de la història de Roma, dels quals 6 tenien una vinculació directa amb la ciutat de Lleida (Pompeu, Indíbil i Mandoni, Cèsar, Afrani i Petreu), mentre que els altres 4 no (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca, Cal-lígula). Per fer més fàcil la interpretació dels resultats, analitzarem el grau de coneixença o no de cadascun dels personatges proposats i de la seva relació amb la ciutat de Lleida i ho farem de manera individual, a partir d'una sèrie de gràfics que ens mostraran quin percentatge de població adulta enquestada ha considerat que el personatge en qüestió estava vinculat a la nostra ciutat.

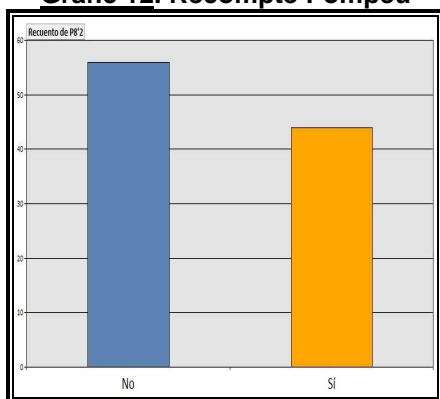


**Taula 11. P 8: Resultats totals**

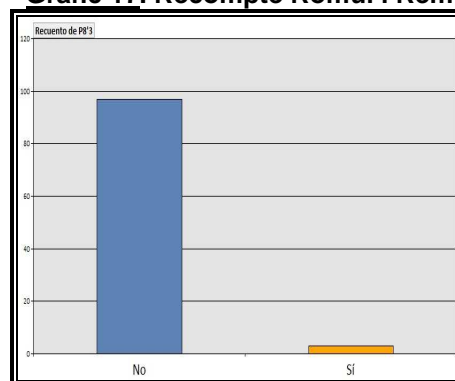
Personatge	Vinculació amb Lleida*	
	Sí (%)	No (%)
Pompeu	45	55
Adrià	45	55
Ròmul i Rem	2	98
Indíbil	92	8
Cèsar	72	28
Petreu	8	92
Sèneca	2	98
Afrani	2	98
Mandoni	92	8
Cal·lígula	4	96

\* Estan marcats en **verd** els encerts; en **taronja**, els errors.

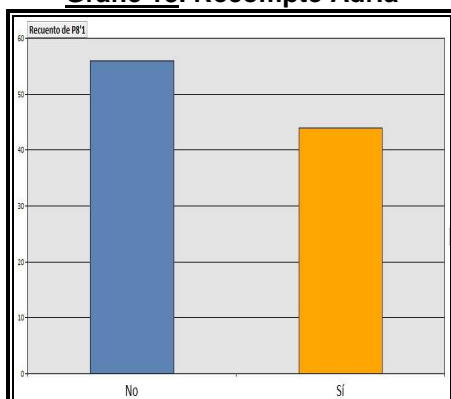
**Gràfic 12. Recompte Pompeu**



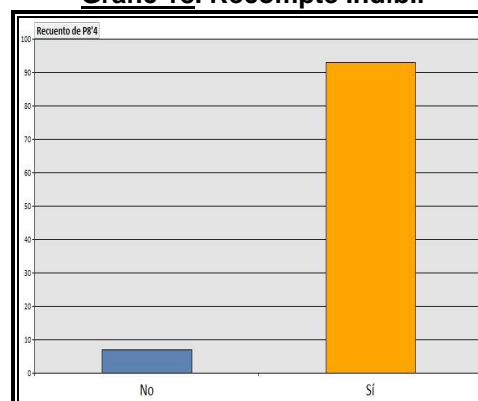
**Gràfic 17. Recompte Ròmul i Rem**

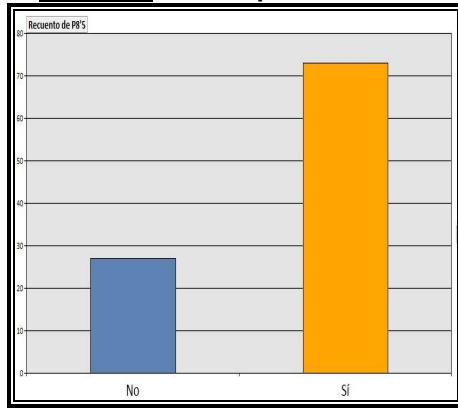
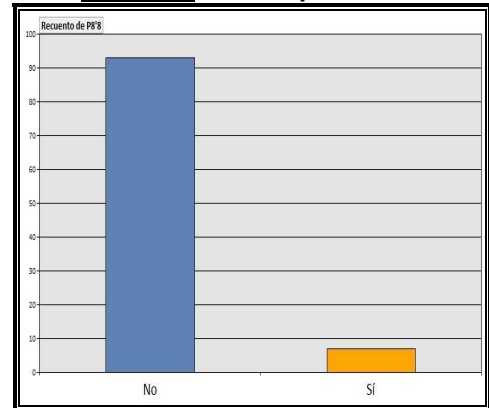
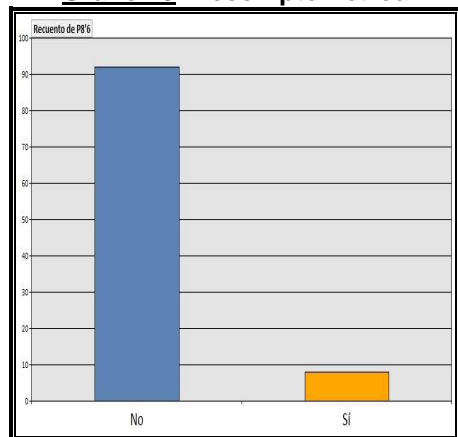
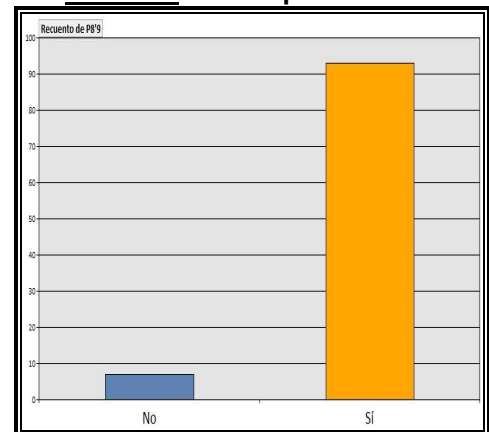
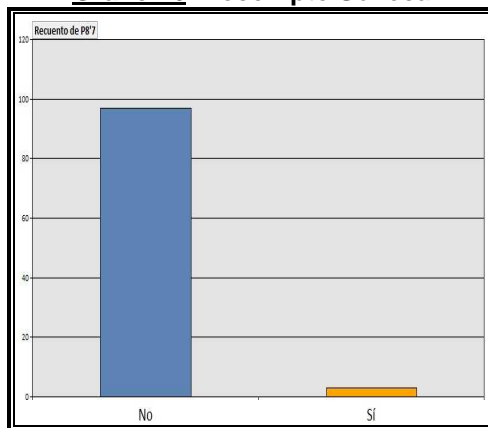
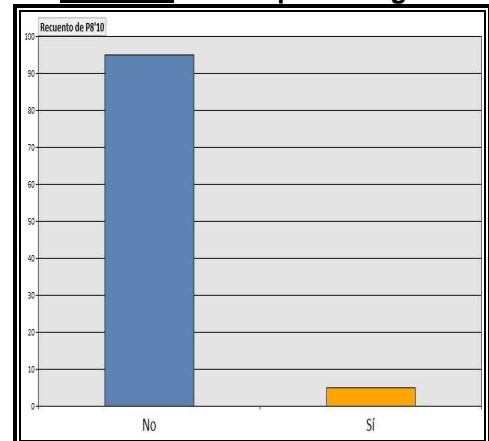


**Gràfic 13. Recompte Adrià**



**Gràfic 18. Recompte Indíbil**



**Gràfic 14. Recompte Juli Cèsar****Gràfic 19. Recompte Afrani****Gràfic 15. Recompte Petreu****Gràfic 20. Recompte Mandoni****Gràfic 16. Recompte Sèneca****Gràfic 21. Recompte Cal·lígula**

De tot l'anterior, concloem que, la mateixa manera que resultava de les enquestes passades a l'alumnat, dels 6 personatges que tenien alguna vinculació directa amb Lleida, la població adulta enquestada només n'ha reconegut la meitat, concretament: els emblemàtics Indíbil i Mandoni i Juli Cèsar. Les diferències entre els resultats de la població adulta i de l'alumnat adolescent resideixen bàsicament en els percentatges. Aclaparadora majoria en el cas d'Indíbil i Mandoni (amb un 92 i 92% respectivament), mentre que en el cas de Juli Cèsar, gairebé tres quarts de la població (72%) ha reconegut la seva vinculació amb Lleida. Pel que



fa a la resta de personatges, sense vinculació directa amb la ciutat d'Ilerda (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca i Cal-lígula), les opinions s'han mostrat molt més dividides que en el cas de l'alumnat en alguns casos; aix , per exemple només un 55% ha negat la vinculació de Pompeu amb Lleida, mentre que un 45% sí que l'ha relacionat amb la nostra ciutat; en el cas d'Adrià tampoc es tenia una idea molt definida: 55% han negat la seva relació amb Ilerda, mentre que el 45% sí que l'hi han relacionat. En canvi, continua el gran desconeixement al voltant de les figures d'Afrani i Petreu, lloctinents de Pompeu, ja que un 92% de la població no sap que tenen una importantíssima relació amb la ciutat de Lleida.





## V. CONCLUSIONS A LA DIAGNOSI

Havent analitzat els resultats de les enquestes, crec que ja es pot donar alguna resposta amb dades objectives a les preguntes plantejades a l'inici de la investigació que he dut a terme en aquest treball.

**Pel que fa a l'alumnat**, tot i que un 79% dels adolescents afirma haver estudiat o saber alguna cosa sobre la història de Roma i de Lleida, després no ho sembla, ja que un majoritari 58% és incapaç de dir quin paper va jugar Lleida en de la història de l'Imperi Romà i només un 40% dels alumnes que han assegurat conèixer el paper important de Lleida en la història de Roma, donen alguna resposta. Pel que fa al coneixement sobre l'existència de restes romanes a la ciutat, un 65% de l'alumnat sap de la seva existència, dades que no variaven en absolut si desagreguem les dades per sexes. Ara bé, a l'hora de concretar quines són aquestes restes romanes que encara sobreviuen en la ciutat de Lleida, he descobert que dels alumnes que anteriorment havien confessat saber-ne alguna cosa, un 65% no han contestat res i només un 35% han estat capaços de donar alguna resposta.

Sobre la ubicació d'aquestes restes arqueològiques, un 59% de l'alumnat afirma coneixer-la, mentre que un 41% confessa no saber-ne res. En aquest cas, si tenim en compte la variable sexe, veiem que hi ha diferències a favor de les noies; així, un 35% dels nois i un 46% de les noies diuen saber on se situen les restes romanes esmentades anteriorment, mentre que un 65% de nois i 54% de noies diu no saber-ne res.

Quan es tracta del nom de la ciutat de Lleida (*Ilerda*), un 35% confessa no tenir-ne ni idea, dades que no varien en absolut quan desagreguem els resultats per sexes. Els resultats són molt diferents a l'hora de valorar el coneixement del nom llatí del riu Segre (*Sícoris*), ja que un aclaparador 94% dels enquestats confessava no saber el nom llatí del famós riu.

En canvi, un ampli 87% de l'alumnat enquestat afirmava saber on està situada estàtua-escultura dels emblemàtics Indíbil i Mandoni, i la majoria ubica correctament aquest monument. Ara bé, a l'hora concretar quina és el paper històric dels dos herois, només un 42% de l'alumnat sap que foren cabdills ilergetes que es revoltaren contra Roma.

Totalment desconeguda ha resultat l'estàtua-escultura dedicada al general romà Juli Cèsar, ja que només un 1% de les persones enquestades sap ubicar-la correctament (a la zona del Campus universitari de Cap-pont, al carrer Jaume II). I per últim, a propòsit dels 10 personatges destacats de la història de Roma, sis dels quals han tingut una vinculació directa amb la ciutat de Lleida (Pompeu, Indíbil i Mandoni, Cèsar, Afrani i Petreu), mentre que els altres 4 no (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca, Cal·lígula), ha resultat que dels 6 personatges que tenien alguna vinculació directa amb Lleida, l'alumnat enquestat només n'ha reconegut la meitat, concretament: els emblemàtics Indíbil i Mandoni i Juli Cèsar. Amb tot, només ho ha fet de forma clara (amb un 86 i 85% respectivament), en el cas dels ilergetes Indíbil i Mandoni, mentre que en el cas de Juli Cèsar les opinions estaven molt



dividides i només un 57% de l'alumnat tenia clara la seva relació amb Lleida. Pel que fa a la resta de personatges, sense vinculació directa amb la ciutat d'Ilerda (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca i Cal·lígula), majoritàriament l'alumnat tenia clar que no tenien vincles amb la nostra ciutat.

**Pel que fa a la població adulta de Lleida**, un 72% de la població enquestada assegura que Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l'Imperi. Ara bé, igual que passava en el cas de l'alumnat, quan se'ls preguntava quin era aquest moment important o destacat en la història de l'Imperi Romà, només un 44% de la població enquestada donava una resposta, mentre que un 56% (més de la meitat dels enquestats) no era capaç de donar cap resposta (sorprenent si tenim en compte que un 72% afirmava conèixer la resposta). Sobre l'existència de restes romanes en la seva ciutat, un encoratjador 92% afirma saber-ne alguna cosa, mentre que només un 8% confessava no conèixer-ne res. Però novament, quan se'ls demanava el nom d'aquestes restes romanes que encara romanien en la ciutat de Lleida, ara només un 74% era capaç de esmentar-ne algun exemple (encertat o no). Pel que fa a les respostes donades, la resta romana més esmentada han estat les *muralles romanes*, amb un 20% de la gent. A propòsit de l'ubicació d'aquestes restes arqueològiques, un important 79% contesta que sí que ho sap i fins un 74% és capaç de donar una resposta. Ara bé, moltes de les respostes donades han resultat incorrectes, com per exemple, la ubicació de restes de les muralles a la *Plaça Sant Joan*.

Quan es preguntava a propòsit del nom llatí de la ciutat de Lleida, un generós 80% de la gent enquestada afirma saber el nom llatí era *Ilerda*, sense variacions destacables si desagreguem les dades per sexes. En canvi, els resultats són molt més pobres quan es tracta de conèixer el nom llatí del riu Segre, ja que són majoria (un 61% dels enquestats) els qui confessen no saber el nom llatí del nostra famós riu (tot i que hi ha un club esportiu que porta el seu nom "Sícoris").

Pel que fa als mítics Indíbil i Mandoni, tal com ja passava amb l'alumnat del meu institut, la pràctica totalitat (un 99%) de la població adulta enquestada sap on està situada aquesta estàtua-escultura, tot i que només un 68% afirma saber quina és la relació que mantenen aquests personatges amb la història de la ciutat. En canvi, també de forma similar al que passava amb els alumnes, només un 19% de la gent enquestada sap on està situada l'estàtua dedicada a Juli Cèsar, enfront d'un altíssim 81% que confessa no saber-ho. Crida l'atenció que de les poques persones que afirmen conèixer l'existència i localització d'aquesta estàtua (16), només 10 donen una ubicació encertada i que un 25% afirma saber quina és la relació que manté el personatge de Juli Cèsar amb la història de la ciutat, enfront d'un 75% que confessa no saber-ho. Finalment, a l'hora d'identificar la vinculació o no amb la ciutat de Lleida dels 10 personatges destacats de la història de Roma proposats (Pompeu,



Indíbil i Mandoni, Cèsar, Afrani i Petreu, Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca, Cal·lígula), de la mateixa manera que resultava de les enquestes passades a l'alumnat, dels 6 personatges que tenien alguna vinculació directa amb Lleida, la població adulta enquestada només n'ha reconegut la meitat, concretament: els emblemàtics Indíbil i Mandoni i Juli Cèsar. Les diferències entre els resultats de la població adulta i de l'alumnat adolescent resideixen bàsicament en els percentatges. Aclaparadora majoria en el cas d'Indíbil i Mandoni (amb un 92 i 92% respectivament), mentre que en el cas de Juli Cèsar, gairebé tres quarts de la població (72%) ha reconegut la seva vinculació amb Lleida. Pel que fa a la resta de personatges, sense vinculació directa amb la ciutat d'Ilerda (Adrià, Ròmul i Rem, Sèneca i Cal·lígula), les opinions s'han mostrat molt més dividides que en el cas de l'alumnat en alguns casos; així, per exemple només un 55% ha negat la vinculació de Pompeu amb Lleida, mentre que un 45% sí que l'ha relacionat amb la nostra ciutat; en el cas d'Adrià tampoc es tenia una idea molt definida: 55% han negat la seva relació amb Ilerda, mentre que el 45% sí que l'hi han relacionat. En canvi, continua el gran desconeixement al voltant de les figures d'Afrani i Petreu, lloctinents de Pompeu, ja que un 92% de la població no sap que tenen una importantíssima relació amb la ciutat de Lleida.

A tall de conclusió a la diagnosi, crec que, llegint tot el descrit anteriorment, ha quedat força demostrada la meua hipòtesi inicial sobre realitat que la gent de Lleida (ja sigui alumnat de secundària com població adulta en general) no sap gran cosa del passat romà de la ciutat i les dades que en té són confuses i poc concretes.



## VI. ELABORACIÓ DE MATERIALS

Un cop demostrada la hipòtesi inicial, és a dir, de que la població lleidatana no sap més que l'essencial sobre el passat de la seva ciutat, es tractava de seguir alguna estratègia per aconseguir un millor coneixement d'aquesta època tant important de la nostra ciutat i de les restes romanes que s'hi conserven. Així doncs, l'apartat que ve a continuació correspon al meu segon objectiu i es basa essencialment en l'elaboració de materials didàctics per donar a conèixer el nostre patrimoni arqueològic.

Com ja s'ha avançat a la part introductòria, els passos que vaig seguir per fer aquests materials didàctics, van ser, en primer lloc, recopilar i analitzar alguns exemples de materials didàctics existents sobre altres ciutats com Tàrraco, Barcino, Caesar Augusta, etc., o sobre altres períodes històrics de la pròpia Lleida ja existents. En segon lloc, seguint la ruta proposada per M. Pérez (2007), vaig recórrer tots els llocs d'interès de la Lleida romana, fent fotografies de tots els espais i prenent notes. Després, vaig pensar en quins temes i en quines restes arqueològiques em podia centrar i que tinguessin a veure amb la ciutat d'Ilerda i, a continuació, vaig dissenyar la meva proposta de guia didàctica.

Aquesta consta de dues parts principals. En una primera part s'aborden qüestions generals de la història de la ciutat d'Ilerda, com ara el seu paper en la història de l'imperi romà, la seva situació geogràfica dins de la Hispània romana i la seva posició en la xarxa viària, la reconstrucció virtual del perímetre de l'antiga Ilerda i la seva relació amb el riu Sícoris (Segre), les seves peculiaritats urbanístiques i la ubicació dels principals elements de la ciutat, la presència de la nostra ciutat als textos d'autors llatins (Cèsar i Horaci, principalment), la rellevància dels dos herois emblemàtics de la ciutat (Indíbil i Mandoni), etc. Una segona part conté la passejada per la Ilerda romana, que és una proposta de ruta didàctica de la ciutat per descobrir-ne *in situ* les diferents restes arqueològiques. La ruta està organitzada en 9 parades o punt visitables: (1) Turó de la Seu Vella, (2) Auditori Enric Granados, (3) Carrer Cardenal Remolins, (4) Plaça Sant Joan, (5) Estàtua d'Indíbil i Mandoni, (6) Museu de la Paeria, (7) Carrer la Palma, (8) Museu de Lleida diocesà i comarcal i (9) Monument a Juli Cèsar. En cada parada s'explica una resta arqueològica (un fragment de muralla, una *domus* urbana, les termes, el fòrum de la ciutat, el pont romà, la inscripció d'Afrània Chrocale, etc.) i s'aprofita per tractar un tema de cultura i civilització romana (sistema de construcció de les muralles, estructura d'una *domus*, parts i funció de les termes, ubicació i característiques del fòrum, elements d'un pont romà, els mosaics com a sistema decoratiu, les inscripcions, les classes socials, l'antroponímia femenina, el culte als morts, la ceràmica i numismàtica ilerdense, etc. Cada parada conté també un seguit d'activitats de tipologia diversa (sopes de lletres, relacionar imatge i concepte, confecció de línies de temps, comprensió de text, dibuix d'objectes, identificació de tipus d'elements, etc.).



## VII. CONCLUSIONS FINALS

Havent arribat al final del treball, crec que ja es pot donar alguna resposta amb dades objectives a la mà a les preguntes plantejades a l'inici de la investigació que he dut a terme en aquest treball.

El primer objectiu era assabentar-me del grau de coneixement que la població de Lleida tenia sobre l'antiga ciutat d'Ilerda,  s a dir, saber de primera mà qu  és el que pensen, qu  és el que saben i no saben, etc. Crec que aix  s'ha aconseguit gràcies a l'anàlisi que apareixen l'apartat IV (DIAGNOSI: ANÀLISI I RESULTATS de les enquestes a la població adolescent i a la població adulta de Lleida).

A partir de les enquestes realitzades, puc dir que m'he assabentat bastant bé del grau de coneixement que té la ciutat de Lleida sobre la seva història, i puc dir, com a conclusió, que la majoria de la població no sap més que el bàsic i que desconeix molts aspectes importants d'aquesta etapa hist rica i no és conscient de la rellevància de les restes arqueològiques que Lleida amaga.

El meu segon objectiu era realitzar una sèrie de materials didàctics per a ajudar a la població lleidatana a saber alguna cosa m s sobre la història de la seva ciutat. Bàsicament es pretenia realitzar un petit quadern, que per qüestions de temps només s'ha pogut fer adreçat a alumnat de l'ESO i Batxillerat, tot i que es pensava fer també per a nens i nenes que cursin els Estudis Primaris. L'objectiu marcat en un principi era elaborar un material en format de passejada o itinerari, on l'alumnat hagués d'interactuar a través una sèrie d'activitats (fotografies, eixos cronològics, mapes, etc.).  s per aix  que l'activitat està dissenyada per a un treball autònom per part dels alumnes, ja que s'han de moure pels carrers i s'han d'orientar mitjançant les pautes i les instruccions donades.

La meva passejada per la Lleida romana proposa un recorregut per Lleida, per tal que l'alumnat hi descobreixi l'estructura de la ciutat romana i entengui les restes que es conserven, per exemple, les restes de la muralla o els elements decoratius d'època romana que es troben al Museu de Lleida. Es pretén que, mitjançant l'observació de la riquesa patrimonial de la ciutat s'arribi a la conclusió que no vivim en una ciutat, sinó en diverses ciutats superposades, connectades i fins i tot destrossades, i que els vestigis de la ciutat romana, la musulmana..., han determinat la nostra fesomia i la nostra manera de ser.

La meva passejada per la Lleida romana vol oferir eines per ajudar a fer comprendre una realitat arquitect nica que a vegades és difícil de fer entendre i que és desconeguda per a la majoria de lleidatans.



Com ja he dit, aquest material va dirigit als alumnes de l'ESO i el Batxillerat, per tal d'estimular-ne l'observació directa del monuments i restes romanes disperses per una part de la ciutat i ajudar-los en la valoració del magnífic i desconegut patrimoni arquitectònic amb què comptem i Lleida deixi de ser aquella gran desconeguda per als propis lleidatans i per als catalans en general, de manera que l'expressió *Ilerdam videas* es converteixi en un tòpic desfasat i molt lluny de la realitat.



## VIII. BIBLIOGRAFIA

### VIII.1. Bibliografia pròpiament dita

- ALBERICH, Joan i CARBONELL, Joan. *Griegos y romanos*. Madrid 1989.
- GONZÁLEZ, J.R. "L'Afrània i els cables", *La Mañana* (14-7-2010).
- JUNYENT, Emili i PÈREZ, Arturo. *Història de Lleida I. L'antiguitat, d'Iltirta a Ilerda*. Lleida: Pagès Editors, 2003.
- PARRA, I. "La batalla del Segre", *Auriga* 25 (1999), 4-7.
- PAYÀ, X. "Ilerda, fonts i arqueologia d'una ciutat oculta", *Estudis clàssics: Imposició, apologia o seducció?: Ilerda, fonts i arqueologia d'una ciutat oculta. Actes del XV simposi de la secció catalana de la S.E.E.C.* Lleida 2007, 63-110.
- PAYÀ, X., Gil, I., Lorient, A., Lafuente A., i Morán, M., "La ciutat romana d'Ilerda. Darreres aportacions al seu coneixement (Lleida, Segrià)". *Actes de les Jornades d'Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Barcelona, 2003, pp. 279-312.
- PAYÀ, X., Gil, I., Lorient, A., Lafuente A., i Morán, M., "Evolució espacial i cronològica de l'antiga ciutat d'Ilerda", *Revista d'Arqueologia de Ponent* 6 (1996), 119-149.
- PÉREZ, Arturo et al. "De la Iltirta prerromana a la Ilerda tardorromana. Nuevos datos tras dos décadas de investigación continuada en Lérida", *AEspA* 74 (2001), 161-181.
- PÉREZ, Mar. "Ruta per la Ilerda romana", *Estudis clàssics: imposició, apologia o seducció?. Actes del XV Simposi de la Secció Catalana de la SEEC*. Lleida 2007, 421-424.
- PROJECTE MUSEOGRÀFIC: *Museu de Lleida. Diocesà i comarcal*. Secció: Arqueologia. Maqueta. Apèndix gràfic. juliol de 2007.

### VIII.2. Webgrafia

- CAMP D'APRENTATGE DE LA CIUTAT DE TARRAGONA, "La Necròpolis".  
[Consultable en línia: <http://cdatarragona.net/publicacionspublicacions/tarraco-a-lepoca-romanatarraco-a-lepoca-romana/el-mon-de-la-mort-la-necropolis-el-mon-de-la-mort-la-necropolis/?lang=en>]
- DE SAN MIGUEL A LA MAGDALENA, Guia didàctica, Zaragoza.  
[Consultable en línia: [http://www.zaragoza.es/cont/paginas/educacion/pdf/cuaderno\\_magdalena.pdf](http://www.zaragoza.es/cont/paginas/educacion/pdf/cuaderno_magdalena.pdf)]
- ENCUESTA ZARAGOZA, *Zaragoza Romana*.  
[Consultable en línia: <http://iespluza.educa.aragon.es/Extraescolares/Clasicos%20LUNA/Encuesta/Encuesta.htm>]
- GUIA DIDÀCTICA: WebQuest Numància.  
[Consultable en línia: <http://www.maestrotic.es/extras/guia.pdf>]
- GUIA LAS MÉDULAS, Patrimonio de la Humanidad, Guia didàctica.  
[Consultable en línia: <http://www.fundacionlasmedulas.org/actividades/didactica/guiatotal.pdf>]





GUIES DIDÀCTIQUES: “LA SEU VELLA”, “LA PAERIA” I “PASSEJADA PER LA LLEIDA MEDIEVAL”

[Consultables en línia:

<http://ime.paeria.cat/dinamicaeducativa/recursosdidactics/Default.asp>]

JOC DE LA TARRAGONA ROMANA, Itinerari IV

[Consultable en línia: <http://cdatarragona.net/publicacionspublicacions/tarraco-a-lepoca-romanatarraco-a-lepoca-romana/54-joc-de-la-tarragona-romana-itinerari-iv-5/>]

LABIRINTHUS, El laberint de Roma

[Consultable en línia: <http://www.xtec.es/~sgiralt/labyrinthus/roma/roma.htm>]

LES MURALLES DE GIRONA, Guia didàctica, Girona.

[Consultable en línia:

<http://www.girona.cat/caseta/materialdidactic/31murallesmd.pdf/>]

LLEIDA TURISME – ARA LLEIDA

[Consultable en línia: <http://www.lleidatur.com/>]

MUSEU DE LLEIDA; Diocesà i Comarcal

[Consultable en línia: <http://www.museudelleida.cat/>]

PAERIA.ES – AJUNTAMENT DE LLEIDA

[Consultable en línia: <http://www.paeria.es/cat/>]

PARQUE ARQUEOLÒGIC DE SEGOBRIGA, Guia didàctica para el profesorado.

[Consultable en línia:

<http://www.patrimoniohistoricoclm.es/parque-arqueologico-de-segobriga/area-educativa/>]

PAYÀ. X. et al. “La ciutat romana d’*Ilerda*: Darreres aportacions al seu coneixement (Lleida, Segrià)”, *Actes de les Jornades d’Arqueologia i Paleontologia 2000. Comarques de Lleida*. Barcelona 2003, 279-312.

[Consultable en línia: <http://www.paeria.es/arqueologia/articles/article13.htm>]

QUADERN BARCINO

[Consultable en línia:

[http://www.xtec.net/cda-barcelona/quaderns/primaria/quadern\\_baricino\\_cs.pdf](http://www.xtec.net/cda-barcelona/quaderns/primaria/quadern_baricino_cs.pdf)]

VEUS DE PEDRA, La Lleida Secreta. Turisme de Lleida, 2008.

[Consultable en línia:

[http://www.turismedelleida.com/documents/ca/news\\_lleida/news54/reportatge.pdf?id=n\\_ll\\_reportatge](http://www.turismedelleida.com/documents/ca/news_lleida/news54/reportatge.pdf?id=n_ll_reportatge)]



**IX. ANNEXOS**

**Annex 1. ENQUESTA ALUMNAT**

**Dades de la persona enquestada**

Curs: \_\_\_\_\_ Sexe: noi  noia   
 Edat: \_\_\_\_\_ Lloc de naixement: \_\_\_\_\_ Anys que fa que vius a Lleida: \_\_\_\_\_

Marca la resposta triada amb una creu:

0. Has estudiat a classe la història de Roma? SÍ  NO   
 Quan (indica el curs i la matèria)?.....

1. Saps si Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l'Imperi Romà? SÍ  NO   
 Quin? .....

2. Saps si a Lleida hi ha restes romanes? SÍ  NO   
 Esmenta'n alguna .....

3. Saps en quin lloc de la ciutat estan? SÍ  NO   
 Quin? .....

4. Saps quin era el nom llatí de la ciutat de Lleida? SÍ  NO   
 Quin? .....

5. Saps quin era el nom llatí del riu Segre? SÍ  NO   
 Quin? .....

6. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni:  
 6.1.Saps en quin lloc de la ciutat està situada? SÍ  NO   
 Quin? .....

6.2. Saps quina relació té amb la història de la ciutat? SÍ  NO   
 Quina? .....

7. A Lleida també hi ha una estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar:  
 7.1.Saps en quin lloc de la ciutat està situada? SÍ  NO   
 Quin? .....

7.2. Saps quina relació té amb la història de la ciutat? SÍ  NO   
 Quina? .....

8. De la llista següent indica aquells personatges d'època romana que van tenir alguna relació amb la ciutat de Lleida:

	SÍ	NO
1. Pompeu		
2. Adrià		
3. Ròmul i Rem		
4. Indíbil		
5. Juli Cèsar		
6. Petreu		
7. Sèneca		
8. Afrani		
9. Mandoni		
10. Cal·lígula		



**Annex 2. ENQUESTA ADULTS**

**Dades de la persona enquestada**

Sexe: HOME  DONA

Edat: .....

Lloc de naixement: .....

Lloc de residència: .....

Nivell d'estudis: .....

Professió: .....

1. Sap si Lleida va tenir algun moment important o destacat en la història de l'Imperi Romà?

SÍ  NO

Quin? .....

2. Sap si a Lleida hi ha restes romanes?

SÍ  NO

Esmenti'n alguna .....

3. Sap en quin lloc de la ciutat estan?

SÍ  NO

Quin? .....

4. Sap quin era el nom llatí de la ciutat de Lleida?

SÍ  NO

Quin? .....

5. Sap quin era el nom llatí del riu Segre?

SÍ  NO

Quin? .....

6. A Lleida hi ha una estàtua-escultura dedicada a Indíbil i Mandoni:

6.1.Sap en quin lloc de la ciutat està situada?

SÍ  NO

Quin? .....

6.2. Sap quina relació té amb la història de la ciutat?

SÍ  NO

Quina? .....

7. A Lleida també hi ha una estàtua-escultura dedicada a Juli Cèsar:

7.1.Sap en quin lloc de la ciutat està situada?

SÍ  NO

Quin? .....

7.2. Sap quina relació té amb la història de la ciutat?

SÍ  NO

Quina? .....

8. De la llista següent indiqui aquells personatges d'època romana que van tenir alguna relació amb la ciutat de Lleida:

	SÍ	NO
1. Pompeu		
2. Adrià		
3. Ròmul i Rem		
4. Indíbil		
5. Juli Cèsar		
6. Petreu		
7. Sèneca		
8. Afrani		
9. Mandoni		
10. Cal·lígula		



---

**Annex 3. GUIA DIDÀCTICA**

**Guia didàctica**  
**ILERDAM VIDEOS**  
**Passejada per la Ilerda romana**





## I. Ilerda a la història de Roma

Els orígens de la ciutat de Lleida es remunten a l'època ibèrica, quan exercí les funcions de capital de la tribu dels ilergetes sota el nom de *Itirta*. El primer document que conté la denominació "ilerdenses" és el bronze d'Àscoli (89 aC), cosa que fa pensar que, al menys a partir de l'any 89 aC, la ciutat adoptà el nom de Ilerda.



Lleida va portar el nom d'Ilerda durant el període romà. Era la capital dels ilergets i estava situada a un turó a la vora del riu *Sicoris* (Segre). Les restes romanes més antigues són de finals del II aC, però la fundació de la ciutat probablement s'ha de situar a l'inici del I a.C. A l'època d'August va obtenir el títol de *municipium* i va ser monumentalitzada. Ilerda, pertanyent al districte judicial (*conuentum*) de Caesaraugusta, l'actual Saragossa, era una ciutat de pas entre la costa i l'interior de la península. Durant el s. III dC Ilerda patí una forta crisi ja que, segons l'arqueologia,

s'abandonaren molts edificis. L'any 449 (V dC) els sueus i els bagaudes van atacar la ciutat que, malgrat tot, va aconseguir refer-se.

Ilerda fou protagonista de diversos esdeveniments històrics cabdals, com ara la denominada Guerra sertoriana (78 aC) i, més tard (el 49 aC), també fou escenari de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu. Elegida pels llegats de Pompeu, Afranius i Petreius, com a base per la seva defensa d'Hispania el 49 aC, on tenien cinc legions, Ilerda fou assetjada per Cèsar, que va narrar el setge personalment en un document rellevant tant per a la història militar com per a la història de la literatura (*De bello civili*). La ciutat es va rendir i Afranius i Petreius van quedar lliures per la generositat de Cèsar.

### El bronze d'Àscoli

El bronze d'Àscoli és una placa inscrita de bronze de l'any 89 aC. Trobada el 1908 a Asculum, a Roma, i que avui es pot veure al Museu Capitolí.

Bàsicament fa referència a les recompenses donades per Gn. Pompeu Estrabó a la *Turma Salluitana* durant la presa d'Àscoli durant la Guerra Social (cap al 90 aC). La seva importància resideix en el fet que el noms de la llista són tots ibèrics i han permès conèixer l'estructura interna dels antropònims ibers. S'ha de destacar que els genets que van participar en aquesta batalla procedien d'Hispania, concretament de la vall mitjana de l'Ebre.

Està dividida en tres blocs:

#### □ Encapçalament:

les tres primeres línies, on s'expliquen les recompenses que foren entregades a l'esquadró de cavalleria, ressaltant la de la ciutadania romana.

#### □ Part central:

en ella s'esmenta els membres del *concilium*. En el nom dels oficials romans constava el *nomen*, el *praenomen*, la filiació i la tribu. Entre aquests noms es trobaven Pompeu Magne i Luci Sergi Catilina.

#### □ Part inferior:

es concreta a qui se li atorga la ciutadania romana, i apareix una llista dels seus genets ibers de Saragossa, **Lleida**, Ejea de los Cavalleros i altres ciutats.



## Activitat. Topònims romans



Relaciona, amb l'ajuda del mapa anterior, els següents topònims romans amb el nom de les ciutats actuals:

- Emporion: .....
- Iuncaia: .....
- Tarraco: .....
- Barcino: .....
- Ilerda: .....
- Osca: .....
- Caesar Augusta: .....
- Asturica Augusta: .....
- Valentia: .....
- Cartago Nova: .....
- Corduba: .....
- Ebusus: .....
- Salmantica: .....





## Activitat. Ilerda a la Península Ibèrica

Situa en aquest mapa de la Península Ibèrica les ciutats següents:  
Ilerda, Barcino, Emporiae i Tàrraco.



En quina important via romana has situat Ilerda? I la resta de ciutats catalanes?

.....

## II. Les vies romanes

El procés de construcció d'una calçada consistia en diverses fases diferenciades, procés que proporcionava a aquests camins una extremada durabilitat que, en alguns casos, ha permès que arribin fins als nostres dies:

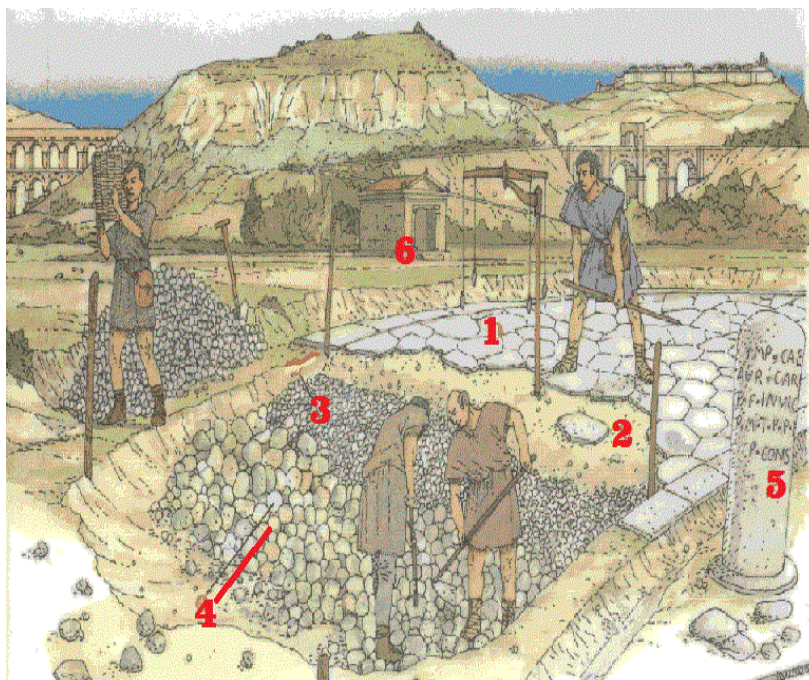
1. **Desforestació.** Es començava per la desforestació o desbrossat del traçat longitudinal triat per a la calçada.
2. **Explanació.** Prèviament a la construcció s'aplanava el ferm, amb les pertinents obres d'explanació, desmunts i terraplenament que fossin necessàries.
3. **Delimitació del ferm.** Després es delimitava l'amplada de la calçada mitjançant dos vorades paral·lels.
4. **Fonamentació.** A l'espai entre les vorades es posava pedra en brut, creant així una capa de fonamentació sòlida i resistent.
5. **Capes intermèdies.** Sobre aquesta fonamentació es posava un farciment de sorra o graves, en una o diverses capes de diferents mides, disminuint la mida del material conforme s'anava ascendint fins a la capa més superficial. Després del farcit de cada capa de material, es procedia al piconat de cadascuna d'elles.
6. **Capa de rodament.** Finalment, es revestia la superfície de la calçada preferiblement amb còdols piconat barrejats amb sorres, per formar la capa final de trànsit.



## Activitat. Part; d'una via

Amb l'ajuda del text anterior i de les definicions següents, identifica en la fotografia les parts assenyalades amb números amb la definició corresponent:

- A- **Mutationes** : petites instal·lacions a la vora del camí per al descans i canvi de cavalls.
- B- **Miliarii**: columnes de pedra, col·locades cada milla (1481 metres), amb una inscripció, indicant qui ha pagat la construcció del camí, etc.
- C- **Statumen**: grans blocs de pedra per facilitar el drenatge i crear una base sòlida a tota l'estructura.
- D- **Rudus**: es col·locava sobre l'anterior, i la formen capes de còdols.
- E- **Nucleus**: està composta d'argila i pedra triturada, és sòlida, però a la vegada flexible.
- F- **Summa Crusta o Pavimentum**: es col·loca sobre el *nucleus*, és el paviment o enllosat superior.



- 1. ....
- 2. ....
- 3. ....
- 4. ....
- 5. ....
- 6. ....



### III. Ilerda, la ciutat (*Colonia Iulia Augusta Faventia*)

Almenys des d'època romana l'emplaçament estratègic i les possibilitats defensives de l'actual Lleida la van fer propícia a ser la capital d'un ampli territori: situada en un encreuament de camins, amb el riu Segre com una important via de comunicació, des del Turó de la Seu Vella es domina tota la plana del Segrià. Malgrat això queda obscur el paper que tenia en el món ibèric, quan una extensa àrea de les valls del Segre i del Cinca estava habitada pel poble dels ilergets.

La posició privilegiada de Lleida i la identificació amb el topònim llatí d'*Ilerda* han dut persistentment els historiadors a situar la *Iltirta* que apareix com a capital dels ilergets en les monedes ibèriques en el turó de la Seu Vella. Tanmateix, constatada la manca d'estructures ibèriques al llarg de totes les recerques arqueològiques al turó de la Seu, s'ha de posar en dubte aquesta identificació, i cal pensar, al contrari, que Ilerda va ser una fundació romana *ex nouo*.

Diverses fonts clàssiques es refereixen a Ilerda, en especial a propòsit de la batalla que s'hi va produir entre Cèsar i Pompeu (49 a.C.), descrita pel mateix Cèsar en el *De bello ciuile*. No obstant això, la ciutat romana, soterrada sota les construccions posteriors, tot just ha començat a sortir a la llum. De tota manera les estructures descobertes fins ara a diferents punts de la ciutat encara no permeten arribar a unes conclusions segures sobre el traçat urbà. La muralla abastaria tot el Turó de la Seu Vella i la part baixa fins a l'antic curs dels rius Segre i Nogueroles, amb una extensió total de 23 hectàrees.

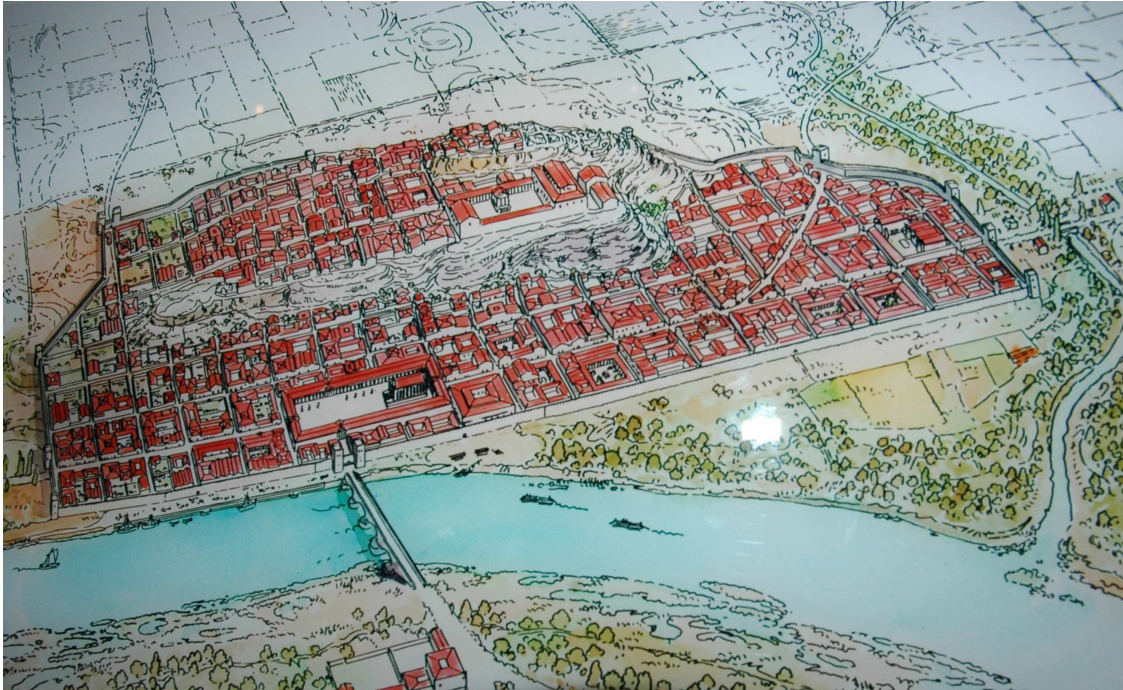
La difícil topografia del nucli urbà, amb una part alta escarpada -molt poc coneguda- i una part baixa enclavada en el marge entre el promontori i els dos rius, va condicionar en gran mesura la seva estructura, allunyada per força dels cànons de les fundacions romanes.

El sector més dinàmic de la ciutat correspondria a l'extrem est de la ciutat, on s'eixamplava el terreny pla. Allà era on hi devia haver la cruïlla del *Cardo Maximus* i del *Decumanus Maximus*, en la qual s'alçaven unes grans termes públiques bastides al segle II d.C., l'edifici més notable descobert fins a aquest moment i que, tal vegada, va mantenir la seva funció, d'una manera o altra, fins a la Lleida musulmana. Tot i això, el fòrum estaria situat, segons les hipòtesis formulades fins ara, cap a l'altre extrem de la ciutat, a prop del pont antic (potser a l'actual plaça de Sant Joan). Altres restes corresponen parcialment a algunes domus i a un possible tram del *Cardo Maximus* i d'algun carrer.





## Activitat. El plànol d'Ilerda



Mapa actual

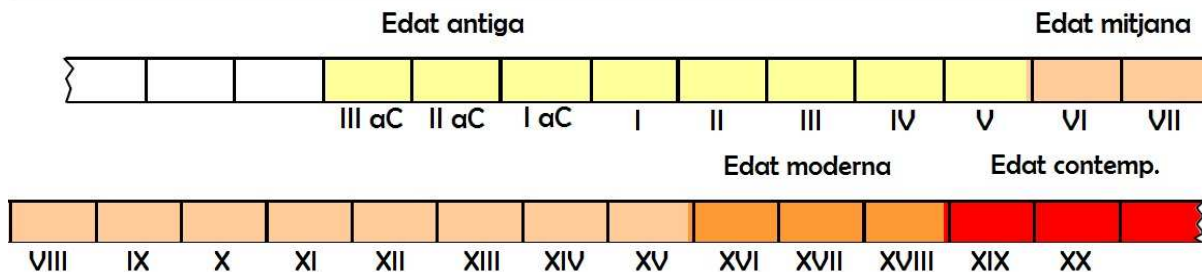
Observa atentament la reconstrucció que apareix a la il·lustració i el mapa actual i respon:

- On estaria situat el Turó de la Seu Vella? Encercla'l.
- Quins serien els límits est i oest de la ciutat romana marcats per les muralles? I els límits nord i sud? Busca la seva equivalència al mapa actual.
- A quina zona actual equivaldria el fòrum romà d'Ilerda? Concorde amb la la cruïlla del Cardo i el Decumanus? És aquesta estructura convencional?
- Quina circumstància creus que determinava l'estructura de la ciutat d'Ilerda?
- Quina extensió total tenia Ilerda? Compara-la amb la de Barcino i Tarraco. Quina conclusió n'extreus?



## Activitat. La línia del temps

Acoloreix el període històric corresponent a ILERDA:



### IV. Ilerda als textos

La ciutat d'*Ilerda* apareix esmentada per diverses fonts escrites especialment referides al segle I aC, atès que Ilerda va ser en aquest segle escenari d'importants esdeveniments que van afectar el decurs de la història de la pròpia Roma, com ara la guerra Sertoriana l'any 70 aC, i sobre tot la guerra civil, als voltants de l'any 49 aC, entre Cèsar i els partidaris de Pompeu (SAL·LUSTI, *hist.*, 1, 122; OROSI, *hist. adv. paganos*, 5, 23, 3; CÈSAR, *b.c.*, 1, 37-87; LUCÀ, *b.c.*; 4, 11; HORACI, *ep.*, I 20, 13; FRONTÍ, 2, 13, 16 i 2, 5, 38; SUETONI, *caes.*, 75; *etc.*).

En temps d'August li fou atorgat el *status* de *municipium* romà i fou llavors novament força esmentada per les fonts escrites d'època imperial: autors com ara ESTRABÓ, 2, 4, 10; PLINI, *n.h.*, 3, 24; TOLOMEU, 2, 6, 68; AUSONI, *comm. prof. Burd.*, 23, 4; *ep.*, 16, 58-59, 221-231, *etc.* evidencien una importància continuada durant segles.

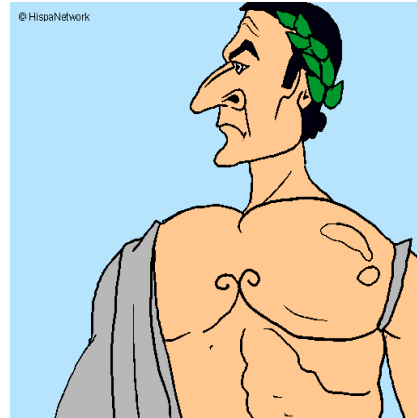


Anem ara a veure què diuen dos d'aquests autors, un historiador i un poeta: Juli Cèsar i Horaci.



## 1. Gai Juli Cèsar

*Gaius Iulius Caesar* (12 de Juliol de 100 aC - 14 de març de 44 aC) va ser un general i polític romà que va crear els fonaments del futur sistema imperial romà al final de la República. Va vestir la toga, la corona i el ceptre d'un general triomfant i va utilitzar el títol d'*imperator*. Va ser cap de la religió de l'Estat (*pontifex maximus*), però sobretot tenia el comandament de tots els exèrcits, la qual cosa li proporcionava el control del poder.



Membre de la família patrícia dels Julii, descendents, segons la tradició, d'Ascani, fill d'Enees i nét de Venus, Cèsar va saber aprofitar aquesta vella llegenda per atribuir-se un nou estatus d'incipient semidivinitat. Més tard, després de la seva mort, seria accentuat i aprofitat de nou pel seu fill adoptiu Octavi August, que es va canviar el nom de Caius Octavius Thurinus per Caius Iulius Caesar Octavianus donant origen al significat de Cèsar com a emperador (derivat després en Kaiser i Tsar).

El 60 aC forma amb Pompeu i Cras el que es coneix com a Primer Triumvirat. Fou elegit cònsol el 59 aC i va obtenir el proconsolat de les províncies de les Gàl·lies. La Guerra de les Gàl·lies, conquesta del país en set anys, li va reportar grans riqueses i un incontestable prestigi. Mort Cras en la guerra contra els parts i morta la seva filla Júlia, que estava casada amb Pompeu, les relacions entre Cèsar i Pompeu van empitjorar fins al punt d'esclatar una guerra civil entre ambdós, conflicte que va acabar amb la victòria de Cèsar i la mort de Pompeu. Va ser llavors que Cèsar començà a acumular càrrecs, fins al punt que va quedar investit del poder (*Imperium*) per temps il·limitat i sense compartir-lo. Diverses famílies senatorials sentien que Cèsar amenaçava les seves posicions. L'honor i el poder de Cèsar els feia témer que aquest volgués ser *rex* (rei), un títol que, com a republicans, odiaven. L'any 44 aC, un grup de senadors, entre ells Gai Cassi, Bucilià i Marc Juni Brutus, van conspirar per assassinar-lo. El 15 de març del 44 aC, quan Cèsar va entrar al Senat, el grup de conspiradors el va apunyalat. Cèsar va morir als peus de l'estàtua de Pompeu, el seu gran rival.

L'amplitud de la formació de Juli Cèsar i la varietat dels seus interessos es palesen en els diversos gèneres literaris que va conrear, fos com a complement de la seva activitat política en el cas de l'oratòria i els *commentarii* (memòries sobre les seves campanyes militars), fos com a distracció per a les estones de lleure en el cas de la gramàtica, la poesia i la tragèdia. De tota la seva obra resten solament els *commentarii*:

- **Guerra de les Gàl·lies (*De bello Gallico*)**: narra la conquesta de la Gàl·lia (58-51 a. C.) en vuit llibres, on fa una breu descripció del país, i relata les campanyes contra els helvecis, els germànics i els belgues, les expedicions a Britànnia i l'esclafament de la revolta general gal·la de Vercingetòrix.
- **Guerra civil (*De bello civili*)**: en tres llibres relata les causes i el desenvolupament de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu (49-48 a. C.) en diversos llocs de l'imperi (Itàlia, Gàl·lia, Hispània), la victòria sobre Pompeu a Farsàlia i la persecució del seu enemic fins a Egipte, on és assassinat. L'obra es





considera no acabada, ja que no narra la continuació de la guerra a Egipte i al nord d'Àfrica, que va ser represa per dos relats escrits per dos dels seus partidaris.

Aquestes obres no són formalment historiogràfiques sinó que es presenten com uns *commentarii*, nom que rebien les memòries oficials, un relat dels fets, pres dels testimonis directes, amb l'objectiu que serveixi per als historiadors futurs. Tanmateix Cèsar va més enllà dels simples *commentarii*, no solament per la seva elaboració acurada i una estructuració meditada, sinó també perquè, si bé la matèria principal és bèl·lica -descripció de les campanyes, de les tàctiques i les tècniques militars-, hi ha, a més, digressions geogràfiques i etnogràfiques, reflexions i anàlisis dels motius i l'evolució dels esdeveniments, més propis de la tradició historiogràfica.

## La batalla d'Ilerda

La guerra civil (*de bello civili*) entre Cèsar i Pompeu té a Hispània el seu primer i darrer camp de batalla:



- el d'*Ilerda*, als sis mesos d'iniciada la guerra (juny de l'any 49 aC), i
- el de *Munda* (Bètica, actual província de Còrdova), l'any 48 aC, sis anys després.

A Cèsar li interessava mantenir Hispània addicta a la seva causa, ja que Pompeu comptava amb el suport d'Orient.

Moviments de les tropes de Cèsar i Petreu i Afrani (comandants de Pompeu) a les rodalies d'Ilerda.





## Activitat. La batalla d'Ilerda

Llegeix atentament la traducció d'aquests textos corresponents al llibre primer de la *Guerra civil* de Juli Cèsar corresponents a la batalla d'Ilerda i respon després a les preguntes següents:

### Primera fase de la batalla. Activitat de Fabi. Acció de tempteig dels Pompeians

*Lib. I [40]. Fabius finitimarum ciuitatum animos litteris nuntiisque temptabat. In Sicori flumine pontes effecerat duos distantes inter se milia passuum IIII. His pontibus pabulatum mittebat, quod ea quae citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere atque eadem de causa Pompeiani exercitus duces faciebant, crebroque inter se equestribus proeliis contendebant.*

*Huc cum cotidiana consuetudine congressae pabulatoribus praesidio propiore ponte legiones Fabianae duae flumen transissent, impedimenta et omnis equitatus sequeretur, subito ui ventorum et aquae magnitudine pons est interruptus et reliqua multitudo equitum interclusa.*

### Primera fase de la batalla. Activitat de Fabi. Acció de tempteig dels Pompeians.

Llibre I (40). Fabi intentava atreure per cartes i missatgers l'adhesió de les ciutats veïnes. Havia construït al riu Segre dos ponts amb una distància entre ells de quatre mil passos. Per aquests ponts enviava a fer el farratge, perquè els dies anteriors havia consumit tot el que hi havia en aquesta banda d'aquí del riu. Gairebé el mateix i pel mateix motiu feien els caps de l'exèrcit pompejà i es produïen entre ells sovint combats de cavalleria.

Una vegada en què dues legions de Fabi, segons el costum quotidià, havien sortit com a guarnició dels soldats que feien el farratge i havien passat el riu pel pont més proper, i els seguia el bagatge i tota la cavalleria, de sobte, la violència del vent i la gran quantitat d'aigua va tallar el pont i va deixar barrat el pas a la resta de la cavalleria.

### Fracassa el pla inicial de Cèsar

[43] *Erat inter oppidum Ilerdam et proximum collem, ubi castra Petreius atque Afranius habebant, planities circiter passuum CCC, atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior; quem si occupauisset Caesar et communisset, ab oppido et ponte et commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. Hoc sperans legiones III ex castris educit acieque in locis idoneis instructa unius legionis antesignanos procurrere atque eum tumulum occupare iubet.*

### Fracassa el pla inicial de Cèsar

(43) Hi havia entre la ciutat de Lleida i el turó proper, on tenien el seu campament Petreu i Afrani, una planúria de tres-cents passos aproximadament i quasi en mig d'ella un puig d'una certa alçada; Cèsar confiava que, si l'ocupava i el fortificava, aïllaria els enemics del pont de la ciutat i de l'abastiment que havien reunit en ella. Amb aquesta esperança, treu tres legions del campament i, havent format la línia de combat en un lloc convenient, ordena els soldats que precedien als estendards avançar a la carrera i ocupar el puig.



## Preguntes de comprensió

### Text 1

1. A quin bàndol pertanyia Fabi: el cesarià o el pompejà?  
.....
2. Quina distància hi havia entre els dos ponts? .....
3. Busca informació sobre l'equivalència en metres de la mesura en passos que utilitzaven els romans i calcula la mateixa distància en metres. ....
4. Per a què feia servir Fabi els ponts?  
.....
5. Quin problema va esdevenir en una ocasió concreta?  
.....
6. Busca al text llatí els mots equivalents a:  
cartes .....  
ponts .....  
riu .....  
cavalleria .....

### Text 2

1. Quina distància hi havia entre la ciutat de Lleida i el turó proper?  
Calcula-ho en metres. ....
2. A quin turó creus que correspon el que Cèsar esmenta al text?  
.....
3. Quin era el pla de Cèsar? .....
4. Busca al text llatí els mots equivalents a:  
ciutat .....  
turó .....  
puig .....  
campament .....  
avançar a la carrera .....



## 2. Horaci

Quint Horaci Flac (65 a. C.-8 a.C.) va néixer a Venúsia, al sud d'Itàlia, en una família humil. El seu pare era llibert, però es va esforçar per donar la millor educació al seu fill, primer a Roma i després a Atenes. Va lluitar en defensa de la República al bàndol dels assassins de Juli Cèsar contra August a Filipos. Després de la victòria d'August, va tornar a Roma i va ser amnistiàt, malgrat que li van ser confiscades les terres de la seva família. Va escapar de la pobresa treballant com a funcionari fins que Virgili li va presentar Mecenes. A més d'una profunda amistat, Mecenes li va donar suport econòmic perquè pogués viure de la poesia fins al punt de regalar-li una finca al camp sabí, on va retirar-se sovint. Va restar apartat de càrrecs polítics que no li interessaven fins al punt que va rebutjar ser secretari privat d'August. El poeta va morir pocs mesos després de Mecenes i va ser enterrat al seu costat.

Horaci va reunir les seves composicions poètiques en quatre reculls:

- **Sàtires (Sermones)**: són 18 poemes en dos llibres. El caràcter més aviat apacible i escèptic d'Horaci fa que la crítica a la societat present en les seves sàtires sigui més irònica que no agressiva i que en general hi predomini més la burla amable que no l'atac virulent.
- **Epodes (Epodes)**: recull de 17 poemes, on hi ha des de sàtires mordaces fins a odes líriques de tema amorós i al famós *Beatus ille*, un bucòlic cant a la vida retirada en el camp.
- **Odes (Carmina)**: aquest conjunt líric format per 103 poemes distribuït en quatre llibres és sens dubte el cim de la poesia horaciana. Aconseguit ja el suport de Mecenas i l'èxit literari, Horaci perd del tot la intenció satírica. Se serveix dels temes i els metres de la lírica grega, sobretot de poetes com Safo, Alceu i Anacreont. Els temes de les odes són molt variats, però la majoria s'inscriuria en un dels següents apartats:
  - (a) odes d'amor: dedicades a diverses dones imaginàries o referents a relacions superficials que va tenir.
  - (b) odes filosòfiques: tot i que també s'hi observa influència estoica, la major part expressen idees epicúries -la felicitat es troba si hom renuncia a l'ambició i als excessos i es conforma amb una mitjanja d'or (*aurea mediocritas*), amb un plaer moderat; cal viure el present perquè la vida és curta (*carpe diem*).
  - (c) odes romanes: de tema patriòtic, exalten Roma i August en sintonia amb els objectius del príncep de restauració de la concòrdia ciutadana i els valors morals tradicionals.
- **Epístoles (Epistulae)**: dos llibres amb un total de 23 poemes en forma de cartes adreçades als seus amics. Al primer llibre són majoritàriament de contingut filosòfic, que tracten en un to senzill i amical de problemes de moral pràctica com la felicitat. Al segon llibre les epístoles contenen teories literàries. La més completa i famosa és l'*Epístola als Pisons* o **Art poètica**.
- A més cal esmentar el Cant Secular (**Carmen Saeculare**) un himne encomanat per August per ser cantat públicament.



## Activitat. Horaci i Ilerda

Llegeix atentament la traducció del poema número 20 corresponent al llibre primer de les *Epístoles* d'Horaci, que el poeta dirigeix en forma de carta al seu propi llibre. Respon després a les preguntes de comprensió proposades:

XX

*Vertumnum lanumque, liber, spectare videris,  
scilicet ut prostes Sosorium pumice mundus.*

*Odisti clavis et grata sigilla pudico;*

*paucis ostendi gemis et communia laudas,*

*non ita nutritus. Fuge quo descendere gestis.*

*Non erit emisso reditus tibi. 'Quid miser egi?'*

*Quid volui?' dices, ubi quis te laserit; et scis*

*in breve te cogi, cum plenus languet amator.*

*Quodsi non odio peccantis desipit augur,*

*carus eris Romae donec te deseret aetas;*

*contrectatus ubi manibus sordescere vulgi*

*coeperis, aut tineas pasces taciturnus inertis*

*aut fuqies Vticam aut vinctus mitteris Ilerdam.*

(20) Em sembla, oh llibre meu, que dirigeixes les teves mirades cap a Vertumne i Janus, sens dubte per posar-te a la venda, un cop polít amb la pedra dels Sosis. (...)

Et queixes que ets conegut per molt pocs i que tu, que no has nascut per això, t'agraden els aparadors.

Ves, doncs, on tan ansiosament vols anar, però, un cop hakis marxat, no hi haurà retorn possible.

"Què he fet, desgraciat de mi? ¿Què es el que he volgut?", diràs quan alguna cosa t'hagi fet mal –i tu saps que seràs amuntegat en una prestatgeria, quan el lector s'afarti de tu-

Si jo, que endevino el teu futur, no desvariejo per ràbia dels teus errors, has de saber que seràs molt valorat a Roma fins que la joventut t'abandoni, però quan, magrejat per les mans del poble, comencis a fer-te malbé o, no llegit ja per ningú, serveixis de menjar per a les perverses arnes, llavors fugiràs a Útica o, en un paquet, seràs enviat a Ilerda.

### Preguntes de comprensió:

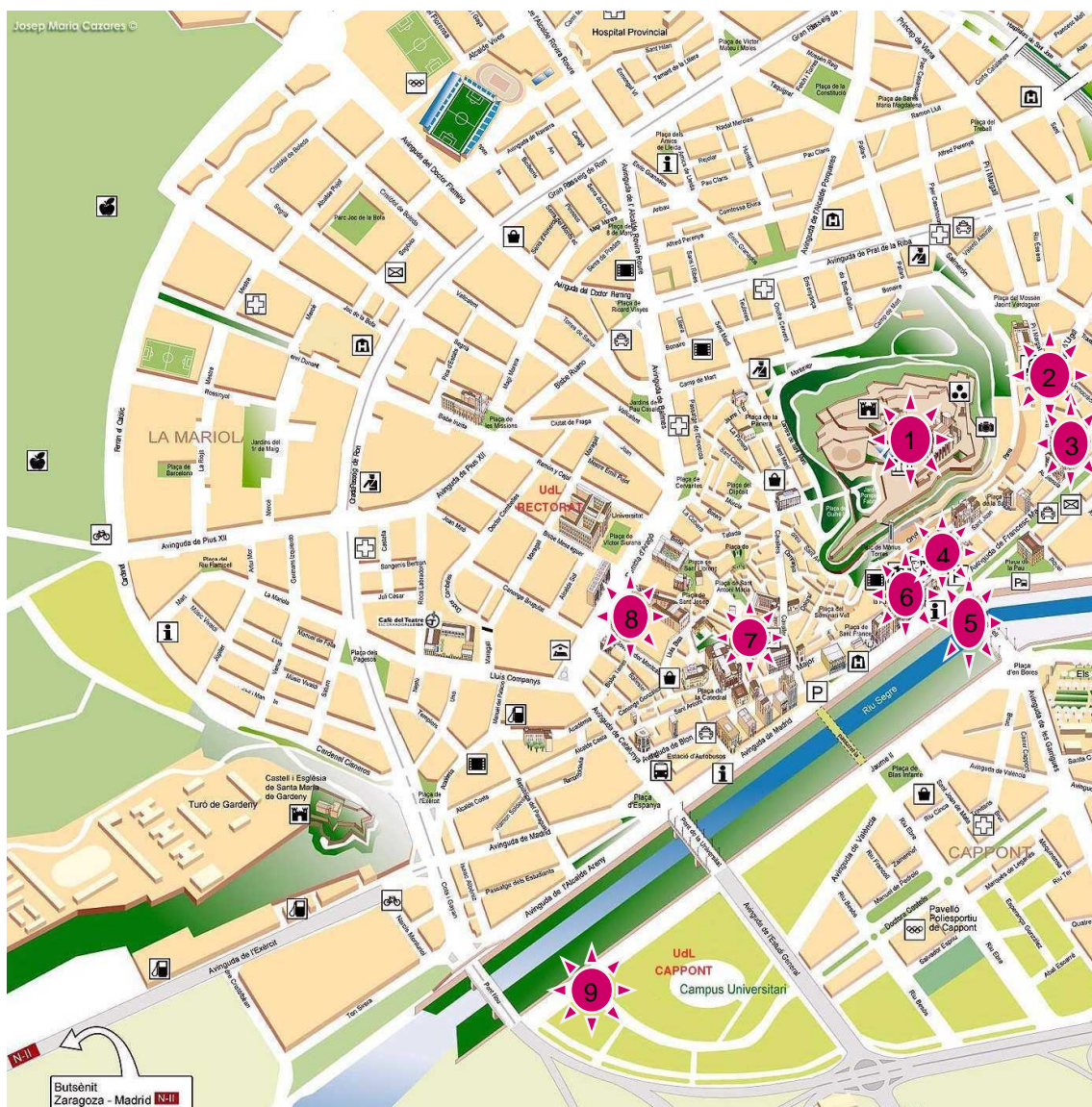
1. Què li retreu el poeta al seu propi llibre?
2. Quines són les aspiracions del llibre?
3. Què li adverteix el poeta?
4. A quina ciutat actual correspondria Útica o en quina zona la situaries?
5. Creus que ser enviat a Ilerda és valorat positivament pel poeta? A què equival?
6. Busca informació sobre els tipus i el procés d'elaboració dels llibres a la Roma antiga.





## PASSEJADA PER LA ILERDA ROMANA

En aquest mapa pots veure la ruta que seguirem per descobrir la Lleida romana en 9 parades.



**1.** Turó de la Seu

**2.** Auditori Enric

Granados

**3.** Carrer Cardenal

Remolins

**4.** Plaça Sant Joan

**5.** Indíbil i Mandoni

**6.** Museu de La

Paeria

**7.** Carrer La Palma

**8.** Museu Diocesà i

Comarcal

**9.** Monument a Juli

Cèsar



## I. PRIMERA PARADA. El turó de la Seu

### Reste arqueològica: fragment de muralla

Un despreniment produït l'any 1997 a les muralles de la Seu Vella, a l'esquerra de la Porta del Lleó, va propiciar la descoberta d'un tram de la muralla de l'època romana, d'entre els segles I i II aC. En aquella època, a la zona existia el barri de la Suda, que estava envoltat per muralles. Fins ara, aquestes restes eren una incògnita per als arqueòlegs, que havien començat recentment l'excavació en aquest punt en el marc de la segona fase de les obres d'arranjament de l'entorn de la Seu Vella.



La muralla romana, amb el temps, es va reemplaçar per una de nova d'època andalusí, s.X dC, en la qual es van tornar a utilitzar les pedres de l'antic mur. En el punt on s'ha localitzat al troballa, davant del Pla dels Gramàtics, ja es pot contemplar el cicle de construcció dels murs que envolten el recinte de la Seu Vella: la part romana, l'andalusí i la més moderna, del segle XIX.

L'any 2004 s'inicia la reforma de l'entorn de la plaça dels antics dipòsits d'aigua i les muralles properes. En aquesta intervenció apareix per primer cop a la ciutat un tram de la muralla romana anterior, per la datació dels materials, a l'obtenció per part d'Ilerda del *status* municipal (27-16 aC) i, segurament, un dels elements constructius que Cèsar va veure i descriure quan parla d'una ciutat encerclada per muralles i amb un pont sobre el riu Sicoris en el famós text relatiu a la batalla d'Ilerda del 49 aC.

El tram de muralla és localitzat a l'extrem sud-oest del turó, a pocs metres de la Porta del Lleó que tanca el recinte de la ciutadella. Es tracta, doncs, del millor lloc per tancar la ciutat o el turó pel costat occidental. Només es va poder descobrir un tram de sis metres de llargada conservat a nivell de fonamentació. Té una amplada de 2'5 metres, amb cares vistes de grans blocs de pedra sorrenca irregulars sense treballar i un farciment de maçoneria compost de pedres més petites i argila.

Les restes aparegudes són protegides per una gran estructura de formigó que defineix un espai expositiu semiobert.



LA SUDA

TURÓ DE  
SEU VELLA  
VESSANT SUD-OEST





## Tema. Les muralles romanes

La defensa de les ciutats ha estat una de les principals preocupacions de les nostres passades generacions, ja que totes elles l'únic que volien era assegurar-se un bon futur, i no només dels seus habitants i les seves pertinences, sinó també de la seva cultura i forma de vida. Els romans van ser els que van perfeccionar els diferents mètodes de defensa a través de les muralles.

A Espanya tenim múltiples exemples, casi tots dels primers anys de dominació – s.I i s.II aC – i molts d'ells restaurats o remodelats, que són testimonis de la importància que aquestes edificacions tenien en el món romà. Amb la “Pax Augusta”, com és lògic, es reduïren les construccions de muralles, tornant a reactivar-se en el s.III per la pressió dels pobles bàrbars.



Generalment, consistien en dos paràmetres paral·lels de carreus (*opus quadratum*) de mida variable, i entre ells un farciment de morter, pedres i fins i tot de formigó romà. Aquestes parets exteriors, de vegades, tenien els carreus encoixinats, i estaven separats per 4 metres com a mínim, arribant fins als 10 metres, si es creia necessari.

A Espanya tenim una gran quantitat d'aquestes meravelloses muralles, i en destaquem les següents: muralla romana de *Lucus Augusti* (Lugo), muralla romana de *Tarraco* (Tarragona), muralla romana de *Asturica Augusta* (Astorga, Lleó), muralla romana de Termancia, muralla romana de *Segobriga* (Saelices, Cuenca), muralla romana de *Barcino* (Barcelona) i la muralla romana de *Corduba* (Còrdova).



Muralla romana d'Ilerda

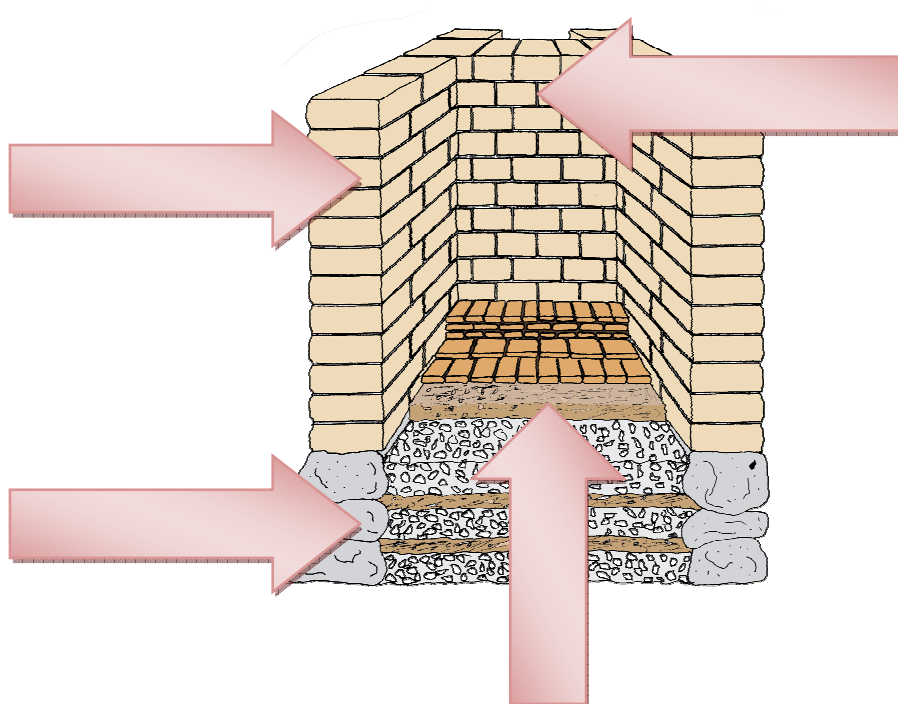
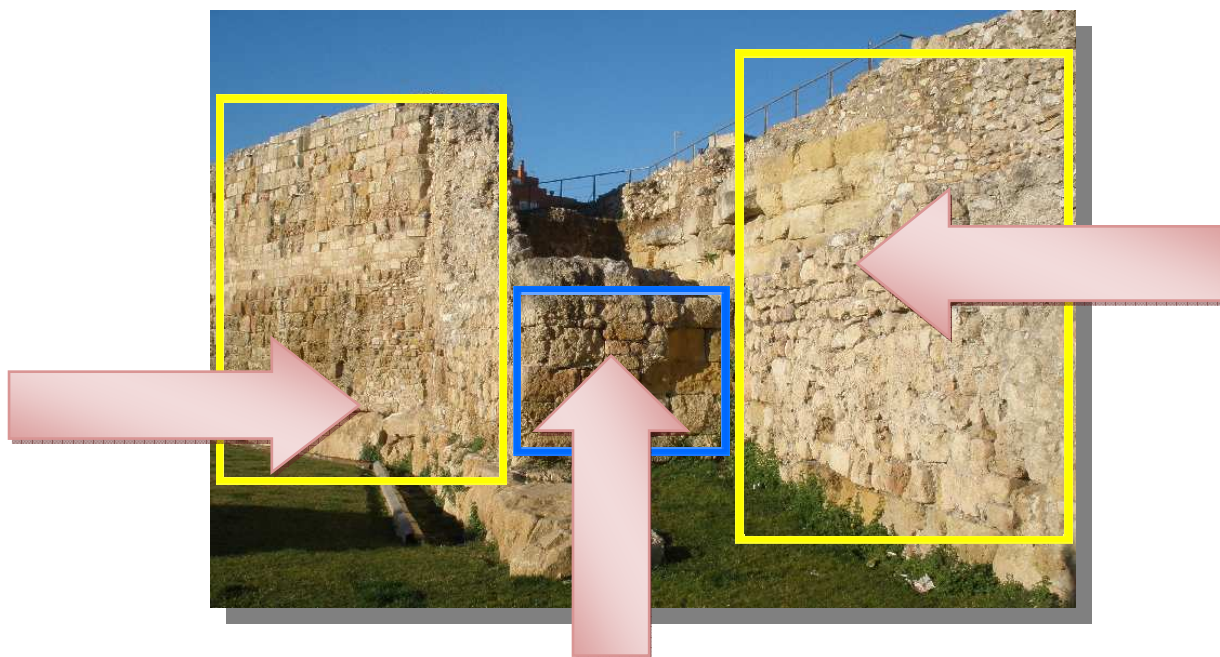




## Activitat. Partes d'una muralla

Escriu a la fletxa corresponent les parts constructives de la muralla:

- ◇ **carreus**
- ◇ **megàlits**
- ◇ **farçiment (terra i pedres)**
- ◇ **mur de lligament**





## II. SEGONA PARADA. Auditori Enric Granados

### Reste arqueològica: la *domus* urbana de l'antic Portal de Magdalena

Entre els anys 1984 i 1987 i amb motiu de la construcció de l'Auditori Municipal una gran excavació urbana va permetre documentar una seqüència molt ampla de la ciutat, aportant dades sobre la ciutat andalusí i medieval fins llavors desconegudes. Sota d'aquests nivells i molt afectat per les sitges andalusines va aparèixer un gran edifici d'època romana, del qual es va poder excavar una superfície aproximada de 800 m<sup>2</sup>.

Sembla que la construcció de l'edifici es pot situar a les acaballes del segle I d.C o primers anys del següent. Es tracta d'un sol edifici dividit en 27 espais de planta quadrada i rectangular, dos dels quals presenten dos pous d'aigua. El tipus d'obra utilitzada combina trams exclusivament construïts amb grans blocs rectangulars de pedra sorrenca lligats en sec - *opus quadratum* - i altres que utilitzen aquesta tècnica amb la utilització de maçoneria de pedra petita - *opus incertum* -. Els paviments de l'edifici són en la seva majoria de terra batuda i presenten diverses fosses excavades que acolliren fins a dotze enterraments infantils. Un altre aspecte interessant relacionat amb la construcció són les olles localitzades sota els murs o bé als angles de les habitacions contenint ous relacionats amb algun tipus de culte fundacional.

Les restes han quedat definitivament contextualitzades dins de la planta de la ciutat. Tots els indicis arqueològics (enterraments infantils, vaixel·la de cuina, figuretes pertanyents a un *lararium* i indumentària en os) semblen indicar que es tracta d'una ***domus urbana***, les enormes dimensions de la qual són l'únic element que cal considerar com un fet excepcional.





## Tema. La domus urbana

La *domus* romana constava d'un sol pis o dos com a màxim. Tenia la planta rectangular i estava aïllada de l'exterior per parets uniformes, amb poques finestres. La claror entrava pel centre, a través de l'atri, o pel peristil. La casa itàlica primitiva es dividia en aquestes parts:

- L'entrada principal solia constar d'un vestíbul (*vestibulum*) en forma d'un petit espai arrecerat anterior a la porta (*ostium* o *foris*), la qual donava a un corredor anomenat *fauces*.
- L'atri (*atrium*) era la primera cambra que es trobava. Era el centre de la casa primitiva i de la vida familiar. Era un gran espai cobert per un sostre llevat d'una gran obertura (*compluvium*) al mig que donava claror i ventilació i deixava caure l'aigua de la pluja a l'*impluvium*, una bassa rectangular que la recollia i des de la qual passava a una cisterna soterrània. Un petit pou al costat permetia treure'n l'aigua. Originàriament és on hi havia la llar (*focus*), on es cuinava i menjava, però a les cases de Pompeia ja no és possible trobar-hi la llar. En canvi sí que sol haver-hi una tauleta de marbre, una capelleta consagrada als Lars (el larari o *lararium*) i la caixa de cabals.
- El *tablinum* estava situat al darrere de l'atri, separat per una cortina o un reixat de fusta. Era el despatx del *pater familias*, on rebia les visites i guardava l'arxiu familiar.
- Els *cubicula* o dormitoris estaven situats als costats de l'atri.
- Les habitacions que flanquejaven l'entrada podien estar obertes a l'interior – com a cambra per al porter, dormitoris o menjadors– o bé donar a l'exterior. En aquest cas el propietari de la casa les llogava com a botigues (*tabernae*).
- Moltes cases tenien un jardí (*hortus*) al llarg de la paret posterior.

A partir del segle II aC, la *domus* sofreix una revolució, i s'afegeixen les següents parts:

- El triclini (*triclinium*), el menjador, es va introduir amb el costum grec de menjar ajagut. N'hi podia haver més d'un.
- No tenien un emplaçament fix la cuina (*culina*) ni la comuna (*latrina*). La latrina podia trobar-se a la mateixa cuina o bé annexa. Les cases més luxoses tenien fins i tot termes particulars
- El peristil (*peristylum*) era un jardí envoltat d'un porxo sostingut per columnes. Al seu voltant es distribuïen uns quants *cubicula* i altres habitacions.





## Activitat. Les parts d'una *domus* romana



Situa en aquesta fotografia el número de les principals parts d'una *domus* romana que apareixen aquí sota relacionades i escriu al costat la seva corresponent traducció en català:

1 *vestibulum*: .....

2 *ostium*: .....

3 *peristylum*: .....

4 *atrium*: .....

5 *compluvium*: .....

6 *impluvium*: .....

7 *triclinium*: .....

8 *tablinum*: .....

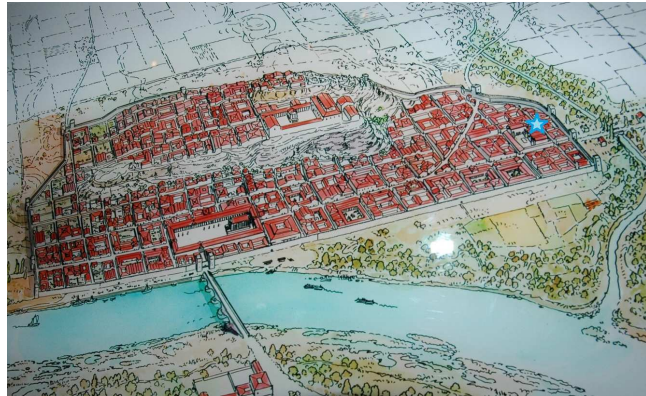
9 *cubicula*: .....

10 *culina*: .....



### III. TERCERA PARADA. Carrer Cardenal Remolins Resta arqueològica: les termes

Al sector més dinàmic de la ciutat d'Ilerda, que correspondria a l'extrem est de la ciutat i on hi devia haver la cruïlla del *Cardo Maximus* i del *Decumanus Maximus*, s'alçaven unes grans termes públiques construïdes a finals del segle I dC (època flàvia), l'edifici més notable descobert fins a aquest moment a Lleida i que, tal vegada, va mantenir la seva funció, d'una manera o altra, fins a la Lleida musulmana.



Efectivament, al carrer Remolins, sobre una superfície excavada de 950 m<sup>2</sup>, es van descobrir, entre el 1999 i el 2004, tot el cos de bany de les termes i part d'una piscina (*natatio*), pertanyent a la *palestra*. A l'oest d'aquest solar, i dins els límits de l'excavació del carrer Democràcia, concretament en el seu extrem oriental, s'ha documentat la façana oest del complex, el *vestibulum* i el tancament de l' *apodyterium*.



CARDENAL REMOLINS, 19



C/ DEMOCRÀCIA, 8-8

Es tracta d'unes termes d'uns 1800 m<sup>2</sup> de superfície en dos espais: una *palestra* i un cos de bany. A l'oest del cos de bany hi havia una gran *palestra* de 625 m<sup>2</sup>, i a l'est, un espai o corredor rectangular on es disposarien els serveis (*praefurnia*, conduccions, etc), encara en procés d'excavació. Al nord, un gran *apodyterium* o basílica rectangular unia la façana oest del complex amb el *frigidarium* al temps que tancava pel nord la *palestra*. A l'extrem nord-est i adossat al *frigidarium*, un espai de planta quadrada amb *hipocaustum*, encara en procés d'excavació, que

podria pertànyer a una *sudatio*.

Estat actual de les termes

Localitzades a la cantonada entre dos dels principals eixos viaris de la ciutat romana, a poca distància d'on hi havia el tancament sud-est de la ciutat, davant de l'antic curs del riu Noguera, el seu emplaçament optimitzaria tant la captació i desguàs de les aigües com l'accés dels usuaris. El caràcter urbà de les termes ve confirmat, a més, per la presència, de fases d'ocupació anteriors que es remunten a època augusta, quan la ciutat obté la categoria de *municipium*.





## Tema. Les termes

Les termes (del llatí *thermae*) eren edificis públics amb prestacions que avui en diríem *higienico-sanitàries*. Són les precursors de les modernes saunes, balnearis o *spas* i representaven un dels principals llocs de trobada a l'antiga Roma, és a dir, un lloc d'oci i de relació per a la societat romana, bàsicament, patrícia.

L'estructura interna típica de les termes era una successió de sales amb basses o *piscinae* a l'interior: el *frigidarium*, d'aigua freda, el *tepidarium*, d'aigua tèbia, i el *caldarium*, d'aigua calenta. Els banys de vapor principals es trobaven al *sudatorium*, i consistien en el *laconicum* (bany de vapor) i l'*assa sudatio* (sauna seca).

La calefacció de l'aigua i de les dependències es duia a terme per mitjà de l'hipocaust. Aquest sistema consistia en un forn (*praefurnium*) que omplia de fum una zona intermèdia entre el sòl i el terra de les termes (*suspensurae*) anomenada *area*.

Seguint el recorregut més típic emprat en les termes romanes i iniciat en el caldari, els usuaris permetien l'obertura dels porus de la pell en les *piscinae*, permetent la sortida de la suor. A continuació, i després d'haver retirat l'excés en un *labrum*, s'untava la pell amb olis (*unguenta*) en una sala coneguda com *elaeothesinus*. Finalment, el procés acabava amb la seva retirada mitjançant els anomenats *strigula* (estrígils), uns estris de forma corva i de mig tub que rascaven la pell per a retirar els olis. Aquest últim procés es podia dur a terme amb l'ajuda d'un esclau personal o bé un mateix si el seu nivell social no ho permetia. Després de la zona d'aigües calentes, el recorregut passava pel tepidari, on els porus es tancaven per acció de l'aigua tèbia. El procés d'higiene finalitzava en el frigidari, la zona d'aigües fredes.

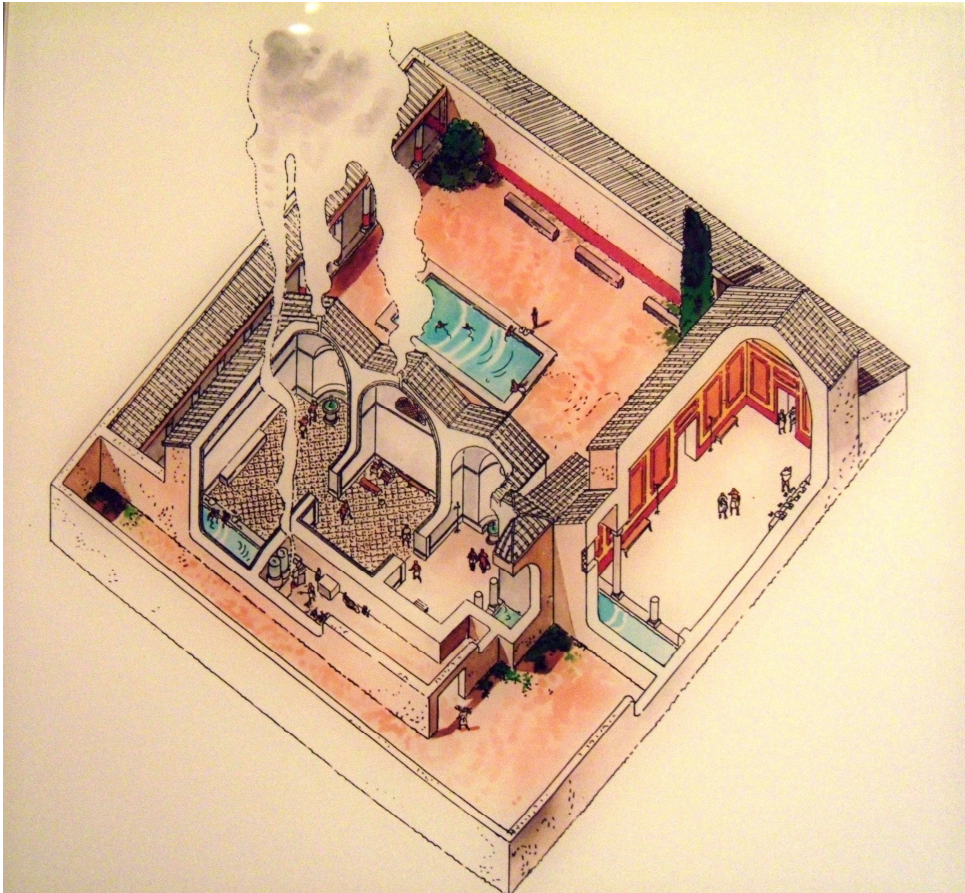
Al voltant d'aquests espais principals n'hi havia altres d'accessoris:

- L'***apodyterium***, el vestidor, on hom podia guardar les seves pertinences en una espècie de "guixetes" anomenades *stabillitores*.
- La ***palestra*** o gimnàs per a l'exercici físic. Aquest, a diferència del grec, es duia a terme seguint el model de la preparació física militar. Els principals exercicis que es realitzaven eren els següents: *cursus* (cursa), *hasta* (llançament de javelina), *lucta* (lluita), *discus* (llançament de disc), *pila* (exercicis amb bosses plenes de pedra a la manera de "pilotes") i *saltus* (salt d'alçada o de llargària), entre d'altres.
- La ***natatio*** (piscina a l'aire lliure per practicar la natació).





## Activitat. Les parts de les termes



Situa, amb l'ajut del text, les següents parts corresponents a les termes romanes:

**1** *caldarium*

**2** *tepidarium*

**3** *frigidarium*

**4** *palestra*

**5** *natatio*

**6** entrada al recinte





## Activitat. Les termes d'Ilerda

Fes la visita virtual que es proposa al video que pots trobar en l'enllaç següent:  
[www.youtube.com/watch?v=7WqG5CRZPuY](http://www.youtube.com/watch?v=7WqG5CRZPuY)

Ara intenta situar en el plànol de reconstrucció de les termes que hi ha al final, les parts següents, escrivint el número en el lloc adient.



**1. apodyterium**



**2. tepidarium**



**3. frigidarium**

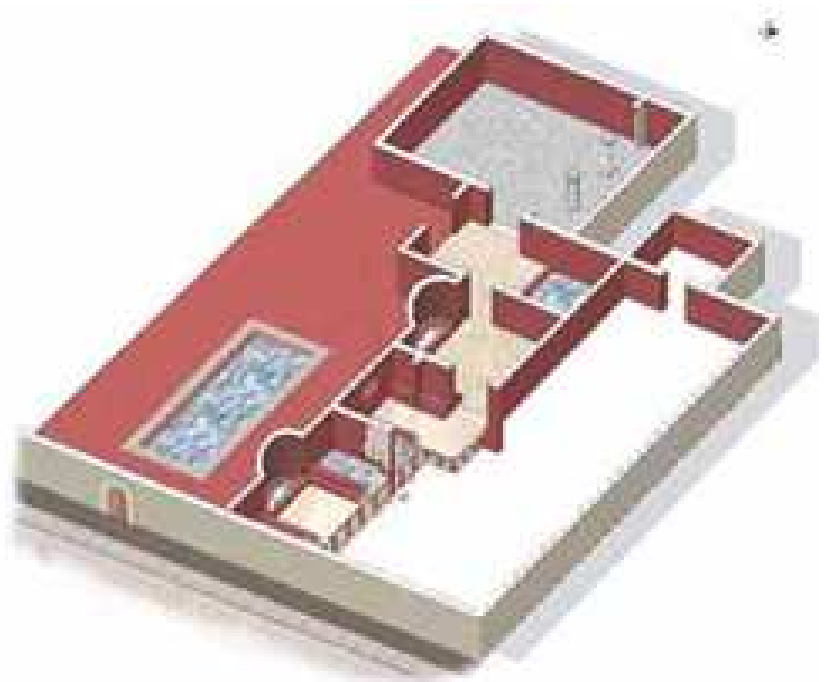


**4. natatio**



**5. caldarium**

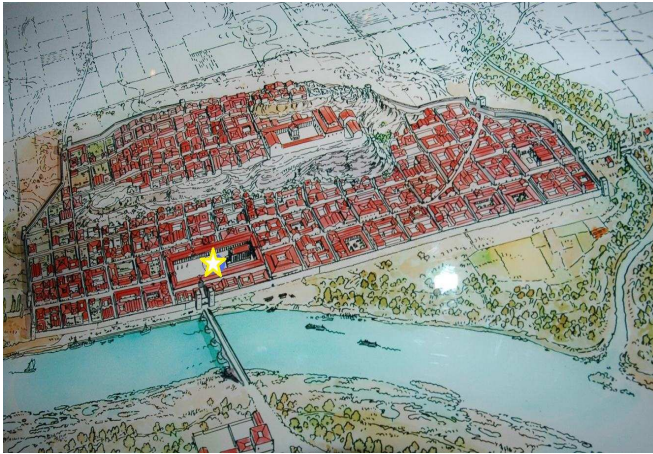
Planta de les termes romanes  
d'Ilerda





## IV. QUARTA PARADA. Plaça Sant Joan

### Resta arqueològica: el fòrum



Sembla ser que el fòrum de la ciutat estava situat a prop del pont antic (segurament a l'actual plaça de Sant Joan), segons les hipòtesis formulades fins ara i, per tant, molt desplaçat de la cruïlla entre el *Cardo Maximus* i el *Decumanus Maximus*, circumstància que el fa excepcional.

Amb motiu de la construcció de la nova Església de Sant Joan l'any 1880, van aparèixer restes d'època romana. Es tractava d'un capitell corinti, restes de columnes i el pedestal d'una escultura.

L'any 1975, amb motiu de la construcció de l'aparcament de la



Plaça Sant Joan, s'inicià el seguiment arqueològic de la zona a buidar. Els treballs van



intentar en la mesura del possible recollir el màxim d'informació tot i les dificultats amb que toparen. Els paviments d'*opus signinum* tardorrepublikà que es van trobar apareixien a 50 centímetres de fondària.

Els carrers principals de l'antiga ciutat d'Ilerda (i el desplaçament del riu Segre)



## **Tema. El fòrum romà, cruïlla de *cardo* i *decumanus***

L'origen de la majoria de ciutats romanes cal buscar-lo en els campaments militars romans assentats en els territoris ocupats. La creació de colònies, nom que rebien aquestes ciutats, seguien el ritus de la fundació de Roma. Primerament s'establien els dos carrers principals: el *cardo*, que tenia orientació nord-sud, i el *decumanus*, amb l'orientació est-oest. En l'encreuament de les dues vies se situava el *fòrum*. La resta de carrers de la ciutat es situaven paral·lels al dos principals el que donava forma quadricular. La ciutat estava emmurallada i comptava amb quatre portes.

Els fòrums eren els centres socioculturals de les ciutats. Una gran plaça porticada era el centre d'una sèrie d'edificis que l'envoltaven, comunicant així mitjançant ella.

A més a més, al fòrum se celebraven tota classe d'activitats: sacrificis per als déus, processons, banquets públics, execucions dels condemnats, etc.. Era, en definitiva, l'escenari de la vida pública de la ciutat, en el qual es desenvolupava una intensa activitat des de les primeres hores del matí fins a la caiguda del sol.

Temples de culte imperial, escoles, basíliques, mercats i, fins i tot, les termes tenien accés directe des d'ell.

A Hispània, els fòrums existien en totes les ciutats, però el més destacat era i és el fòrum de Tàrraco (Tarragona), el més gran de la Península.



### **Activitat. Reflexiona**

Pensa en la plaça d'un poble. ¿Què fa allà la gent? ¿Quines semblances i quines diferències creus que existeixen entre el fòrum romà i les places públiques de les ciutats o pobles actuals?

.....

.....

.....

.....

.....





## Tema. Els mosaics i sistemes decoratius romans

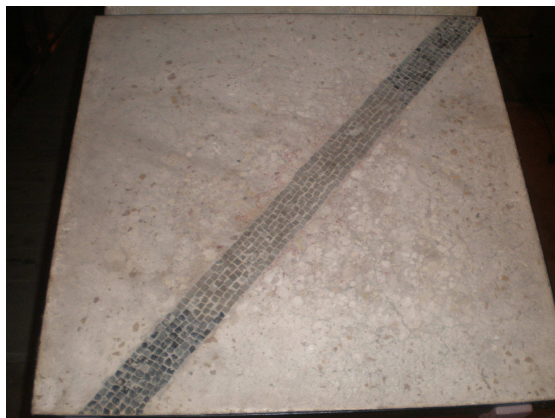
Es coneix com a mosaic, *opus tessellatum*, una decoració de paviment o de paret realitzat amb tesselles de diversos colors i materials, que acostumen a ser cubs més o menys regulars de mig centímetre de costat. Els materials podien ser des de marbres de colors (basalts, granit, pòfir, serpentina), pedres semiprecioses (malaquita, lapislàtzuli, cornalina) fins a vidre o esmalt, o bé ceràmica.

La base de preparació d'un mosaic consisteix en l'elaboració de tres capes:

- **statumen**: capa inferior amb conglomerats de pedra de dimensions d'un puny
- **rudus**: segona capa formada per tres quartes parts de grava i una de cal, d'una profunditat de 25 cm
- **nucleus**: capa superior formada per tres quartes parts de ceràmica triturada i una de cal, amb un gruix d'uns 12 cm

A sobre del *nucleus* anava el preparat sobre el qual s'incrustaven les tesselles, que es col·locaven seguint uns patrons definits, uns cartrons figurats o geomètrics. Per assenyalar l'àrea que es cobria amb un determinat color de tessella, existien sinòpies, marques sobre l'enlluït on es col·locaven les tesselles. Finalment, les tesselles es polien amb un pols de marbre, sorra i cal, que deixava la superfície llisa i compacte.

Existeixen dues variants similars a l'**opus tessellatum** però amb diferències. D'una banda, l'**opus vermiculatum**, que es caracteritza per fer servir unes tesselles de petites dimensions (1mm de costat), utilitzades sobretot per realitzar els petits quadres centrals coneguts com *emblemata*. Aquesta tradició és originària d'Orient. D'altra banda, l'**opus sectile** és un paviment fet amb lastres de marbre (*crustae*), de grans dimensions, i que acostumen a seguir patrons geomètrics.





## Activitat. Tipus de mosaics

Observa les següents imatges i intenta distingir entre els tres tipus de mosaics: *opus tessellatum*, *opus vermiculatum* i *opus sectile*.



.....



.....

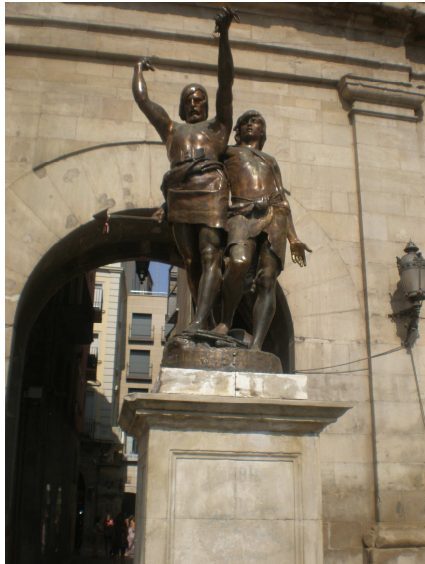


.....



## V. CINQUENA PARADA. Indíbil i Mandoni

La revolta d'**Indíbil i Mandoni** fou una revolta d'ilergets i ausetans contra la dominació romana al segle III aC. El 212 aC, durant la Segona Guerra Púnica, els germans Publi, Gneu Corneli Escipió van passar a l'atac, essent derrotats i morts pels cartaginesos. La conducta d'Àsdrubal que va exigir als ilergets i ausetans diners i el lliurament de la dona de Mandoni i les filles d'Indíbil com a hostatges i garants de la



seva fidelitat, els va començar a separar dels cartaginesos. Els hostatges van caure en mans del jove Publi Corneli Escipió, fill del general del mateix nom, quan es va apoderar per sorpresa de Cartago Nova, i el romà les va tractar amb tota l'amabilitat i distinció que els corresponia. Aquests fets van decidir els dos germans a abandonar el partit cartaginès, i unir-se a Escipió el 209 aC amb un tractat d'aliança. La campanya va acabar amb la victòria romana a la batalla de Baecula.

El 206 aC, les informacions sobre la malaltia i mort d'Publi Corneli Escipió van induir Indíbil i Mandoni a una revolta general dels ilergets i tribus aliades. Aviat es va saber que Escipió estava viu, i els revoltats es van retirar, però el general romà no estava disposat a deixar la revolta sense càstig. Va creuar l'Ebre, va derrotar els ilergets i els

va ocupar el seu camp fent una gran matança. Mandoni es va presentar al camp romà personalment i es va sotmetre al general, que li va perdonar la vida i la del seu germà i els va restaurar en la seva condició d'aliats a canvi del pagament d'una quantitat de diners. Quan el 205 aC Escipió va sortir d'Hispania i va anar a Àfrica, Indíbil es va tornar a revoltar. Va reunir un exèrcit de trenta mil homes i quatre mil cavallers. Però els romans dirigits per Luci Lèntul i Luci Manli Acidí es van enfrontar als rebels i els van derrotar i Indíbil va morir a la lluita. Mandoni es va poder escapar amb les restes de l'exèrcit però aviat fou entregat als romans pels propis seguidors, i executat.



### Activitat. Sopa de lletres!

En la sopa de lletres que tens a continuació, intenta trobar les 10 paraules relacionades amb el text i els personatges anteriors.

a	b	p	o	m	i	l	e	r	g	e	t	s	e
l	x	u	z	h	b	a	z	d	a	e	m	f	b
i	t	n	o	r	e	v	o	l	t	a	d	r	g
a	n	y	i	b	r	c	h	w	n	q	s	k	l
t	j	d	p	m	s	x	c	d	n	k	f	e	r
s	t	q	i	c	l	u	o	g	p	f	k	r	t
p	k	i	c	b	v	n	d	w	e	o	u	b	j
i	r	o	s	l	i	h	g	s	l	e	b	e	r
n	j	s	e	m	i	l	e	r	d	a	v	s	i





## Resta arqueològica: El pont

El pont Vell és un dels cinc ponts de Lleida, creuant el riu Segre. La seva antiguitat no pot datar-se de manera exacta, però se sap que era ja construït l'any 47 a.C., en ocasió de la guerra civil entre Cèsar i Pompeu.

Després, passat un segle, va tornar a ser objecte de cita en un autor clàssic. Fou

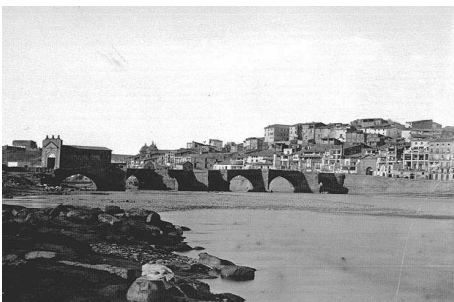
l'any 62 que el pont entrà en la literatura de la mà de Lucà. Les característiques de la seva primera construcció es mouen, no obstant això dins el regne de la incertesa.



En l'època cristiana, sabem que era tot de pedra, amb sis arcades i set pilars, construït amb reforçats tallamars.

Era un pont de doble vessant amb el cim en el tercer pilar i d'inclinació més forta cap a l'esquerra que cap a la dreta. Durà fins al

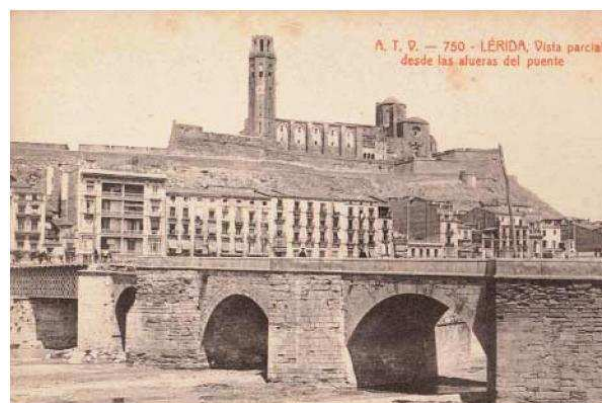
1866 perquè, després de patir tants canvis, modificacions i reformes, poques van ser les pedres que van quedar del primitiu pont; aquell any el riu va emportar-se part del pont. El 1875 es va inaugurar el nou pont, però no va durar molt, ja que se l'endugué



la riuada del Segre de 1907. A més a més, això també succeí un altra vegada, el 1911, dinamitat 27 anys després.

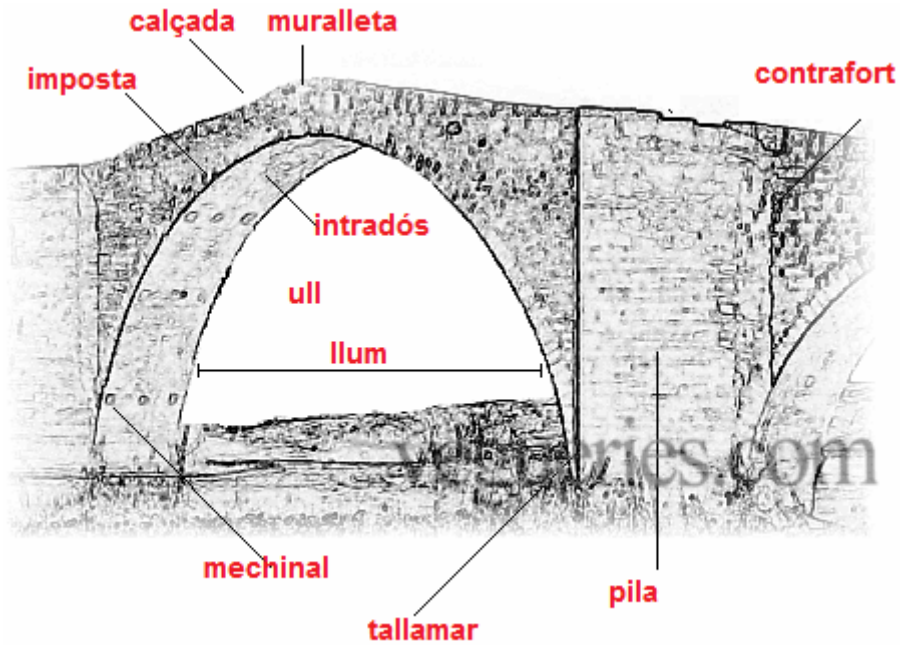
Al 1944 s'inaugura una nova versió del pont Vell. Amb una llargada total de 149 metres, travessava el Segre amb tres pilars, dos estreps i

quatre arcades; les dues centrals tenien 47,60 metres i les dues laterals 25 metres. És un pont de mènsula, que fou revolucionari en el seu temps. El van dissenyar els enginyers Amalio Hidalgo Fernández, Jacinto Julio González i el lleidatà Victorià Muñoz Homs. El constructor fou Marcel·lí Llagostera.





## Activitat. Les parts d'un pont romà



Observant l'esquema anterior, situa en aquesta imatge del pont romà de Vic, les parts que apareixen en la fotografia:







## VI. SISENA PARADA. La Paeria

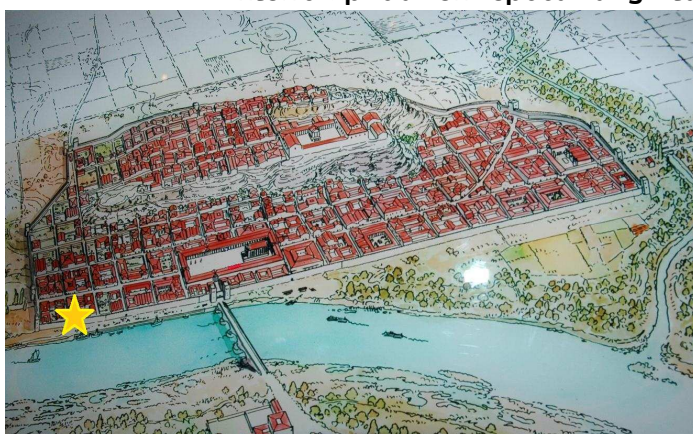
### Resta arqueològica: Museu de la Paeria

Sota l'actual plaça Paeria i en els soterranis de l'antic Palau dels Sanaüja s'havia constatat des dels anys seixanta (l'any 1961, quan l'Ajuntament de Lleida va fer l'adequació del soterrani de la Paeria) importants restes arqueològiques que tenen una gran significació topogràfica ja que se situen en el límit sud-oest de la planta fins ara coneguda de la ciutat romana.



Pel que fa al moment republicà hem d'assenyalar que la zona deuria correspondre a un indret marginal de la ciutat, possiblement degut a la presència del riu i a la forta pendent del Turó en aquest indret. Durant el segle I aC, es produí una constant aportació de materials de la vessant combinats amb deposicions al·luvials del riu que van donar lloc a una estratigrafia de 2 metres d'alçada, interrompuda en època augusta

per la construcció d'un edifici. Sembla ser que aquesta zona marginal de la ciutat fou ocupada per primer cop en època d'August amb la construcció d'un **edifici de planta rectangular** orientat en sentit est-oest que es perllonga per sota dels límits de l'edifici, sota l'actual plaça Paeria.



La part conservada correspon a la fonamentació, construïda amb blocs d'arenisca de 1,50 metres de llarg per 50 d'ample, disposats mitjançant un sistema de subjecció en tenalla en una profunda rasa que retalla la sedimentació republicana. Aquesta sòlida construcció conserva fins a cinc filades, assentades directament sobre el llit de graves de l'antic curs del riu. La part propera al curs fluvial correspondria probablement a la façana de l'edifici, amb una longitud de 11 metres i dues obertures.

Se suposa que no es tracta d'una construcció ordinària sinó d'un gran edifici construït probablement amb relació al curs del riu, el mateix element que amb contínues avingudes n'hauria malmès l'estructura, impossibilitat potser, fins i tot, l'acabament del projecte, essent abandonat per les condicions inadequades de l'emplaçament.

Fora de context, hi ha també una abundant quantitat de ceràmiques i monedes.



## Tema. La ceràmica

En la fabricació de ceràmica, els grecs van unir el funcionalisme de la peça i el disseny artístic-decoratiu. Els romans, en canvi, van optar per un tipus de ceràmica principalment funcional, sense preocupar-se tant dels motius decoratius.

Molt aviat els terrissaires itàlics instal·lar tallers al sud de la Gàl·lia, a la Península Ibèrica i al nord d'Àfrica, de tal manera que va sorgir un important comerç d'importació i exportació d'aquesta ceràmica, anomenada *terra sigillata*.



Les principals característiques de la *terra sigillata* són el color vermellós del vernís, més o menys clar segons les èpoques i la procedència, i el *sigillum*, o segell del terrisser, imprès en cadascun dels vasos.



Encara que es conserven peces decorades amb pintura a la manera grega, la decoració de la ceràmica romana es basa en el relleu.



La tècnica més utilitzada per decorar era bastant lenta i complicada, ja que les peces es feien amb motlles, amb els quals s'imprimien en negatiu els motius decoratius. Després s'abocava l'argila del futur recipient per donar-li forma. A continuació, se'ls afegien les anses, els peus, les vores, etc. Si es volia tenir cura dels detalls, es feien amb un punxó sobre l'argila fresca. El darrer toc consistia en una capa de vernís.



El color i la textura definitives s'aconseguien al forn, mitjançant formes de coccio que, en general, procedien de tècniques gregues o

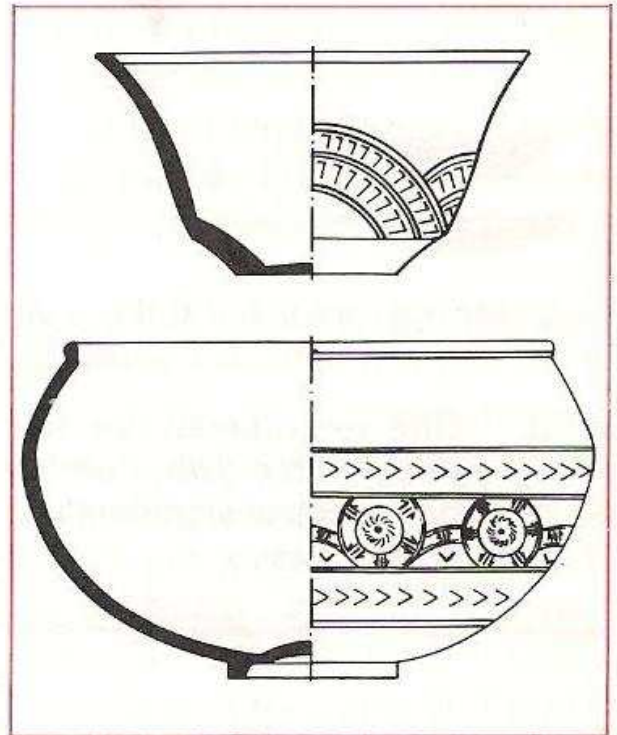
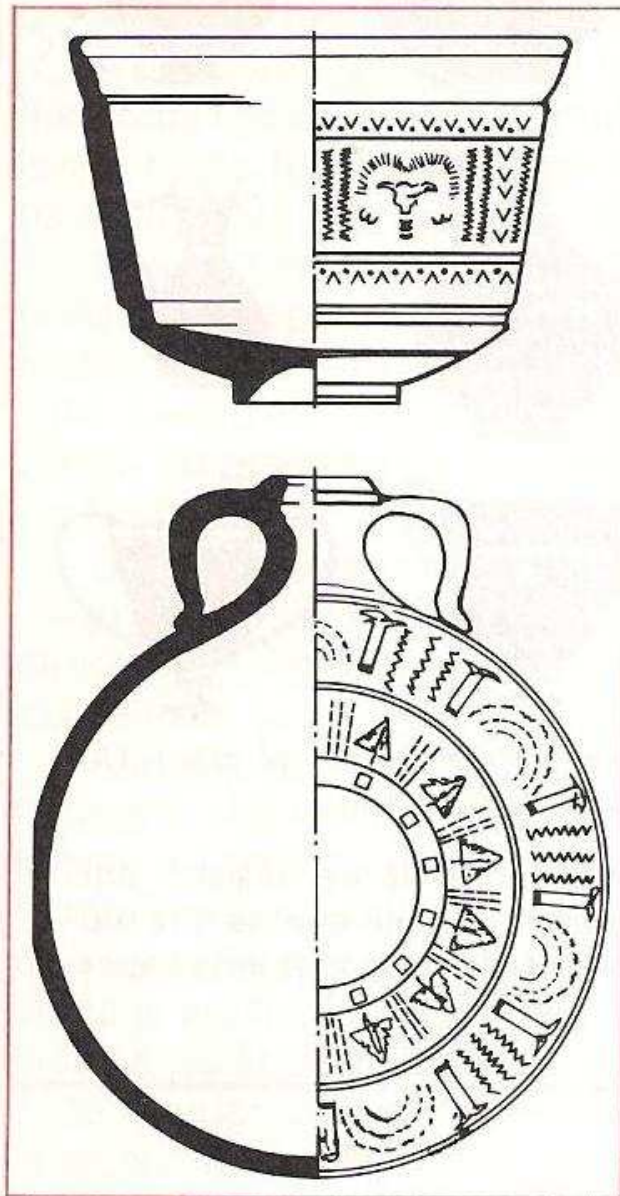
hel·lenístiques. Aquesta ceràmica arribava a preus elevats en el mercat, a causa del lent procés de la seva manufactura, tot i que la producció es feia en sèrie.

La forma dels vasos de la ceràmica prové, en molts casos, de la ceràmica grega i la seva funció és molt semblant.



## Activitat. Dibuixa!

Intenta reproduir exactament l'altra part de "*terra sigillata hispànica*" en aquestes imatges:







## VII. SETENA PARADA. Carrer La Palma

### Reste arqueològica: Làpida Afrània Crhocale

#### Qui era Afrània Crhocale?

Un dels detalls urbans més antics i interessants que podem gaudir caminant per Lleida és la làpida que hi ha al número 19 del carrer la Palma, a l'altura del primer pis, per sobre de dues finestres tardogòtiques d'una façana monumental.

La làpida ens recorda una de les dones que habitaren llerda durant el segle I, la qual pels seus mèrits aconseguí superar la seva condició d'esclava del seu senyor Luci.

Aquesta lliberta es deia Afrània Crhocale i la inscripció que està encastada a la casa del carrer de la Palma fou feta per guardar la seva memòria, cosa que veritablement ha estat aconseguida, ja que 1.900 anys després estem parlant encara d'ella. Tanmateix, no coneixem res més d'aquella senyora i sabem de la seva existència gràcies a un homenot del nostre renaixement, el qual entusiasmat per les coses romanes va posar aquella inscripció llatina a la façana de la seva casa, bastida al segle XVI i que esdevé la més interessant de totes les que ara es conserven al carrer de la Palma; era l'Onofre Cerveró.

#### Tipus d'inscripció:

funerària

**Patrò:** Lucius Afranius

**Segle:** I dC



#### La inscripció diu:

**AFRANIA  
L.L  
CRHOCALE  
S**

L'última S s'ha de prendre com a inicial de SIBI. S'observa un error del gravador, que a la tercera línia va alterar l'ordre de les lletres HR, i va escriure CRHO en lloc de CHRO. La inscripció diu així: ***Afrania Chrocalle, lliberta de Luci, es va fer aquest sepulcre per a ella mateixa.*** La lliberta seria grega, ja que Chrocalle és un *cognomen* grec, que significa "de color safrà".







## Tema. Les classes socials. Lliberts, lliures i esclaus

A la Roma antiga, la població es dividia en classes socials. La societat romana original (començaments de la República) es fonamentava en dues classes socials: una aristocràcia de propietaris (*patricii*, patricis) i una classe popular que lluitava per aconseguir drets (*plebs*, plebeus). L'economia es basava en el sistema de producció esclavista, on la majoria dels esclaus eren presoners de guerra. Existien mercats d'esclaus on es comerciava amb ells com si fossin simples mercaderies.

Així doncs, dins de la classe popular, podíem trobar:

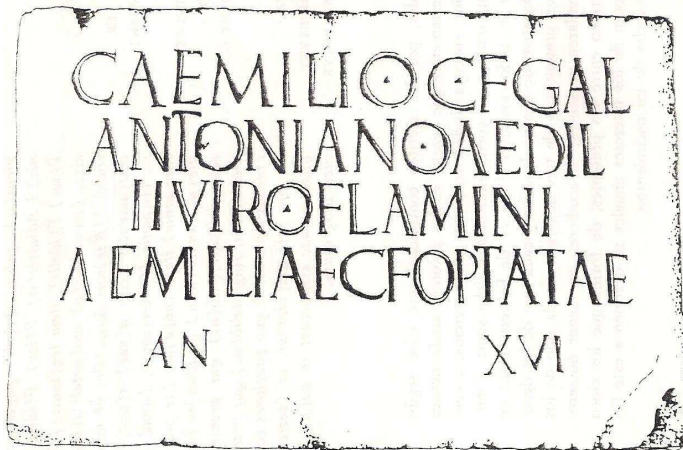
- **Plebeus:** lliures, però sense la condició de ciutadans; per tant no tenien els drets dels patricis ni participaven en la vida política de la ciutat.
- **Clients:** persones jurídicament lligades als patricis, lliures, però amb un vincle especial amb un senyor (*patronus*), a qui professaven respecte i veneració; a canvi, en rebien el nom gentilici i protecció.
- **Lliberts:** persones, que havent estat esclaves, havien aconseguit la llibertat.
- **Esclaus** (*servi*): no tenien drets i eren possessió dels seus amos. L'esclavisme era tota una institució social a Roma, però en realitat no era res més que la classe social més baixa. I com tota classe, també era possible ascendir a vegades comprant la pròpia llibertat, o simplement pel desig exprés de l'amo que es formalitzava amb l'acte de manumissió.



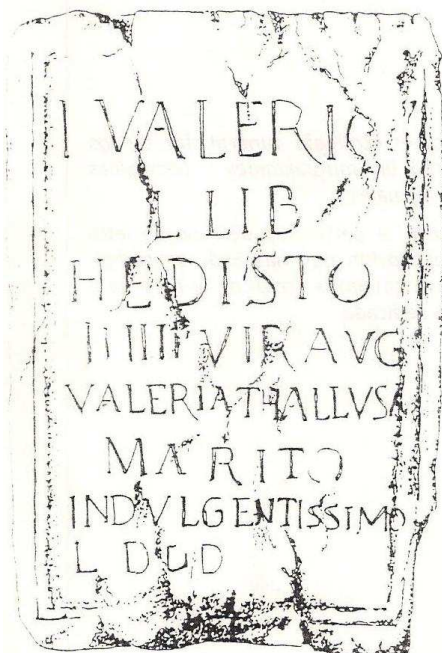
### Activitat. Inscripcions de lliberts, lliures i esclaus

Fixa't en les inscripcions següents i esbrina a quin tipus de persona anava dirigida la inscripció: a un llibert, a un lliure de naixença o a un esclau. Per a realitzar l'activitat, has de saber el següent:

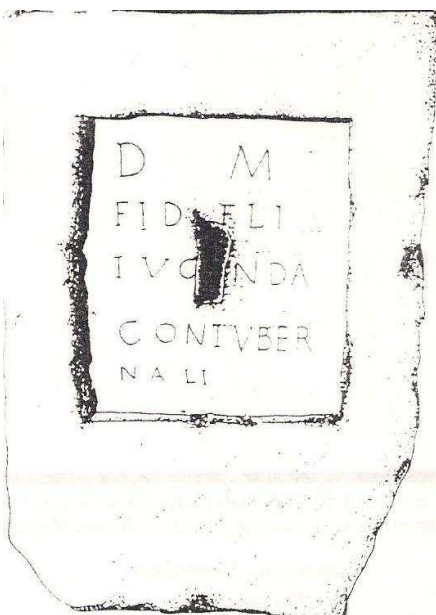
- En les inscripcions dels **lliberts** mai apareix el nom del pare, ja que l'esclau alliberat duu el nom i el cognom de l'antic amo.
- En les inscripcions corresponents a les **persones lliures** de naixença apareixen tres noms (*tria nomina*): nom personal (malnom), nom propi i cognom (o nom de la família).
- En les inscripcions d'**esclaus** només apareix un nom (el que l'amo volia), normalment d'origen grec.



C(AIO) AEMILIO  
C(AI) F(ILIO)  
GAL(ERIA)  
ANTONIANO  
AEDIL(I)  
II VIRO FLAMINI  
AEMILIAE C(AI)  
F(ILIAE) OPTATAE  
AN(NORVM) XVI



LVCIO VALERIO  
L(VCI) LIB(ERTO)  
HEDISTO  
IIIIII VIR(O)  
AVG (VSTALI)  
VALERIA THALLVSA  
MARITO  
INDVLGENTISSIMO  
L(OCO) D(ATO)  
D(ECVRIONVM) D(ECRETO)



DIIS MANIBVS  
FIDELI  
IVCVNDI  
CONTIVBER-  
NALI



## Tema. Els noms de les dones



Els ciutadans romans gaudien del *ius trium nominum* o dret a usar tres noms. Ara bé, les dones, tot i ser ciutadanes no tenien aquest dret.

Nascut en una *gens*, el nen romà havia d'esperar al novè dia per ser admès com a membre del clan, període degut a l'alt índex de mortalitat infantil en el món romà antic (cf. el nostre codi civil, que a l'art. 30 disposa un període de 24 hores). Aquest dia se celebra una triple cerimònia davant la llar familiar en honor a la deessa Nundina: primer, el *paterfamilias*, per reconèixer-lo, recull el nen prèviament col·locat a terra; a continuació li talla les restes del cordó umbilical que, simbòlicament, el mantenia unit a la mare, i el purifica (*dies lustricus*); finalment, li imposa els tres noms.

Des de l'era republicana i durant tota l'era imperial, el nom a l'antiga Roma per a un ciutadà masculí constava de tres noms (*tria nomina*): *praenomen* (nom posat, equivalent al nostre nom de pila), *nomen* (gentile) (nom de la *gens* o clan familiar) i el *cognomen* (nom de la línia familiar dins la *gens*, originalment descriptiu d'alguna característica de l'individu que l'iniciava). El *nomen*, i més tard el *cognomen*, foren virtualment hereditaris. Quan el *cognomen* esdevingué hereditari i perdé per tant el caràcter descriptiu que tenia, aparegué darrere seu l'*agnomen* (motiu o mal nom), el qual era distintiu i no necessàriament hereditari, tret que els pares ho volguessin així.

La dona és discriminada ja des del naixement, ja que la purificació de la nena romana no se celebra el novè dia, sinó el vuitè i, mentre cada nen mascle té un *genius* propi i exclusiu, les nenes són assistides per la deessa Juno, que és la mateixa per a totes. A més, la dona només rep el *PRAENOMEN* i el *NOMEN*; no gaudeix del *ius trium nominum*, degut essencialment a que ella mai serà cap de família (*gens*).

Les dones no disposaven de *cognomen* ni d'*agnomen* i se les anomenava feminitzant el *nomen* del pare (per exemple, la filla de Gai Juli Cèsar fou Júlia). Quan era precis especificar més la identificació, durant l'era republicana inicial s'hi afegia l'ordinal que ocupava entre les germanes (per exemple: Júlia Prima, Júlia Secunda o Júlia Tertia) o



bé, si només sobrevivien dues germanes, també s'utilitzava la fórmula *Maior* o *Minor*.

Al final de l'era republicana i durant l'era imperial, en canvi, s'afegí

al *nomen* feminitzat del pare el cas genitiu del *cognomen* del pare (i si el pare no en tenia, del

*nomen*) o bé el del marit (per exemple, a la filla de Cèsar se l'anomenaria Júlia Caesaris). Durant l'era imperial, les dones anaren heretant el cognomen patern, si bé feminitzat (per exemple: Lívia Drusilla, filla de Marc Livi Drus).

Un tractat tardà i anònim ens ha transmès prenoms femenins de dues classes: els de noms de color: *Rutila*: roja ardent; *Caesellia*: verdosa; *Rodacilla*: de color gris; *Murulla*: castanya rossa; *Burra*: roja; *Rufina*: rogenca; i els derivats de noms d'home: *Caia*,





*Lucia, Publia, Numeria*, amb el predomini de *Caia*. La dona podia patir un canvi o ampliació del seu nom, per efecte del matrimoni; així, pot aparèixer en genitiu el nom del marit (*Caecilia Metella Crassi*, és a dir, Cecília Metel·la esposa de Cras); en forma d'adjectiu derivat (*Annia Eutycheidis*, és a dir, Ania Eutiqueide, esposa d'Eutiques); amb l'adopció del *cognomen* o com a pseudònim (*Sallustia Homilia quae et Caecilia*, és a dir, Sal·lústia Homília alias Cecília).



## Activitat. Juguem amb els noms

C.	Gaius	Gaia
L.	Lucius	Lucia
M.	Marcus	Marca
P.	Publius	Publia
Q.	Quintus	Quinta
T.	Titus	Tita
Ti.	Tiberius	Tiberia
Sex.	Sextus	Sexta
A.	Aulus	Aula
D.	Decimus	Decima
Cn.	Gnaeus	Gnaea
Sp.	Spurius	Spuria
M.	Manius	Mania
Ser.	Servius	Servia
Ap.	Appius	Appia
N.	Numerius	Numeria
V.	Vibius	Vibia

PRAENOMEN	NOMEN	COGNOMEN
GAIUS	JULIUS	CAESAR

Seguint l'exemple anterior i havent llegit el text, en quin ordre s'escriuria el teu nom?

PRAENOMEN	.....
NOMEN	.....
COGNOMEN	.....

A continuació, seguint l'exemple que tens a continuació, forma el femení i l'abreviatura dels noms masculins següents:

Acilius: ..... / .....  
 Aebutius: ..... / .....  
 Barrius: ..... / .....  
 Blandius: ..... / .....  
 Favonius: ..... / .....  
 Fenius: ..... / .....  
 Hortensius: ..... / .....

Hosidius: ..... / .....  
 Nasennius: ..... / .....  
 Nemetorius: ..... / .....  
 Scribonius: ..... / .....  
 Secundinius: ..... / .....  
 Tertinius: ..... / .....  
 Tettidius: ..... / .....



## Tema. El culte als morts: tipus d'enterraments

Sobre la vida d'ultratomba, els romans tenien unes creences que coincidien en gran part amb les dels grecs.

Fins al segle II de la nostra era, en què es va generalitzar la inhumació dels cadàvers, la forma d'enterrament més usual era la incineració. De fet, les dues formes coexistien, però generalment la inhumació estava reservada a la gent pobre i els esclaus, mentre que la incineració estava reservada als membres de famílies nobles o benestants.

### Incineració i inhumació

Les tombes més luxoses eren sepulcres monumentals, o mausoleus en forma de temple o de torre o de casa. Les tombes més modestes eren les fosses comunes, les individuals i els columbaris.

A sobre de les fosses individuals podia haver diversos tipus de monuments funeraris:

- un deixant o una pedra amb el nom del difunt;
- un pedestal amb la dedicatòria corresponent;
- una ara a l'interior del qual guardava l'urna funerària;
- una copa de pedra en forma de bagul o feta de teules cobertes de morter imitant la mateixa forma. De vegades, un forat a l'exterior del sepulcre comunicava amb la cavitat interior i s'utilitzava per fer ofrenes que simbòlicament consumia el difunt.

Els columbaris eren criptes excavades a la pedra viva, o construïdes d'obra, a l'interior hi havia nínxols o fornícules semblants als nius d'un colomar. Aquí es posaven les urnes cineràries.



Reconstrucció d'un columbari (Museu arqueològic de Córdoba)

A més a més, existien formes d'enterrament més modestes i senzilles, com per exemple, les caixes fetes amb lloses de pissarra, amb teules usades o amb àmfors reutilitzades:

- Els enterraments fets amb teules formaven una caixa de secció triangular.
- Les *tegulae*, o teules planes amb les vores aixecats, estaven unides mitjançant imbrices, o teules acanalades, per evitar filtracions per les juntures de les teules planes.
- Les sepultures fetes amb àmfors, a les quals se'ls trencava el coll, eren usades especialment per als cadàvers de nens. Si s'empraven per guardar les restes d'adults, havien de incrustar diverses d'elles, unes amb altres, fins a aconseguir la longitud necessària del cadàver que calia sepultar.





## FOTOGRAFIES: TIPUS D'ENTERRAMENT

### Incineració



### Inhumació



### Tegulae



### Sepultures fetes amb àmfores



## Activitat. Tipus de sepultures

Amb l'ajut del text, en quin tipus de sepultura creus que estarien enterrats les restes mortals de les persones següents?

Relaciona-ho.

a. Un magistrat molt important del s. I



b. Un esclau del segle II



c. Un cristià del segle IV

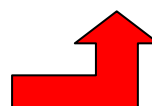
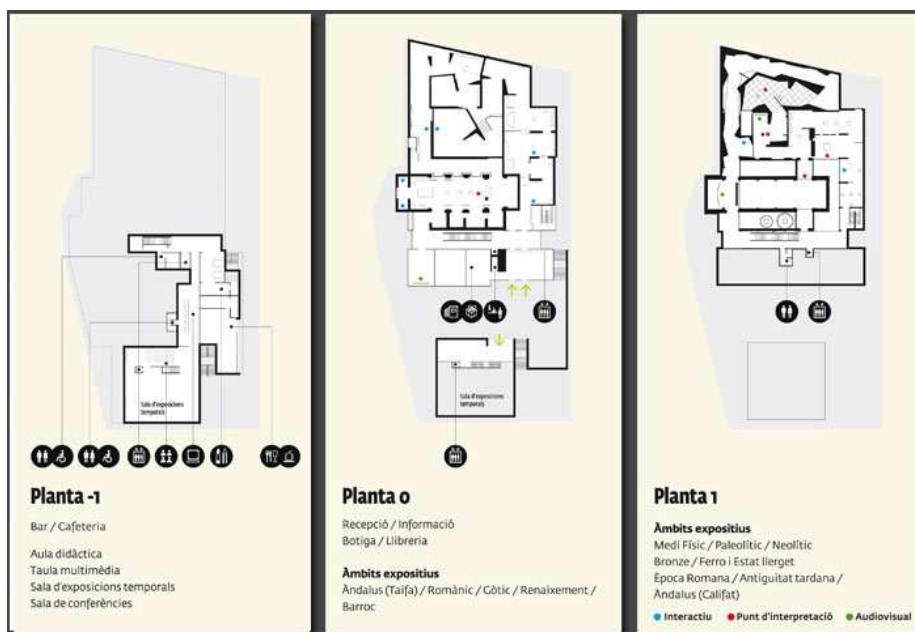
d. Una noia de família benestant del s. II







## VIII. VUITENA PARADA. El Museu de Lleida Diocesà i Comarcal





Al museu podem veure, a més de l'audiovisual explicatiu sobre aquest període de la història romana de Lleida, algunes peces originals de la Lleida romana, com ara un capitell, un ungüentari, una col·lecció de monedes de la ceca d'Ilerda i altres peces.



Aquest **capitell corinti**, realitzat en pedra calcària fossilífera marina, es localitzà l'any 1880 durant les obres de construcció de la nova església de Sant Joan.

El seu estil ha permès relacionar-lo amb els del temple romà de Barcelona, els del Tempio Rotondo de Roma i amb els de la Porta d'August de Rímni.

Se suposa procedent d'un edifici singular ubicat a l'antic fòrum construït per commemorar l'ascensió al rang de municipi de la ciutat d'Ilerda en època d'August.

Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdens  
Número d'inventari: L-11

**Cap de Medusa.** Segles II-III dC

Aquesta escultura, que formaria part del broc d'una font monumental d'entre els segles II i III després de Crist, correspon a la representació d'una de les tres Gorgones, possiblement Medusa.

Aquesta figura mitològica, castigada per la deessa Atena, es transformà en un ésser terrible, amb serps en lloc de cabells i una mirada que ho convertia tot en pedra.

Perseu aconseguí tallar-li el cap i de la sang vessada en nasqué Pegàs.



**Ungüentari.** Ceràmica feta amb torn

Segle I a. de C. Inv. 1.177 Ceràmica de dimensions reduïdes amb la boca trencada.

Té la forma d'un mòdul de balustre estilitzat (estret als extrems i panxudet al centre), amb el to terrós de l'argila cuita.

Aquest objecte forma part de l'anomenada ceràmica comuna romana, destinada a una funció domèstica.

Es caracteritza per una manca de decoració elaborada i de motius que la personalitzin, fet que en dificulta la datació.

Aquest ungüentari, de petites dimensions, és característic del final del segle I a. de C., moment en què aquests objectes van tendir a reduir la seva mida i a simplificar les seves formes.

Els ungüentaris eren elements típics i recurrents dels ritus funeraris.



## Tema. Les monedes

La moneda romana inicialment va ser la moneda de coure, anomenada lliura de coure.

Una de les unitats monetàries romanes era l'as (1 as = 1/88 lliures), del qual l'historiador Teodor Mommsen fixà el valor, el 1855, en 0,415 euros (3.020 asos = 216 tàlers = 762,09 pessetes). L'as és equivalent al sesterci (sorgit posteriorment com a moneda de plata), que Mommsen valorà a la mateixa època en 0,415 euros (3.360 sestercis = 240 tàlers = 847,06 pessetes). L'as doble era el dupondi.

Des del 269 aC Roma va encunyar monedes de plata anomenades denaris (1 denari = 10 asos = 3/4 de lliura de coure) i sestercis (1/4 de denari = 1 sesterci = 2,5 asos), que van substituir l'as. Pesaven 1,137 grams. Segles després, el sesterci es va encunyar en bronze.

El comerç va estendre a l'ús del sistema monetari basat en l'or, encara que circulava la plata i hi havia una relació del valor or-plata fixat legalment.

Però la moneda efectiva era la de plata. La moneda de plata va passar de 0,72 a 0,84 de lliura a la Segona Guerra Púnica, i no es va modificar en tres segles. Les monedes de coure s'utilitzaven per a les fraccions, per la qual cosa van desaparèixer del gran comerç, i després van deixar d'encunyar-se els asos.

La lliura de plata es descomponia així:

- L'as greu (d'unes deu unces).
- El mig as (o *semis*).
- El terç d'as (o *trient*, de quatre unces).
- El quart d'as (o *quadrant*, de tres unces).
- El sisè d'as (o *sextant*, de dues unces).
- L'unça.

L'Estat feia circular monedes de coure amb un bany de plata, que s'havia d'acceptar pel seu valor nominal. Naturalment el que ho rebia no sabia si la moneda era de plata o no. Per sufragar certes despeses l'Estat va fer moltes tirades d'aquestes monedes, cosa que provocà una crisi monetària que va obligar a retirar-ne una gran part.

Les monedes de plata i de bronze van ser introduïdes a la Hispània Citerior, però progressivament la moneda de plata va ser retirada i la de bronze va quedar com a única moneda. El valor de les monedes romanes encunyades en la Citerior estava fixat sobre la base del "diner" romà.





## Activitat. Les monedes d'Ilerda

Observa la imatge d'aquesta moneda Ilerdense i llegeix el text que tens a continuació.

- *Semis d'una sèrie de la seca d'Ilerda commemorativa de l'ascensió de la ciutat a l'estatus municipal.*
- *Data de finals del segle I abans de Crist.*
- *Al revers es presenta el nom del MVN(icipium) ILERDA damunt la lloba capitolina que ha substituït el llop ilerget.*
- *Fundació Pública Institut d'Estudis Ilerdens*
- *Número d'inventari: GN-3906*



I ara, compara-la amb les monedes següents.



\* Quines diferències observes entre elles?

\* Quines semblances?

\* Què ens indica la llegenda?

\* Què simbolitza la figura animal representada?

\* Segons això, quina relació establiries entre elles?



## IX. NOVENA PARADA. Monument Juli Cèsar

L'escultura-puzzle de Juli Cèsar, situada a la vora de la canalització del riu Segre, al carrer Jaume II, va ser col·locada l'any 1999. Donada a la ciutat per l'escriptor Josep Vallverdú i per Isabel Arqué, vol recordar la famosa batalla d'Ilerda.



L'any 49 aC, Juli Cèsar va derrotar les tropes de Pompeu. Com ja hem vist, a la seva obra *De bello civile* es descriu

la ciutat dels dos turons i les seves rodalies, amb una riuada del Segre que va endur-se els dos ponts de fusta que van construir els seguidors de Cèsar ja que el pont vell estava en mans dels pompeians. La batalla va continuar a la desconeguda localitat d'Otobesa a l'aiguabarreig del Segre amb l'Ebre.



### Activitat. Juli Cèsar i el Turó de Gardeny

Des de l'ubicació de l'estàtua es pot veure el Turó de Gardeny. El turó de Gardeny ha esdevingut històricament un punt estratègic molt important. En l'època romana ja va ser utilitzat pel mateix Juli Cèsar a l'any 49 aC, durant la guerra civil entre ell i Gneu Pompeu Magne. Durant la citada guerra la província romana Citerior va passar a mans de Pompeu. I Juli Cèsar va aprofitar aquest punt estratègic per enfrontar-se amb els pompeians Luci Afrani i Petreu, instal·lats a Ilerda fins que van capitular a l'agost de l'any 49 aC, recuperant Juli Cèsar el domini de la Hispània Citerior.



Reflexiona mirant el mapa i respon. Per què creus que el turó era un bon "punt estratègic"?